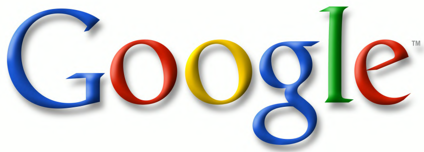

UNIVERSITY of MICHIGAN
GENERAL LIBRARY
OCTAVIA WILLIAMS BATES
BEQUEST

THERMOLOGIA ARAGONIA,

SIVE

HISTORIA NATVRALIS THERMARVM

In Occidentali Campaniæ ora inter Pausilippum, & Misenum Scatentium, iam Æui iniuria deperditarum,

&

PETRI ANTONII AB ARAGONIA

Studio, ac munificentia restitutarum,

Vbi eruditè differitur de Pyrosophia, & Hydrosophia Arcanis, origine Fluminum, incremento Nili, Aestu Maris, exalationibus terræ, ac insuper de Calore, & Luce non vulgariter philosophatur.

ÆGREGIO VIRO

PETRO VALERO

DIAZIO I.C. ARAGONENSI

AVTHORE

SEBASTIANO BARTOLO

In Neapolitano Gymnasio Philosophiæ, & Anatomiæ professore primario,

opus posthumum recensitum à Michaele Blancardo Philosoph. ac Medic. Doct. Authoris disciplina Alumno.

Tomus Secundus.

Neap. Ex Typographia Nouelli de Bonis 1679.

Superiorum facultate.

Bates.
DeCriscio
5-5-25
9194

ILLVSTRISSIMO DOMINO

D. PETRO VALERO DIAZIO

I. C. ARAGONENSI

Catholicæ Maieſtatis in hoc Regno Neapolitano Conſiliario à Latere, ac in Regno Siciliæ Supremo Cenſore.

PRomiſſi Operis Thermologię Aragoniæ, Vir Illuſtriſſime, tunc primum rei veluti inexplorate me fefellit iudicium ſuaſerã enim mihi exiguo labore, breuiq; tẽporis ſpatio ea, quæ ad Thermarum Campaniæ reſtitutionem, earumque vſum pertinerent, anguſto cõprehendere poſſe volumine, vt publici iuris fierent: ſed enim verò cum per Thermarum exiles ſcatebras, tum Natura ludens, tùm blandiens Scriptorũ eru-

ditio me in vaſtum eduxiſſent rerum Oceanum, anceps fui, an meæ vires labori, an vita tempori ſufficerent ad exiguam illarum partem colligendã, qua redux in portum eam, poſſem in publico litterarum emporio exponere eruditorum: triſtabar interea, doctos aliquos viros amicos promiſſi operis expectatione fruſtrari, nec ſine pudore eos de eius publicatione ſciſcitantes audiebam. Angebar his curis, quum improuiſa cogitatio modũ mihi ſuggeſſit, quo promiſſis ſatisfacerem, abſque eo quod præcipiti calamo apparatuq; tumultuario huiuſmodi opus, laboris alioquin, temporis, & ſtudij diligentioris indigum, intempeſtiuè maturarem: anſam cogitationi dedit, prò comperto habere, illum Campaniæ tractum, vndique

Ther-

Thermales aquas effundētē, apud antiquiſſimos Græcos Scriptores *Phlegræ Cumee* meruiſſe nomen, ac prò voto, vt res mihi cederet fore exiſtimaui, ſi vnumquemque Cumanæ illius Phlegræ locum reliquis nomine, & finibus diſcretum, ſucceſſiuè in ſingulare, propriumque digeſſiſſe opuſculum, quod tū Thermarum aliquā, tùm aliquid aliud notatu dignū, quod illic inuenirem complecteretur; ità enim, ſi prolixiora mora, quæ totius Phlegræ poſtrema ſunt opuſcula, vt è prelo emergerenr, retardarentur; prima, ea paſſim reliqua, quæ in lucem prodirent, tùm numero expectantium patientiam compenſarent, tùm paruitatem voluminum legentium faſtidium minuerent; id cum præmonere deberem *Phlegræ Cumanæ* Chorogra-

phiam, vſusque in ipſa Phlegra manantium *Thermarum Cronicon*, veluti duo Cardines, quibus totum Aragonium Thermologicum opus innitetur, hoc libello veluti ſubſequentium prodromo exhibere curaui, quem nomini tuo Vir Illuſtriſſime Litare, ipſa quam continet, materia me cogit: quippè de rebus à noſtro ſeculo diſſitiſſimis, quas curſim vix attigere vetuſtiſſimorum Scriptorum calami, hactenus inueni neminem, præter te, qui ſupra ſeculi ſortem ad exactiſſimam veritatis normam eas interpretaretur, multaq; recentioribus panderet, quæ Scriptorum obuoluta tenebris, eſſent penitus in obſcuro: quod magnũ ſanè exhibet ſublimitatis ingenij tui ſpecimen, quum magiſtratus Regni mole grauatus, cui ſuſtentandę

mul-

multorum abſorbentur vires, varie-
tati ſtudiorum, & multum vacare, &
in ijs ſumoperè proficere queas. Cæ-
terum, Vir Ampliſſime, nomine tuo
panegyrim hic attexere alienum om-
ninò duxi, quippè ſilent Scriptorum
laudes, vbi generis Claritas, Fortunæ
opes, animi virtus, & legalium litte-
rarum conſummatio Auſtriacum im-
pulere Monarcham, vt in hoc ampliſ-
ſimo Regno te Supremæ Reipublicę
adminiſtrationi in Collaterali Conſi-
lio admoueret, & in proxima etiã Si-
cilia nuper grauiſſima tibi negotia
cõcrederet; grato ergo animo meum
hoc excipe obſequium neç te exter-
reat obtrectãtium Medicorum ęmu-
latio, qui, Chymiæ peritia turpitudi-
nis notã incurreret, mihi Chimici no-
men attribuentes, gregariæ phebacu-

 læ

læ horribilem, odiosumque me exhibent: enimuerò cum solo veritatis amore deuinciar,& ingenuitatem in medendo non imposturam profitear; magnorum virorũ admonitione fręctus,tãquam seruile, & illiberale inter sectarios annumerari semper exhorrui: equidem reguntur pedissequarũ manibus infantium labantia corpora,ducunturq; à veterinarijs fatua iumenta capistris;at qui in humanitate, & litteris adoleuit,si proprijs non innitatur viribus, si veritatis semitam non eligat, & quorsum illum abducit alterius hominis authoritas vestigia dirigat;Infantili imbecillitate, brutalique ineptitudine premi, velit, nolit ex ipsa assentiendi procliuitate fateri cogetur;id me Vir Illustrissime non eo temerario ausu asseruisse; tibi sua-

deas

deas velim, vt erudiri quippiã in facultate aliqua queat, qui Doctorum virorum scripta in ea facultate præstantium multoties non euoluerit, rationum momenta non perpẽderit, & genuinam eorum mentem in ijs; quæ docent non attigerit; tantùm enim abest, vt in suis non exercere sese ingenia iniquè suadeam; vt fatear huiuscemodi labores dumtaxat posse integram, atque inculpatam ijs parere libertatem, quæ non hominum, opìnìonìbus amplius, sed veritati solùm obsequìtur; Hinc ego in re medica Paracelsistam, vel Helmõtianum appellitari non minus abominor, quam Hippocraticum, vel Galenistam; suo enim horum celeberrimorum hominum vnumquemq; prò virili artem medendi nouis inuentis adauxisse, ac

re-

remediornm ſuppellectile locupletaſſe, quorum beneficio nos fruemur, ſi reliquì in vnius Hippocratis verbo iuraſſent, & vix ab eo partæ medicinæ ſuppetius non tuliſſent: quod planè documento fuerit prudentem nō decore Virum aliorum nectare ſpreto vnius tantùm libare dulcedinem, qua vix ſummis labijs, à ſectaris guſtata, ità inebriantur, vt tantillum alterius doctrinæ, non ſolùm non capiant, ſed neque in ea admoniti animum; vertere dignentur; ò vtinam aliquando prudentiſſimis viris, qui ſummas in re Publica gerunt magiſtratus. Pientiſſimus Deus cogitationes inijciat prouidendi, vt optimi ciues valetudinem, vitamque ſuam, nonniſi probri, & prudentiſſimis Medicis committere poſſent; Equidem hac re cognita,

gnita, plerosque illorum, qui nunc artem profitentur non vt Medicos, sed vt Sicarios, qui specie curādi homines necant è medio tollerent. Nec verò quisquam mihi vitio vertat talia hæc de artificibus (non de arte) proferre, quam similia de ipsis legum Professoribus, & de illarum sanitate corrupta pronuntiare non sit veritus grauissimus Magistratus, & Consul Romanus Aurelius Simmacus, ait enim epistola CXVI. Vtinam leges æque mecum Valerente! quarum sanitas ab ipsis plerum, corrumpitur, quibus curanda mandatur, sed non pergam longius, dum deditissimus Tuæ Dominationi Illustrissie omnibus in meis actionibus operibus semper ero futurus. Vale nonis Octobris M.DC.LXXII.

Sebastianus Bartolus.

IN Congregatione habita coram Eminentissimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiscopo Neap. sub 17. Martij 1676. fuit dictum, quod Reu.P. Dominicus Iameus Soc.Iesu reuideat, & in scriptis rrferat eidem Congreg.

F.Scanegata Vic.Gen.

Ioseph Imperialis Soc.Iesu Theolog.Eminentiss.

Eminentiss. Princeps.

IVssu Eminentiæ Tuæ vidi Libellum vnum, & alterum, qui inscribuntur, Thermologia Aragoniæ, & nihil in ijs reperi, quod veræ Fidei, bonisque moribus refragetur. Typis igitur mandari poterunt, si ea fuerit Eminentiæ Tuæ mens. Neapoli 3.Iannarij 1679.

Eminentiæ Tuæ

Omni obsequio Addictissimus Famulus
Dominicus Iamæus Soc.Iesu.

IN Congregatione habita coram Eminentissimo, & Reuerendissimo Domino Cardinali Caracciolo Archiepiscopo Neapolitano sub die 18. mensis Ianuarij 1679. fuit dictum, quod stāte relatione supradicti Reuisoris, Imprimatur.

Stephanus Menattus Vic.Gen.

Ioseph Imperialis Soc.Iesu Theolog.Eminentiss.

ECCELLENTISS. SIG.

Michele Blancardi supplicãdo espone à V.E. come desidera dare alle Stampe l'Opera, del q. Sebastiano Bartolo intitolata Thermologia Aragoniæ. Per tanto supplica V.E. darli licenza la possa dare alle Stampe, e l'hauerà à gratia, vt Deus, &c.

Reuerendus P.F. Eugenius de S. Ioseph videat, & in scriptis S.E. referat.

Galeota Reg. Carrillo Reg. Calà Reg. Soria Reg.

Prouisum per S. E. Neap. die 20. mensis Aprilis 1678.

Scoppa.

Excellentiss. Princeps.

Sebastiani Bartoli currentis sæculi Philosophi celeberrimi, ac sapientissimi viri (cuius memoria in benedictione est, vixit enim cum gloria, licèt non extra inuidiam: Deuixit cum inuidia in eius felici transitu assistentium, & piè credimus extra veram gloriam non esse) Opus posthumum Termologia Aragoniæ inscriptum, Excellentia Vestra iubente, perlegi. Nihil contra Regiam Iurisdictionem continet, sed omnia encomijs, & admiratione dignissima. Igitur potest, & meretur lucem aspicere, in se habens, vt Lignum descriptum Apocalypsis cap. 22. *Folia ad sanitatem gentium.* Inspirat in dies, ac diù suspirabit Parthenope, Italia, Europa, Orbis literarius Auctorem absentem, absentem vtique, non mortuum. Si enim

Lege

Lege Salica, Gramondo teste, Reges non moriuntur in Gallia, nec immortalis Sapientiæ diplomate Sapientes in Mundo; viuunt namque & meliùs, & feliciùs in suis Libris, quàm in Liberis. Cunctos Excellentia Vestra solatio afficiet, si diù optatos huius Magni Viri partus à cunctis publicè permiserit posse aspici, quia sic iterum audiemus cuncti, ac perenne Sebastianum Bartolum Philosophantem egregiè. Datum in nostro Collegio Theologico S. Ianuarij Turris octauæ pridie Idibus Maij 1678.

Excellentiæ Vestræ

Addictissimus, & humillimus seruus

F. Eugenius à S. Ioseph Carmelita Excalceatus, S. Theol. Professor Ordinarius, ac Concionator Cæsareus.

Visa supradicta relatione Imprimatur, verùm in publicatione seruetur Regia Pragmatica.

Galeota Reg. Carrillo Reg. Valero Reg. Calà Reg. Soria Reg.

Permissum per S. E. Neap. die 30. Iunij 1678.

Scoppa.

THERMOLOGIAE ARAGONIÆ

PAVSILYPVM.

PVASILYPVM amœnissimum promontorium, Neapoli Puteolos abeuntium oculis, primum prospiciendum se prebet; hoc vbi effossum, pertusumque mari se mergere incipit, passuum ferè mille ab Occidentalibus Vrbis mœnibus distare conijcitur; quo interuallo, suburbanus ille vicus, perpetuo vere luxurians, quē *Chiaia* appellāt Neapolitani, est positus: tanta clementia cœli, tanta aeris salubritate, tanta viridariorum amœnitate donatus, vt procerū frequentia nobilitatus locus, omnium delitiarum epilogus iuremerito existimari possit, quod non solum nos incolæ testamur; sed Stanislaus Rescius Regis Poloniæ legatus, Simoni Simonidæ poetę laureato scribens, ita de eo sensit. *Sedem porro* *Epist. 5.*

in locis Suburbanis non modo magnis viris charam, sed & ipsis etiam, vt Gentilitas putabat, dijs immortalibus amicam. Ab Aquilonaribus inclementijs locus defenditur colle, quem Liuianæ Palepoli tunc imminere existimauit Pontanus, & nunc *Vomere* appellant, hic dum è castro Sancti Erasmi, vulgo *Santermo*, Occasum versus leni, cultoque iugo extenditur, flectitur ad Austrum, ac mari Miseno; & Athenæo promontorijs intercluso, quod κρατῆρα appellauere Græci, se mergens, in promontorium Pausilypum protenditur, sinumque ferè imperturbabilem efficit, ab Oriente Platamonijs, Castroque Lucullano vulgo *Castel dell'Ouo* terminatum. Collis eò situ, quo in Orientem, & Austrum inclinat, per trium millium passuum spatium, placidissimè exosculatur vndas, à quibus intimè admissus eò eas deperit, vt ad planitiem ferè inclinato cliuo, nunc sub ijs mergi, nunc ab ijs emergere, facillimè crederes, atque vt vbique charis se semper intermisceat vndis, passim in suis visceribus adapertis sinibus, placidè murmurantes eas admittit, eæque ipsum se cupidè insinuantem admittunt: adeoque reciprocis commiscentur amplexibus, vt pretereuntem sæpissimè fallant, qui dum siccum montem pedibus calcare credit, zelotypa accurrente circumalluitur vnda. Pro tanta collis amœnitate à Flora, Pomona, & Baccho quolibet anno pugnatum est; horum enim numinum vnumquodque, sibi Pausilypum pro regia dedisse Iouem, altercabatur; tandem vt duo per collem errarent, & tertio

lib.6.de bel.Neapol.

tio per anni vices vicissim ditionem cederent, inter se conuenere; ità vt nunc Baccho, & Pomonæ floribus ornet solium Flora, nunc inter flores turgidus rideat vindemia Bacchus, excludatque nouos fructus, dum dat Pomona maturos; colligatur ex hoc huius loci cœli temperies, quę ex singulari quadam dispositione ver perpetuum in colle producit; etenim à parte Septentrionali eminentioribus aliorum collium iugis, ab Aquilonis Boreæque rigore defenditur;

Inuida purpureos vrat ne bruma racemos;
Et gelidum Bacchi munera frigus edat.

Vt dum vniuersa Campania eò exuritur, ventique impetu arboribus spoliatur: tepescat cœlo Pausilypum, ac tranquillum neque fronde moueatur. Dum deinde versus Austrum Promontorium in mare descendit, cunei figuram exprimit: nam humile quantùm à parte Orientali (quę veluti extrema montis, Neapoli conspicitur) in templum Veneris Euplęæ, quod nunc vulgo dicitur *la Caiola*, recta linea versus Austrum inclinante, progreditur; tantum alia recta versùs Occidentem extensa, sublime emergit ab vnda, pręruptaque altitudine partem Occidentalem, obtinuit: vt Austri, Occidentaliumque ventorum sublimi arginereparato furore, imperturbabili, cęli apricitate, Orientales incolæ ręcrearentur; neq; tantùm hæ, quibus collis abundat, dotes ad amęnitatis negotium facessunt, sed ea, quæ indè circumspicitur ora, quam maximè loci felicitatem adauget; etenim præter quam quod in subiecto

maris cratere, veluti in ſpeculo ſe ipſum adumbrat Pauſilypum, qui eius delicias incolunt, Capreas, Mineruæ promontorium, Surrentum, Herculanum, Pompeianum, Veſevum, paludes Sebethicas, colleſque Neapolitanos trans mare, vaſtum veluti theatrum, varias ſcenas repreſentans, aſſiduò proſpectu intuentur. In vniuerſo itaque terrarum orbe, ſi tanti Felicem veteres fecere Campaniam, feliciſſimum adeò hunc in Campania exiſtimauere collem, vt procliuis in nominum proprietates Græcorum ſagacitas, illius nomen ex duplici dictione conflauerit ex παυσι ſcilicet, & λυπον, quæ à mœſtitijs quietem deſignantes, dedere Pauſilypo etymon; non ſecus ac, apud Suetonium, Capreas dixit Auguſtus ἀπραγόπολιν, ideſt vrbem negocij vacantem: eſt etiam apud Sophoclem dictio hęc παυσιλυπος poculum, denotans in conuiuijs, tertium, Ioui ſeruatori dicatum, quod curas abigeret. Vetuſtiſſimum huius collis, & vnicum itaque Nomen (nam incongruè apud Franciſcum Petrarcam, & Franciſcum Lombardum nunc ſub nomine Falerni, nunc Poſtripi legitur) fuit Pauſilypum, quod pro more, vt carmine luderent, diuersè vſurparunt poetæ; quandoquidem pro Numine agreſti, pro ruſtico vinitore, in vitem conuerſo, ac ſępè pro iocundo loci alicuius genio, eo ſunt vſi Latini Poetæ, ac Muſis non pauci celebres Hetruſcis; vt apud Capaccium hoc epigrammate,

de ant. Puteol.

Pauſilypus noſter, qui nunc dat nomina monti,
Sic dicta à magno Cæſare Villa fuit;

Quod

Quod foret insanis requies fidissima curis,
Et portum fessæ redderet ille rati.
Et Flaminius hoc alio.
O utinam ille suo me sistat numine sancto
Ad fortunati numina Pausilypi.
Littora diuino quondam celebrata Maroni,
Et patrio Minci flumine chara magis.
Littora, quæ toties viderunt Calliopeam
Dictantem vati carmina docta suo.
Ac Sannazarus de eo sic cecinit.
Te quoque formosæ captum Nesidis amore,
Pausilype, irato compellat ab æquore quæstu.
Quem lepidè imitatus Bernardinus
Rota, de quadam Villa sic scripsit.
Huc fugite ò Dryades, dominus loca tuta parauit: *lib.epig.*
Ne vos, dum sequitur, Pausilypus rapiat.
Et alibi.
Iam vocat me Pausilypus, canenti
Plaudit, & clari tumulus Maronis
Me vocat toto veneranda Mergil- *ibidem.*
lina profundo.
Et alibi Æglæ alloquens.
Tu mihi das Pausilypi recessus,
Tuque craterem pelagi videre, &
Antra, & in primis veneranda magni *ibidem.*
Busta Maronis.
Alibique iucunda elegia sic eius insinuat Fabellam, quam ad Rodulphum Pium mittit.
Forte sub umbrosa cantabat vinitor ulmo
Pausilypus, &c. *lib.3.eleg.*
Quam paulo post ità absoluit.

Sed bacchi pietate (canat quis mira Deorum?)
In vitem, hærebat cui modo, versus abit.
Quæ nūc moesta etiā illacrymat, quæ cortice manat,
Heù memor exitÿ tempus in omne sui.

Frequentatissimum apud antiquos fuisse Pausilypum, excauatum sub eo antrum, Magni Maronis tumulum, & vetustissimorum ędificiorum rudera, regiam magnificentiam ostentantia, quæ passim in eo occurrunt, plenissimè testantur: neq; villam solum; sed Fana, murorum ingentia fundamenta, cęmenti elegantia, aquæ ductus, montis inanitates, pilæ, moles, tam in continenti, quam in mari, non exiguam vrbem in eo fuisse, licet collapsam repræsentant: nos ergo, vt ordine omnia prosequamur, ab admirabili illa Neapolitana Crypta esse incipiendum, pretium duximus operæ.

Etenim quamuis Pausilypum altum emergat, vbi *Chiaiæ* desinit arenosum littus; Neapoli Puteolos abeuntibus, planissimum per cryptam præstaret iter, rectissimumque foret, si Diuæ Mariæ templum ad ostium cryptæ cum cœnobio, & viridario illud non diuideret, eiusque rectitudinem in cryptam non interciperet; dum enim ad turrim notati viridarij vulgo *La torre di Chiaia* peruentum est, à sinistra per littus via producitur in Pausilypum; à dextra verò recta, vsque ad templum, quod antequam habeatur sinistrorsum in pomerij pariete Petri Fernand. munificentia in fonte his lineis legi, si iuuat, potest.

PHI-

PHILIPPO III. REGE
Maris oram cœlo, ac situ felicem
Ducta perenni aqua,
Amœnissimam reddidit
Petrus Fernan. de Castro
Lemensium Comes Prore ,
Publicæ felicitatis studiosissimus
Curantibus Ædilibus
M. DC. XIII.

A templo in cryptam obliquum continuatur iter; quippe per posticam templi partem, versus Meridiem triginta ferè passuum spatio, flectere illud cogimur, vt cryptæ ostium veniat in prospectum; dum ad illud peruenimus, hinc, atque illinc excisi montis sublimes, repentesque suspiciemus rupes, quarum, sinistra Magni Maronis tumulo superbit, hac parte inaccessibilis; dextera, neque tumulis caret; sed ignotorum cinerum. Horribilis est, immanis illius hiatus repentinus aspectus, adauxitq; hactenus horrorem, loci alioquin admirabilis, agrestis vndique scabrities, signorum expers, & omni memoria vacua; quod ego cum animaduertissem, atque vnum quemque Neapoli Puteolos terrestri itinere abeuntem, necessariò, per eum locum transiturum, cogitassem; glorię Nominis Nostri Principis Petri Antonij Aragonij saxeam molem erigendam curaui; quæ cum directo venientium acies feriat, horrorem animis minuit,

elogium, balneorumque, quæ citra sunt Puteolos, nomina, loca, ac virtutes in albis marmoribus litteris insculpta, ad legendum inuitans, quæ adamussim in huius operis Prodromo impressa transtulimus, quem consulant externi.

At præsentes si cum ea legerint, dextrorsum acié dirigant, inter exertas rupes fauces prospicient antri, quod supercilij altitudine, tenebricoso inani, fluctuante puluere, caligantis ab opposito ostio luminis transitu, plaustrorum rhedarumque euntium, redeuntiumque strepitu; transeuntium hominum clamoribus, cõfusè è cauo exeuntibus frementium; eiulantiumq, sonum mentientibus, generosum quemlibet intuenté, nunquam alias rem expertum, vel ex auditu conscium, perterritum reddet; Verum enim vero si post euocatum ab horrore animum, humani ingenij in tanto opere contempletur industriam, non erit, vt hoc inter superbissima, celeberrimaque humanorum tentaminum facinora non connumeret, antro perpenso simul, atque vsu; etenim qui Cumis, Mysenis, Baijs, Puteolis conuiuebant homines, Palepolitanis, Neapolitanisque origine, fœderisque necessitudine coniuncti, hoc per collem non reserato itinere vehiculorum reciproco commeatu, incommodo non leui, priuabantur; quippe per prærupta vndique surgentium collium iuga scabram præcipitemque viam, protractioremque tam hominibus, quam bestijs calcare fuisset necessarium; Puteolis enim rectissima, planissimaque via ad Occidentales Pausilypi, per Vulcani forum,

radices ducebat, ibique à dextra eiusdem promontorij præcipiti, editoque cliuo, à sinistra Antiniano, & Vomere sublimibus iugis, cum Pausilypo continuis, obicibus ferè inaccessibilibus intercipiebatur; qua vexatione perpuncta illorum populorum ingenia, montem Pausilypum ferro pertundere, planumque iter aperire excogitarunt ea parte, quà non solum erat collis angustior; sed qua littori, recto cursu Neapolim abeunti, *Chiaię* suburbio, non autem mari responderet: excisaque fuit crypta, de qua nobis in pręsentiarum est sermo, eaque rectitudine excauata, vt Orientali ostio, post æstiuum Æquinoctium, surgentis solis radios, Occidentali verò declinantis exciperet, vnde Matutinis, & vespertinis horis quàm, meridianis quadruplo lucidior, ex eò, quod recepti radij in oppositum ferè aditum pertingunt, antrique medium adeo illuminant, vt hominum vultus pretereuntiū, qui in meridie sunt in obscuro, mane atque vesperi facili negotio cernerentur, cui suffragantur quoque, languido licet lumine, foramina in editiori montis parte excisa, ac versus inane cryptæ medium obliquè pertingentia. Est sanè admiratione dignum, de certo tanti operis auctore nihil ab antiquis fuisse memoriæ proditum, cum illud alioquin adeò portentosum existimauerint, vt viribus supra humanis magico ausu actum credulis suaserint, Ioanne Villano id insinuante in sua chronica Parthenopęa anilibus nugamentis referta; vndè coniecit fortè vulgus, & Virgilium Maronem Circęis notis Deorum *lib. 1. c. 30.*

Ma-

Manium coniurato impetu, instanti citius, cuiscelatum, pertusumque montem Neapolitanis obtulisse, quam sententiam lepidè à Francisco Petrarca in suo itinerario reiectam, reprobatamque fuisse sic legimus. *Inter Falernum, & mare mons est saxeus hominum manibus confossus, quod opus incultum vulgus à Vergilio magicis cantaminibus factum putat. Ita clarorum fama hominum non veris contenta laudibus, & sæpè etiam fabulis viam facit, de quo cùm me olim Robertus Regno clarus; sed ingenio, ac literis præclarus quid sentirem multis astantibus percunctatus esset, humanitate frætus Regia, qua non reges modo, sed homines vicit, iocans nusquam me legisse magum fuisse Virgilium, respondi, quod ille serenissimæ frontis nutu approbans, non illic magici, sed ferri vestigia confessus est.*

in itin.

Beniamin Tudulensis Hebræus, apud accuratissimum suum interpretem Benedictum Aria Montanum, in suo itinerario, hæc de Neapolitano hoc retulit antro. *Illinc profectis, quindecim milliarium via sub montibus conficitur; estque opus à Romulo Romanorum primo Rege factum propter metum Dauidis Regis Israel, & Ioab, Dauidici exercitus Ducis summi.* Verùm fabulari Hebræum conuincit vniuersus tam sacrorum, quam profanorum chronistarum consensus, dissitissimis temporibus illos Reges vixisse pronuncians, vt prætercam hyperbolicam cryptæ longitudinem, quindecim milliariorum, nisi numero manus palmas, non autem Italicos passus, denotare voluerit.

in itin.

Sunt

Sunt qui sinistrè interpretato Marco Varrone, Lucium Lucullum huius operis auctorem fuisse contendant, dum hæc quæ sequuntur apud ipsum scripta reperiant. *Etenim hac incuria laborare aiebat. M. Lucullum, & piscinas eius despiciebat, quod æstuaria idonea non haberent, ac in residem aquam, & locis pestilentibus habitarent pisces eius, Contra ad Neapolim L. Lucullus, posteà quam perfodisset montem, ac maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciprocæ fluerent ipse Neptuno non cæderet de piscatu, factum est enim, vt amatos pisces suos videatur propter æstus eduxisse in loca frigidiora, vt Apuli solent pecuarij, quòd propter calores in montes Sabinos pecus ducunt, &c.* *lib.3.de re rust. c.17.*

Sed quantum mare ab Occidentali huius cryptę ostio distat, tantum hoc ad Varronis verba glossema, ab auctoris sensu declinat, vt fallitur quoque Cluuerius, vt bene aduertit Franciscus Scotus in itin. Italię; nam præter scopulum, propè Neapolim perforatus quondam à Lucullo, qui arcem ob viri memoriam, Lucullanam dictam, sustentat; alium habemus inter Pausilypum, & Nesidem multis fornicibus pertusum, cui verba Varronis quadrant, de quo latius infra; & quidem non abs re apud Mazzellam, quidam Poeta cecinit.

Viscera quis ferro est ausus prorumpere montis,
Cautibus in duris quis patefecit iter?
Cocceium, verum est, saxum, montemque cauasse *de anti. Puteol.*
Vanaque iam cesset fama Luculle tua.

Stra-

Strabo, cuius rerum antiquarum traditionibus summa debetur fides, quæ sequuntur, de hac nostra crypta memoriæ prodidit; dum de ea, quæ ab Auerno ad Cumas vsque erat excauata, verba facit. *Conscissaque deinde vsque Cumas subterranea fossa, omnia illa fabulæ apparuerunt. Cocceium eam quidem condidisse fossam memoriæ proditum est, & eam quæ ex Dicearchia idest Puteolis extat Neap.*

Lib. 5.

Verùm quis iste Cocceius fuerit (vt taceam quendam Bassum, ab aliquibus inconsultè huius operis auctorem existimatum) & de qua gente, non constat, ac si de re tot seculis à nobis remota, aliquid conijcere liceret, auderem ego affirmare illum Cocceium Græcum fuisse Cumanum, solertissimum virum, qui memorabilis illius vrbis primordijs ad quamplures accomodatissimos fines, quos coniectare vniusquisque faciliter potest, tam Cumis ad Auernum lacum cryptam, quam hanc Puteolis venientibus Neapolim, in montibus aperuisse; etenim Strabonis ætate, quam ab vrbe condita non adhuc septem præcesserant sæcula, si ingentia illa antra, Romanorum consilio, excisa forte fuissent; cum minoris admirationis opera nascentis Romę apud Liuium, ipsumque Strabonem notata passim legantur, tantorum tamque admirabilium facinorum auctorum, atque temporum memoriam non præterijssent; cum itaque ante Romani Imperij Maiestatem Cumani ea loca incoluissent, in quibus cum non solum excisa antra, sed superbissimos tholos adhuc constan-

tes,

tes, molesque Puteolanas, sine certi auctoris nomine, non sine summa admiratione, conspiciamus, credere non est à veritate alienum, Græcarum illarum coloniarum Principes, per annorum seriem, ijs extruendis, accuratissime operbus vacasse, quod ipsemet Strabo testatur. *Nam*, inquit *cum in condendis ædificijs Græci acuti maxime, ac solertes fuisse videantur, cum pulchritudinem, & munimentum ingeniosè prospicerent, portusque, & agri feracitatem, hi ea maxime animaduerterent, quæ illi parui fecerunt. Strata viarum, aquæ ductus, cloacas, quibus ciuitatis sordes eluerentur. Cernere licet stratas in agro vias, excisis ad hęc collibus, exaggeratis vallibus, vnde, &c.* Fuisse ergo hominem Cumanum nomine Cocceium, qui huiusmodi fornices excidendos consuluit, non est vt inficias eam; sed hunc illum fuisse Cocceium, quem sic notauit Pontanus. *Nescio an is, fuerit M. Cocceius Nerua Augusti auus, qui Romę aquarum curam habuit tulitque maximam architecturæ laudem.* Vt cum eo aliqui rentur, assentiri minimè possum; & cum Starbo neque id de suo Cocceio asseueranter affirmet, fatendum est cum Blondo. *Quis autem memorabile id opus fecit, ignoratum est nobis.*

lib. 5.

de mag. c. 10.

In Ital. cap. de cāpan.

Quam olim deinde hæc crypta habuerit longitudinem, latitudinem, & altitudinem, quot fenestras, an vbique sui tenebris obscura, an lumine fuerit illustris; quid illi in his circunstantijs per sæcula euenerit, quæ nostris diebus eius sit dispositio, nobis perquirendum superest.

Inter

Inter antiquos, primus Strabo de hoc antro, apud suum interpretem, huiusmodi verba fecit. *Extat, & his in locis intra montem effossa spelunca, in Dicearchiæ Neapolisque medio, sicut altera, Cumas tendens, facta; in qua via obuijs curribus peruia, multis panditur stadijs. E superna sanè montis parte, excisis multifariam fenestris, lumen in profunditatem infunditur.* Hæc Strabonis descriptio præsenti speluncæ, in multis quadrare videtur; etenim nunc obuijs curribus est peruia, quatuor panditur stadijs, ac superna montis parte, per excisas fenestras in sui profunditatem lumen admittit; at audiamus Anneum Senecam, vna vel altera ætate Strabone iuniorem.

lib. 5.

Cum Baijs deberem Neapolim repetere, facilè credidi, tempestatem esse, ne iterùm nauem experirer. Sed tantum luti tota via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse, totũ athletarũ fatum fuit mihi illa die perpetiendum. Aceromate nos haphe excepit in crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius: nihil illis faucibus obscurius; quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus: sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lumen, puluis auferret, in aperto quoque res grauis, & molesta: quid illic, vbi inter se volutatur; & cum sine vllo spiramento sit, inclusus in ipsos, à quibus incitatus est, recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus, eadem via, eodem die: & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen illa obscuritas, quod cogitarem dedit. A commoditatibus speluncæ à Strabone assignatis, multum detahit

Ep. 57.

Se-

Seneca, cui suffragatur id, quod de huius fornicis humilitate, scripserat Petronius Arbitrer; extant enim hæc in suis fragmentis. *Satis constaret, eos, nisi inclinatos, non solere transire cryptam Neapolitanam*. Strabonis itaque de spelunca traditionibus vetustorum, non inferioris auctoritatis auctorum, refragantur sententiæ, lumen, spatiumque eius ab eo assignata, negantes, quod cum animaduertisset Lypsius, in adnotationibus in ea Senecæ verba; *Nihil illis faucibus obscurius*; vt veram tanti viri sententiam tueretur, sequentibus eam verbis, ne adeò discors ab eo, quod à Strabone proditum erat, videretur, exposuit. *Fauces, angusti transitus etiam vocabantur: nè quis de aditu capiat, qui certè illustris; obscuritas autem hic tempore Senecæ; & densæ tenebræ, vt ostendit: non æquè Strabonis, idest Tiberij. Oportuit hæc luminaria obstructa euo, aut neglecta fuisse, si tàm densę tunc tenebræ*. Neque ab hac conciliatione dissentit Cluuerius, nec quiuis neotericorum, præter Lypsianum, alium excogitauit inter notatos auctores, concordiæ modum; cui, & acquieuisse Capaccium quoque legimus, dum Petronij verba huiusmodi explicationi donauit. *Quæsi vera iudicanda fuerint, cryptæ eo tempore tantam cernimus humilitatem, vt nisi inclinati, transire adeuntes non possent*. His sic adnotatis, meum de re opportunum erit, in medium afferre, iudicium; vt cum vnus fuerim, qui balneorum restitutioni vacauerim, & plusquàm centies, per solidum annum, eam cryptam pertransierim; ea

mihi

mihi consultò obseruasse accidit, quæ, tantorum virorum, tam dissitas de hac spelunca existimatas sententias, sibi non aduersari, illosque verum protulisse, si eorum in rem scribendam, occasio consideretur, ac finis.

Pimò itaque obseruaui inculpatissimam speluncę rectitudinem ab Oriente in Occidentem, ita vt nocturno tempore, siuè in vnius ostij medio, siuè in arginibus accensa fax sit apposita, ab altero ostio semper integra videatur.

Secundò obseruaui, per totam cryptæ longitudinem, æqualem sui soli latitudinem, trium scilicet, passuum, siuè palmorum viginti duorum.

Tertiò notaui cryptę solum fuisse æquè excisum, cum plano viarum, quæ tam à parte Orientali, quam Occidentali in aperto sunt.

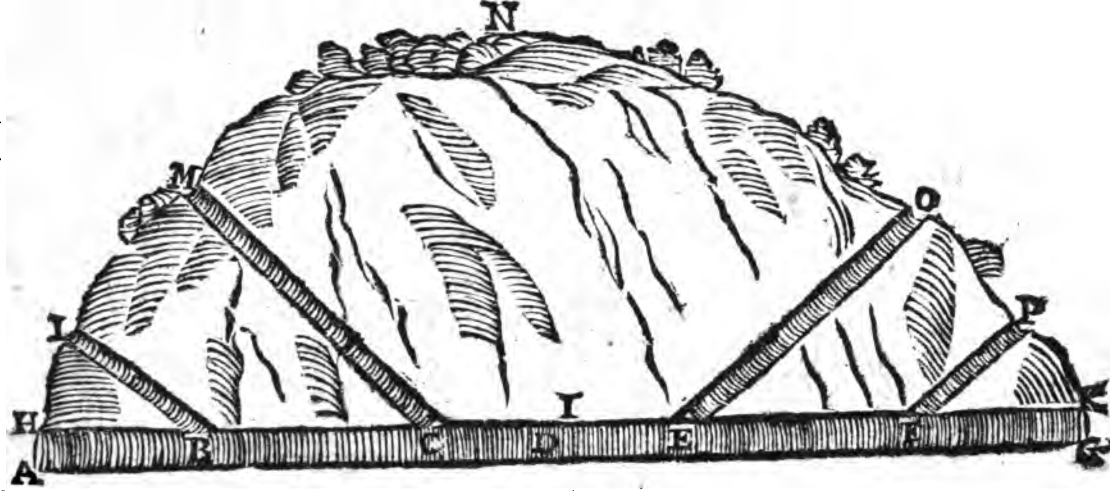
Quartò obseruaui dictum cryptæ solum quamuis nunc, vt cæteræ Neapolis viæ, sit durissimo saxo stratum, subtilissimi pulueris copia esse refertum, quæ ob euntium frequentiam est ferè semper in motu; vnde conieci in altioribus seculis, in quibus sao stratum non erat exci si montis solum, qui leuis est, & pumicis instar attritu molitur, maiorem atque mobiliorem pulueris continuisse abundantiam.

Quintò summa cum mea delectatione animaduerti, fornicis à solo altitudinem, quam in suis primordijs ab artifice meruit spelunca, æqualem fuisse suæ latitudini, palmorũ scilicet viginti duorum; nam qui cryptæ fornicem altiorem deinde

fe-

fecere, vbi primum excidere, ab vtraque parietum parte, duorum ferè palmorum montis portionem, quam olim in fornicem concurrisse, præsens dispositio ostendit, reliquere; atque ab Occidentali ostio, dum intra cryptam prosequitur iter, post quinquaginta quinque passus, adhuc hodie fornicem non maioris altitudinis, quam 22. palmorum per aliquod spatium, intuebitur; notaui etiam dictam fornicis altitudinem 22. palmorum, æqualem fuisse altitudini fornicis cryptæ ab Auerno, Cumas vsque excisæ; vnde non fortuitò vtramq; cryptam vnius fuisse auctoris opus, Strabo existimauit.

Sextò præsenti ostiorum dispositione cognoui, cryptam, vsque ad illud tempus, in quo primæuam altitudinem seruauit, quatuor habuisse fenestras in fornicis sinane, lumen immittentes, ab Oriente duas, duasque ab Occidente, eo ordine, & situ in montis cliuo effossæ; vt superiorum lumen in cryptæ medium coiret, eamque illustrem redderet, quod per sequentem iconem, externorum oculis demonstrare conabor.

18
A
H
L
M
N
O
P
K
B
C
D
E
F
G
I

Erat, vt nunc quoq; est cryptę solū ABCDEFG. passuum 400. fornix eius æqualis erat altitudinis palmorum 22. ab Orientali ostio per eius longitudinem, vsque ad Occidentale ostium. Cliuus montis Pausilypi Orientalis erat, vt nunc est AHLMN. Occidentalis verò GKPON. in cliuo itaque Orientali L. decem passibus supra fornicem excisa erat fenestra, cuius lumen feriebat cryptæ cursum B. scilicet post 60. passuum ab ostio A. quò forte lumen ostij A. non pertingebat; deinde in eodem cliuo Orientali M. in altitudine passuum 60. ab ostio A. alteram excisam habebat fenestram, obliquè per montem in cryptam descendentem, cuius lumen feriebat solum C. s. longè ab ostio A passuum 200. fiebatq; vt nunc etiam fit, eius diffusio licet languidè, vsque in D. quod est punctum cryptæ longitudinis medium. Simili deinde modo in cliuo montis Occidentali P. excisa fenestra lumen in F. alteraque excisa in cliuo Q. lumen in E. deferebant. Ad id verò, quod Petronius retulit, cryptam transeuntes, curuos olim incessisse, facile puto respondendum, si consideretur pulueris abundantia, quę in solo ob montis mollitiem, quotidiè copiosior erat: pedibus agitata in fornicem ascendebat, ac vbi in medio obuoluebatur, res grauis erat, & molesta, ita vt progredientes inclinati necessariò prosequerentur iter, ne descendentem puluerem in oculis, & aspectum reciperent, ni velimus, vt Capaccio placet, Petronij fabulam interpretando, asserere inclinatós ob reuerentiā per cryptam

transiſſe tunc homines, ex eo quia credebant in ſpelunca ſedem habere Priapum, quem ſuperſtitioſa olim Gentilitas in ſubterraneis tenebroſiſq; locis venerabatur, vt colligitur ex eiuſdem Petronij argumēto, & ex ſuis, quę extant fragmentis; dū Quartillæ ancillam ſic loquentem adducit. *Ego ſum ancilla Quartillę, cuius vos ſacrum ante cryptam turbaſtis.*

Talem fuiſſe cryptam ętate Strabonis eius conuincit deſcriptio; etenim ipſe, non vt viator; ſed veluti de ea ſcripturus conſultò latitudinem, longitudinem, & quas habebat feneſtras, animaduertit; propterea que inquit. *In qua via obuijs curribus peruia, multis panditur ſtadijs. E ſuperna ſanè montis parte, exciſis multifariam feneſtris, lumen in profunditatem infunditur.* In huiuſmodi re tanti viri teſtimonium non eſt temerè interpretandum, licet paucis poſt annis Senecam in adducto loco potius ſuum infortunium, quam cryptam deſcribendo à Strabone in aliquibus diſſentire legamus; tranſijt quippè per ſpeluncam Senecam, non vt ſigillatim quidquid ex hominum induſtria in ea apparebat, notaret; ſed vt properaret Neapolim, cumque nouus fortè experiretur tranſitum, antri horrore perculſus, nil præter horrorem mente, & animo volutabat, ait enim. *Aliquid tamen illa obſcuritas, quod cogitarem dedit.* Accidit hoc illi, nubilo, & pluuio cœlo exiſtente, dum inquit. *Cum Baijs deberem Neapolim repetere, facile credidi, tempeſtatem eſſe, nè iterùm nauem experirer. Sed tantùm luti tota via fuit, vt poſſem videri ni-*

lib. 5.

hilo-

hilominus nauigasse. Quod non parum horroris profundeque obscuritatis loci naturæ addebat, eo magis si iam (vt credere verisimile est, dum eodem die Baijs, quò Neapoli naui appulerat, Neapolim terrestri itinere reuertebat) aduesperascebat; equidem fateor ingenuè, multoties mihi accidisse antrum transire, imbribus è cœlo cadentibus, ac quamuis centies fuissem locum expertus, ac quidquid in eo ars poterat callerem; cognoscebam tamen id, quod tunc perpetiebar, exactissimè Senecæ descriptionibus quadrare, qui non speluncam quidem, vti diximus; sed id quod ex aspectu speluncæ transeuntibus accidit lasciuienti calamo, luxuriantibusque verbis suo more amplificare curauit, vt ibidem, viarum lutum pro nauigabile pelago recipit. *Sed tantùm luti tota via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse.*

Perpendam hic id, quod in Strabonis textu, *lib. 5.* multorum legentium ingenia hactenus torsit; cum enim speluncam aliam, ab Auerno Cumas tendentem descripsisset; obiter de hac Neapolitana ocasione Coccei, quem vtriusq; cryptæ auctorem facit, sermonem protrahit; habemus primò apud Guarinum, eius interpretem huiusmodi verba. *Cocceium eam quidem condidisse fossam memoriæ proditum est, & eam, quæ ex Dicæarchia, idest Puteolis extat Neapolin ad Baias.* Versio verò Silandri, in qua Casaubonus acquiescit, hæc habet. *Cum quidam Cocceius, qui cuniculum istum duxit, & alium à Putiolis ad Neapolim super Baias tendentem. &c.* Cluuerius primus impropriam eam

loquutionem; *quæ ex Puteolis extat Neapolim ad Baias*; animaduertit, iudicauitque exscriptoris alicuius, non Strabonis calamum talem fœdasse locum. *Quippè*, ait, *quum Baiæ citrà Puteolos sint, qui hic cuniculus esse potuit à Puteolis versus Neapolim super Baias tendens?* Subditque post multa. *Quapropter omninò statuendum, locum illum à Sciolo exscriptore glossematio esse fœdatum*. Camillus deinde Pellegrinus in sua Campania, iure merito Cluuerium de eo loco dubitasse, ait; verùm se in data ab eo dubij solutione non acquiescere, subiunxit, noua superaddita interpretatione; vult enim Strabonem notato in loco, nullo modo de crypta Neapolitana, sub Pausilypò monte effòssa, ea verba protulisse; verùm de alia, quę à Puteolis tenderet ad Baias: nam per dictionem illam *Neapolim*, non intelligit Pellegrinus hanc præsentem vrbem Neapolis; sed aliam, quæ Strabonis temporibus, noua, in Baijs construebatur, innixus Cluuerij obseruationi (propter quam, illum carpit) in dictione Νεάπολις, circa quam hęc scripsit. *Ipse Strabo in descriptione vrbis Neapolis, vbique habet vnica voce* ἡ Νεάπολις, τῆς Νεαπόλεως, τῇ Νεαπόλει; *at illic est.* ἐπὶ νέαν πόλιν; At, ait Pellegrinus, in hoc loco diuisit auctor dictionem, sic scribendo ἐπὶ νέαν πόλιν; vt eo notaret nouam illam vrbem, quæ Baijs condebatur, quod confirmat Iosephi Hæbréi auctoritate, ita scribentis. *Apud Baias noua vrbs construitur, non minor Puteolis, alijs subindè suprà alias regijs villis ibi ædificatis*. Verùm si spatij

in Cap. diser. c. 20.

atomus

atomus dictioni interposita Pellegrini aciem non aufugit (quod neque, vt ipse retur, apud Strabonem semper verum) mare per Lucrinum in Auerni lacum immissum inter Puteolos,& Baias,trium millium passuum latitudinis, eius obtutum aufugere non debebat; nam eo perspecto, credere subterraneam cryptam, (nisi subter fluctus eam effossam voluerit) à Puteolis ad Baias fuisse aliquando excauatam, Camilli, non fuisset iudicij; neque mirari desino accuratissimum alioquin Pellegrinum non animaduertisse,eundem Strabonem paucis, post notatum locum, interiectis lineis, vbi omni procul dubio, de Neapolitana crypta sub Pausilypo excauata loquitur; eammet descripsisse, quam suprà in loco, de quo dubium agitamus,notauit; sunt enim hęc apud suum interpretem verba, quæ ipse quoque Camillus adducit. *Est & ibi fossa occulta, per montem Putiolis, ac Neapoli interpositum, acta, eodem modo, quo aliam Cumas versùm diximus fuisse ductam.* Docere ne hic cessat auctor, fossam à Puteolis Neapolim tendentem,quam suprà speluncæ ab Auerno Cumas constructæ obiter comparauerat, eandem fuisse,quam secunda hac vice, seruata locorum successione,speciatim describit? *lib. 5.*

Cum hæc perpenderem, & Cluuerio magis, quam Pellegrino hærerem, Ingenuo viro amico Bernardo de Cristofano legum perito, omnium bonarum litterarum eruditionibus referto, & in Græcis pręcipuè consummatissimo, dubium proposui, & exacta sua trutina Gręco Strabonis tex-

tu, eiusque verborum contextu exploratis, aliam ad dubij intelligentiam aperuit viam.

Interpretum incuria (accuratissimus retulit vir) vnius dictionis sensu non animaduerso, Capacciũ, Cluuerium, & Pellegrinum in dubium traxit, qui vel errasse Geopraphum, vel de tertia, prȩter eas duas, altera ab Auerno Cumas, & altera Puteolis Neapolim effossa, loquutum fuisse, crypta, existimarunt; liceat igitur, vt Strabonem, accuratissimum alioquin scriptorem ab vtroq; crimine vendicem, ex Græco codice, illius loci verborum afferre contextum, vt deindè ad litteram versio, interpretum errorem detegat.

Νυνὶ δὲ τῆς μὲν ὕλης τῆς περὶ τὸ ἄορνον κοπείσης ὑπὸ ἀγρίππα τὸν δὲ χωρίων κατοικοδομηδέντων ὑπὸ δέ τοῦ ἀόρνου διώρυγος ὑπονόμου τμηθείσης μέχρι Κύμης ἁ παντ' ἐκεῖνα ἐφάνη μῦθοι· τοῦ Κοκκηίου τοῦ ποιήσαντος τλὼ διώρυγα ἐκείνlω τε ἰκαί ἐπὶ νεαν πόλιν ἐκ Δικαιαρχίας ἐπὶ ταῖς Βαίαις.

Huius loci ad litteram versio in Latinum, absq; vllo fuco huiusmodi est. *At nunc quidem syluæ circa Auernum cęsura sub Agrippa, (facta est) hęc loca ad habitandum accommodante, & ab Auerno fossa cuniculo scissa est vsque Cumas: vnde omnia illa apparuerunt fabulæ. Cocceio artifice, & huius fossæ, & illius quæ versus Neapolim ex Puteolis post Baias, vel contra Baias*: non autem *ad*, vel *supra Baias*.

Interpretes ergo fefellit præpositio illa, ἐπὶ, præposita, τῖς Βαίαις particula enim, ἐπὶ, apud linguæ grammaticos, tribus casibus copulatur,

ge-

genitiuo ſcilicet, datiuo, & accuſatiuo; dum genitiuo iungitur, tempus ſignificat, aut ſubiectionem, item circa aliquid, aut per aliquid, item iuxta, pro, ante, vel ſupra; dum verò datiuo nectitur, cauſæ nota eſt dixit Scapula, & ſignificat, propter, poſt, contra: tandem ſi accuſatiuo copuletur, ad, vel, in, ſignificat, vel motum aliquò verſus, itaque Strabo ſcriptor accuratiſſimus particulam, ἐπὶ; duplici caſui præpoſuit, primò ſcilicet accuſatiuo ἐπὶ νέαν πόλιν, cōpulauit, ſonumq; efficit *ad Neapolim*, vel *verſus Neapolim*, ſecundo verò datiuo, ἐπὶ ταῖς Βαίαις, iunxit, ſonatque *poſt*, vel *contra Baias*; ita vt auctoris ſit ſenſus. *Quę verſus Neapolim ex Puteolis poſt, vel contra Baias*; nam Puteoli poſt Baias, & contra Baias poſiti ſunt.

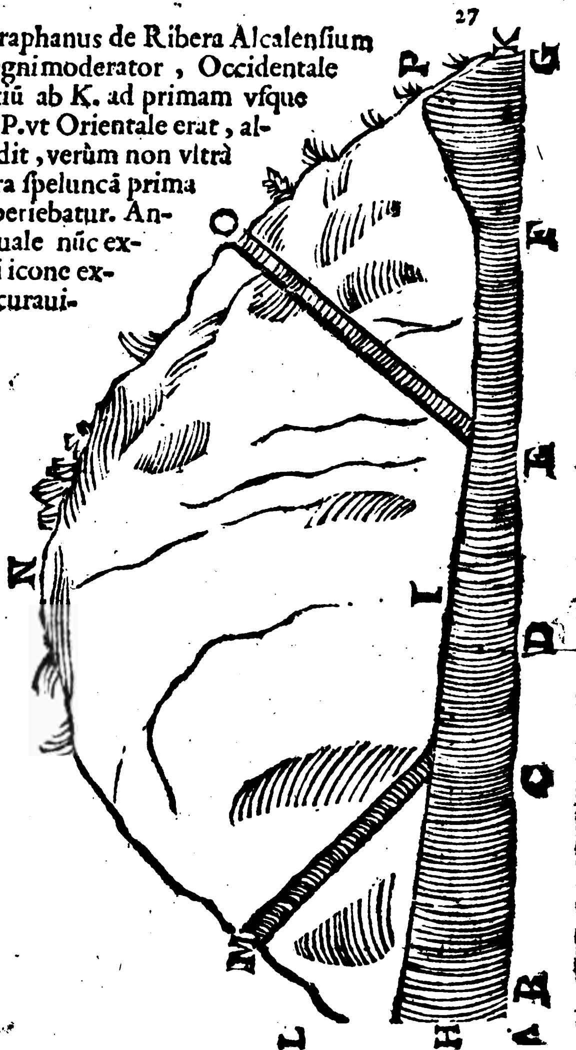
Præterea non pigebit hic, id, quod ego ad dubij ſolutionem excogitaui, ſubiungere; quippè cum mecum ipſe volutaſſem locum Strabonis, in quo ſpeciatim de Neapolitana crypta ſequentibus verbis, alias relatis, ſcripſit. *Extat, & his in locis, intra montem effoſſa ſpelunca, in Dicearchię Neapoliſque medio, ſicut altera Cumas tendens facta.* Cognoui ex vltima hac periodo, auctorem declaraſſe illam cryptam, *Quę ex Dicearchia, ideſt Puteolis extat Neapolim ad Baias*, quam cryptæ, Cumas ductę, ſuprà Comparauerat, nullam fuiſſe aliam, niſi eammet, quam actam deinde dixit, *in Dicearchiæ, Neapoliſque medio*. Dictionem illam, *Baias*, cum præpoſitione, *ad*, quæ, ſenſum confundit, & ſubuertit, nil vnionis, cum præcedenti habere viſum

ſum fuit periodo;ſed illi finale punctum præcedere debere,exiſtimaui; etenim cum auctôr, occaſione Baiarum,paulò ſupra de Cimmerijs ſermonem inſtituiſſet, quem, res ab Agrippa, & Cocceio geſtas obiter recitando, abſoluit:cum deindè iterum Baiarum narrationem reſumere vellet *ad Baias*, ſubiunxit,quaſi dixiſſet,*reuertamus nunc ad Baias*; quod ſequenti ſermone ſatis luculenter oſtendit; legenda itaque erit,meo iudicio, apud Guarinum huiuſmodi loci tranſlatio. *Et eam, quæ ex Dicearchia,ideſt Puteolis extat Neapolim.Ad Baias:quodam modo eum ſequutus ſermonem, qui proxime de Cimmerijs, &c.* Et in illa apud Silandrum. *Ad Neapolim ſuper Baias,&c.* Sicut, & ipſe Græcæ dictioni, *ἐπὶ*,*ad*,præbuit,*ad Neapolī*,ita,*ſuper*, ex eadē,*ἐπὶ*, *ad*,ſubſtituenda particula erit,*ad Baias*.

His omnibus de crypta adnotatis; ſupereſt, vt ſuggeram eam ad vſq;Alphonſi Primi Regis Aragonij tempus in ea diſpoſitione perſtitiſſe,quam, per iconem ſupra tradidimus, ac Magnanimus ille Rex primus fuit, qui primæuum humilem ſpeluncæ fornicem oſtij Orientalis, altiorem excidere fecit; ab H. ſcilicet ad primam, & antiquam, vſque feneſtram L.eandemque altitudinem ſenſim declinantem,vltrà medium cryptę curſum producendam curauit. Carolus Cęſar Quintus deinde, vt pulueris fomitem auferret, vt ſolum dura ſilicę ſterneretur, effecit, ac magnificè perfecto opere, neque vitare fuit poſſibile, quin puluis,qui eò introducitur,commotus,imune cryptæ pererrans, recidenſq; res grauis tranſeuntibus,atq; moleſta ſit.

Tan-

Tandẽ Peraphanus de Ribera Alcalensium dux, & regni moderator, Occidentale cryptę ostiũ ab K. ad primam vsque fenestram P. vt Orientale erat, altiùs reddidit, verùm non vltrà F. vbi intra speluncã prima fenestra aperiebatur. Antrũ itaq; quale nũc extat, sequẽti icone exprimere curauimus.

Præſens longitudo cryptę ABCDEFG. fornice obducta, paſſuum eſt 400. ſupereſt, tam in parte Orientali, quam Occidentali, aliquid viæ in monte effoſſæ; ſed ſine fornice, longitudinis paſſuum circiter centum, ita vt antiquitus medio milliare, ſiuè quatuor ſtadijs nunquam cryptam fuiſſe longiorem, ſit extra dubium.

Latitudo per totum ſpeluncæ curſum vniformis eſt, paſſuum trium.

In puncto medio longitudinis D. ſiniſtrorſum ab Oriente venientibus, ſacellum ipſomet in monte excauatum, Deiparæ imaginem ſeruans, die noctuque lampadibus accenſis illuſtre, perſpectatur.

Altitudo oſtij AHL. palmorum eſt circiter centum, AH. oſtium erat antiquum palmorum 22. L. erat prima feneſtra, quæ antiquitus lumen deferebat in B. Alphonſus itaque curauit, vt excideretur mons i ter H. & L. ad E. vſque; Peraphanus verò fecit, vt in parte Occidentali ſimiliter excideretur mons inter K. antiquum oſtium, & P. antiquam feneſtram, in F. vſque vndè eſt, quod duæ primæ feneſtræ P. & L. quæ lumen in B. & F. importabant cùm preſentibus ſunt oſtijs, & in ijs defecere; extant nunc reliquæ duæ M. & O. quarum Orientalis M. quia omni obſtruente vacat, integrum ſuum lumen impertitur; Occidentalis verò O. quia tota ferè obſtructa eſt à parte montis ſuperiore; vix exilis radius, eius aditus eſt argumentum; quapropter nos antequam aliò eamus, vt aliquantulum adderemus luminis, à Cœleſtino Guicciardi-

no Apollineum hoc mutuati sumus munus.

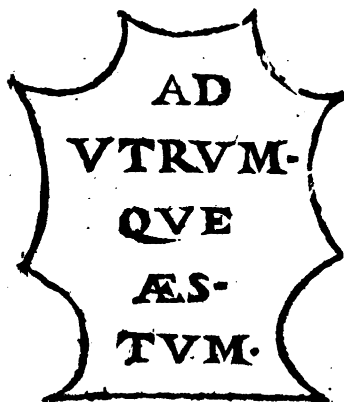
Æmula naturę quid tandem possit in orbe, *in mer.*
Faucibus en patulis obuia crypta docet. *camp.*
Carcere nil hoc longius, aut obscurius vsquam
Hic tenebras cernis, per tenebrasque vides.
Num parum erat fragili ligno percurrere Pontum,
Ni quoq; sub terra plaustra vehenda forent?
Audax qui primus freta, verùm audacior ille,
Peruia, qui potuit reddere saxa prius.

Prenotatis de crypta obseruationibus, vt cętera, quæ in Pausilypo notatu sunt digna, lustremus; non pigebit viatorem ad turrim *Chiaiæ* regredi, ac sinistrum iter per litus, iterum Pausilypum versùs progredi; nam incipiente cliuo, dextrorsum in pariete, qui cęnobij pomoerium claudit, marmoreum intuebitur lapidem Ducis Medinæ *de las Torres* glorię erectum, qui inaccessum curribus, per litus Pausilypi iter peruium, commodumque reddidit; habenturque hæc in lapide.

Philippo IV. Rege
Collem pendentibus semitis inaccessum,
Olim à Cocceio Xersis emulatione perfossum;
Ascensu facilem, curribus peruium reddidit
D. Ramirus Gusmanus, Dux Medinæ *de las Torres* Princeps Ostiliani, Dux Sablonetæ,
Ac Neapolis Prorex.
Viator;
Ne opus heroicum ambigas,
Via ad ardua, quasi ad superos strata est,
Anno à Christo nato M.DC.XLIII.

A mar-

A marmore expeditus viam per litus sinistrà relinquat, ac per eam dirigat gressus, quæ placidè cliuum ascendit; nam à dextera primò ianua occurret, quæ ad proximum cœnobium diuæ Mariç *di piedi Grotta* ducit, ea prætergressa, post paucum interuallum, altera succedit, in cuius fronte sequentis figuræ paruum, vetustumque marmor, litteris his insculptis prospicitur.

Cęlant fortè verba amantishominis mysterium; eò enim in loco placidissimę amœnitates, non solum Sirij æstus; sed Cupidinis quoque ignes forsan mulcebant; hac porta, in villam introducimur, quæ Virgilij Maronis tumulum, in suis recessibus condit, post ingressum, quum ascensum tentare volumus, alterum se nobis offert marmor, supra quendam positum arcum, sequentibus lineis inculptis,

Maro-

Maronis Vrnam
Cum adiacenti monticulo, extensaque ad cryptam planitie modiorum triũ cum dimidio circiter; Vrbano VIII. annuente, ac Reuerendissimo D. Gregorio Peccerillo, Vicario Neapolitano, vna cum admodum Reuerendo D. Io. Vincentio Iouene, Canonico Cimiliarca Neapolitanæ Archiepiscopalis, delegatis exequutoribus, annuo addicto censu duc. 52. Domino Iosepho Vitale, eiusque in æuum successoribus Canonici Regulares Lateranenses concessere, anno salutis 1643.
Renouanda memoria pręsentis concessionis singulis 28. annis in actis Curiæ Archiepiscopalis.

Quibus perlectis, angusto, hirtoque calle, qui dextrorsum paulatim inclinat, per passus ferè 60. in excisam rupem, cryptæ ostio imminentem gradientes ferimur; occurret ibi primò ædicula, structuræ non nimium vetustę, quam falsò Virgiliani cineris tumulum aliqui existimarunt; illam itaque declina, & angustum callem Occidentem ver-

versus prosequere;nam tunc paucis passibus,in excauatum in monte locum,cryptę supercilio parallelum,descendes, in quo perstantem adhuc tumulum,magni Maronis cineribus, intra excisi montis profunditatem pedum 40. veluti fossa munitum à sinistra parte ostij cryptæ, vbi tunc per primam fenestra lumini erat ingressus, excitauit Augustus Cæsar, qui Razzanum, & Blondum nescio quomodo latuit; huius quadrata basis in quolibet latere palmos habet viginti, erectique super eam parietes, eiusdem mensuræ altitudinem seruantes; exerta circum circiter corona exornati, tholum sustentant altitudinis palmorum quindecim; in parietum lateribus excauatæ, nunc quoque visuntur ædiculæ simulacris fortè destinatæ marmoreis, circa basim intus habet inane cubiculum,à parte Australi,& Septentrionali adapertum;extra,à parte Septentrionali inane habet præruptum,profundumque cryptæ orificium; sed à situ Occidentali, & Australi, exciso hirtoque monte clauditur; ferunt, olim ibi marmor fuisse, huius modi literis insculptis.

Siste,viator. quæso. pauca. legito.
Hic.Maro.situs est.

Nunc verò in Australi montis facie è regione, qua tumuli prospectat ingressum, recens est marmor infixum, sequenti distiticho insculpto.

Qui cineres tumulo hęc vestigia? conditur olim
Ille hoc,qui cecinit pascua,rura,duces.

Nar-

Narrabat, vt refert Capaccius, Alphonsus Heredia Arianensis Episcopus ex familia Canonicorum Regularium, qui in cœnobio Diuæ Mariæ *di Piedegrotta* viuebnt, in medio cubiculi descripti tumuli, olim nouem erectas mansisse columellas, marmoream arcam, Poetæ cineres seruantem, sustentantes, in cuius fronte distichon, quod apud Donatum est, legebatur. *de ant. Puteol.*

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope. Cecini pascua, rura, duces.

Petrus de Stephano templorum Neapolitanorum scriptor, Virgilianum hunc tumulum circa annum 1550. cum vrna se vidisse testatur. Ioannes Villanus in sua chronica Parthenopea, refert, Neapolitanos, Mantuanis, vrnam petentibus, cessisse; aliqui, affirmant Canonicos Regulares Insubres, olim Villæ dominos, vrnam surripuisse; at idem Arianensis Episcopus aiebat vrnam, columellas, & simulacra quædam à Cardinali de Mantua, Canonicorum Regularium patrono, à tumulo fuisse extracta, vt ab eomet Mantuam asportarentur; verùm eundo cum Genua extremum clausisset diem, furtum Genua fortè remansisse; sed cum neque Genua celebrentur hi cineres, neque Mantua, quæ Virgilij effigiem, non secus ac Sapphi Lesbij, atque Homeri Chij, numismatibus signare solita, tam magnifaciendum depositum ostentet, ad id credendum lectoris arbitrium non cogam; sed lepidi poetæ distichon tantum illi proponam.

Quod scissus tumulus; quod fracta sit vrna, quid inde? C *Sat*

de ant. Puteol. *Sat celebris lucus nomine Vatis erit.*

Interimque non præteream referre, quondam ad Capaccij manus peruenisse numisma, ita signatum.

Placuit multis huius tumuli locum, circunstantemque collem non solum ex Maronis tumulo denominasse, cuius etiam fuit villa, quam Silius deindè Italicus possedit, vt diserto epigrammate hoc lusit Martialis.

lib. 11. epirgra. 59. *Silius hæc magni celebrat monumenta Maronis,*
Iugera facundi, qui Ciceronis habet.
Heredem, dominumque sui, tumulique larisque
Non alium mallet, nec Maro, nec Cicero.

Sed nomen quoque habuisse Patulcidis, siue Patulcij; vt ex marmore, ibi reperto, testatur Capaccius, quod superstes hactenus incolarum memoria confirmat; appellitant enim eum *Monte Patrascolo*; hic cum à parte Septentrionali Antiniano colle terminetur, Pontani quondam dilectissima Villa, ipse facta in nymphas vtriusque metamorphosi, in libris amorum, tumulorum, & eclo-

& eclogarum, vtrumque Patulcidem, & Antinianam reddidit.

Ergo agite ò nymphæ Sebethides, ergo age virgo *tumul. lib. I.*
Parthenope, ad tumulum spargite veris opes,
Sparge tuos flores florum fœcunda Patulcis,
Et tu sparge tuas Antiniana rosas.

Et alibi.

te culta Patulcis,
Illum pro foribus Antiniana manet. *Eridan. lib. I.*

Ac alibi.

Fessà sub Hesperidum ramis formosa Patulcis
Ducebat somnos, & grauis aestus erat,
Spirabant zephyri, zephyris strepit aurea sylua *ibid. lib. II.*
Sylua ciet somnos, & sopor ipse iuuat.
Ecce Niuanus adest, non expectatus amator,
Dum puer in volucres retia tenta parat.
Exilit hæc somno, puerumque amplexa locauit
Blanda toro, blandis perfruiturque iocis.

Alibique.

Nunc nos ad virides vocat Antiniana recessus,
Et vocat ad primas blanda puella rosas.
Nunc offert sese choreis spectata Patulcis,
Leta suis hortis, leta Patulcis agris.
Nil agro uberius, nil est felicius hortis.

Atque in eclogis.

Non igitur tantum Melisseus, & vna Patulcis.

De quo Patulco, & Antiniano eruditus Petrus Summontius vir, in adnotationibus ad ipsum Iouianum Pontanum, quæ sequuntur scripsit.

Antiniana, & Patulcis Neapoli mons ab Occidente imminet, salubritate, & villarum frequentia,

nobilis. In quo locus est Antinianum nomine, vbi Pontanus villam habuit, hoc etiam in monte Patulcium est, ad secundum ferè ab vrbe lapidem, in via, cuius adhuc vestigia extant, Puteolana, clarum sepulcro Maronis, quod sępe Pontanus sub Patulcis nymphæ nomine celebrans ad Virgilium ipsum alludit.

Per hunc montem Virgilij genium aliquandò errauisse, poeta quidam non inconcinno carmine finxit.

Tu ne sacrum fœlix aluisti terra Maronem?
Tu ne pias celas ossa beata sinus?
Anne etiam, vt fama est vatis placidissima sæpè
Inter odoratum cernitur vmbra nemus?
Fœlices oculi fortunatissima sylua,
Et quidquid sancto cernitur in nemore,
Cui non sit dulci patria tua dulcior ora?
Quis non te lucis præferet Elysijs.

Id quod etiam, iocando, annuit Hieronymus Fracastorius in sua Siphilide.

Parthenope, placidusque cauo Sebethus in antro
Plauserunt, vmbręsque sacri, manesq; Maronis.

Cumque super hoc Maronis tumulo, iustas soluentes inferias, multorum virorum musæ cygneas fuderint lacrymas, noluimus hic eas non colligentes, illius detrahere gloriæ, qui adeò nostram hanc decorauit Parthenopem, suum illam mausoleum legando.

Asclepiadius.

Titiron, ac segetes cecini Maro, & arma virumque
Mantua me genuit, Parthenope sepelit.

Idem.

Idem.

Sicanius vates siluis Ascræus in aruis;
Mœonius bellis ipse poeta fui.
Mantua se victa præclari iactat alumni.
Parthenope famam morte Maronis habet.

Eusthenius.

Virgilius iacet hic, qui pascua versibus edit,
Et ruris cultus, & Phrygis arma viri.

Idem.

Quisquis es externi titulum lege carminis, hospes,
Hac ego Virgilius sum tumulatus humo,
Qui pecudum pariter, qui cultum fertilis agri,
Mox Anchisiadæ bella ducis cecini.

Pompeianus.

Qui pecudes, qui rura canit, qui prælia vates,
In Calabris moriens hac requiescit humo.

Idem.

Virgilij mihi nomen erat, quem Mantua felix
Edidit. Hic cineres vatis, & ossa iacent,
Cuius in æternum pastoris fistula viuet
Rustica, mox eadem Martia Calliope.

Maximianus.

Carminibus pecudes, & rus, & bella canendo,
Nomen inextinctum Virgilius meruit.

Idem.

Carmine bucolico nitui: cultoribus agri
Iura dedi. Cecini bella Latina simul.
Iamque ad lustra decem Titan accesserat alter,
Cum tibi me rapuit, Mantua, Parthenope.

Vitalis.

Mantua mi patria est, nomen Maro, carmine syluæ;

 Ru-

Ruraque cum bellis: Parthenope tumulat.

Idem.

Prima mihi Musa est sub fagi Tityrus umbra ;
Ad mea nauus humum iussa colonus arat.
Præliaque expertos cecini Troiana Latinos ,
Fertque meos cineres inclyta Parthenope .

Basilius.

Qui syluas, & agros, & prælia versibus ornat,
Mole sub hac situs est, ecce poeta Maro.

Idem.

Hoc iacet in tumulo vates imitator Homeri,
Qui canit Ausonio carmine primus oues.
Ad cultos hinc transit agros. Æneidos autem
Non emendatum morte reliquit opus .

Asmenus .

Pastorum vates ego sum, cui rura, ducesque
Carmina sunt: hic me pressit acerba quies.

Idem .

Bucolica Ausonio primus, qui carmine feci ,
Mox praecepta dedi versibus agricolę.
Idem cum Phrygibus Rutulorum bella peregi
Hunc mihi defuncto fata dedere locum .

Vomanus.

A syluis ad agros, ab agris ad prælia venit ,
Musa Maronæo nobilis ingenio.

Idem .

Tityre te Latio cecinit mea fistula versu,
Præceptisque meis rusticus arua colit ,
Ac, ne Musa carens vitijs Æneidos esset,
Perfida me celeri fata tulere nece .

Euphorbus.

Bucolica expressi, & ruris precepta colendi;
Mox cecini pugnas, mortuus hic habito.
Idem.
Romuleum Sicula qui fingit carmen auena,
Ruricolasque docet, qua ratione serant;
Quique Latinorum memorat fera bella, Phrygasque
Hic cubat, hic meruit perpetuam requiem.
Iulianus.
Hic data Virgilio requies, qui carmine dulci,
Et Pana, & segetes, & fera bella canit.
Idem.
Qui pastorali peragrauit Mænala musa,
Ruraque, & Ænee concinit arma Maro.
Ille, decem lustris geminos postquã addidit annos;
Concessit fatis, & situs hoc tumulo est.
Hilasius.
Pastores cecini: docui qui cultus in agris;
Prælia descripsi, contegor hoc tumulo.
Idem.
Hec tibi Virgilio, domus est eterna sepulto,
Qui mortis tenebras effugis ingenio.
Mænalium carmen, qui profers ore Latino,
Et cultus segetum, bellaque seua ducum.
Palladius.
Conditus hic ego sum, cuius modo rustica musa
Per syluas, per rus venit ad arma virum.
Idem.
Primus ego Ausonio pastorum carmina versu
Composui, & quo sint rura colenda modo,
Post quibus Æneas Rutulos superauerit armis
Vatis reliquias hæc pia terra fouet.

Marcus Antonius Caſanoua.

Dicite, qui ripas Minci coluiſtis olores
Vobiſcum exorta eſt gloria Virgilij?
Dic mihi Parthenope, ſic ſis pulcherrima ſemper,
Virgilius ne tuo decidit in gremio?
Et meruit, cui contigerat naſci inter olores,
Inter Sirenum decubuiſſe choros.

Ioannes Matteus Toſcanus.

Virgilium cœlo Phœbus demiſit; vt eſſet
Mæoniam poſſet, qui ſuperare tubam,
Se vinci vt ſenſit, tunc æmulus ipſe canorum;
Ante diem Stygio merſit in amne caput.

Franciſcus Maria Molſa.

Hos Muſis in ſerta Maro fragrantia flores
Dedicat, & dulcis pocula viua meri.
Quas olim faciles primis expertus ab annis
Hybla tuum vatem vicit, & Aſcra tuum.
Nunc magni redit exuuias indutus Homeri,
Vos triplici heroi cingite fronde comam.
Eſte Deæ memores veſtris vt maximus olim
Conſilijs Graias fregerit vnus opes.

Franciſcus Maurus.

Hic ſitus ille Maro eſt, toto qui viuit in orbe,
Cuius iam cineres, ſcriptaque nomen habent.
Hunc ſemper tumulum ſpectares floribus aptum,
Et laurum hanc pulchram fronde virere noua:
Allicit, atque fouet carmen iuueneſque ſeneſq;
Delius hoc mirum (ſic puto) fecit opus.
Tu flores ne lede ſacros, ſed diſce viator
Huic vatum magno ſoluere vota Deo:
Peruigil hic ſerpens cœleſtia munera ſeruat:

At

At fugit insontes, perpetuoque latet.
Si pietas est vlla tibi, suspiria ab imo
Pectore duc: lacrymis molliter ora riga.
Mors iuuenem rapuit, qui viuere secula dignus
Nondum perfecta parte laboris, erat:
Ipse tamen mirare opus hoc, laude illud Apellis
Viuit enim magna gloria Calliopes.
Cœlestinus Guicciardinus.
Vestra hic mærentes confringite plectra poetæ, *in mer. cur. căpano.*
Nam sileant opus est, si tacet ipse Maro.
Tulupa Destitus.
Post syluas post ruris opes, post Arma, virumque
Sirenis gremio conditur altus olor.

Præter recentiorum vniuocum consensum, de hocce in hoc loco Maronis tumulo, Seruius, & Donatus, (licet de mortis loco dissentiant, alter enim Brundusio, alter Tarenti Maronem extremum obiisse diem, contendit) primi de re testimonium perhibuere, quorum fidei non est derogandum: licet inani coniectura permotus aliter Cluuerius sentiat; est enim ipse voti, ab Orientali Neapolis parte sub Vesuuo, Virgilij tumulatos fuisse cineres, quod cõstare suadet ex illis Statij carminibus.

——en egomet somnum, & geniale sequutus *syl. lib. 4.*
Littus, vbi Ausonio se condidit hospita portu
Parthenope, tenues ignauo pollice chordas
Pulso; Maroneique sedens in margine templi
Sumo animum, & magni tumulis accanto magistri. *Et paulò post.*
Hæc ego Chalcidicis ad te Marcelle sonabam
Littoribus: fractas vbi Vesbius egerit iras.

En, commentatur Cluuerius, *vt disertè testatur,*

sub

sub Vesbio, siue Vesuuio monte, qui ab Orientali vrbis parte est, Virgilij fuisse monumentum cum templo apposito. Notandum autem maximè, quòd Statius ait, se littus sequutum, & in littore magni tumulis accantasse magistri, sedentem in margine templi eius: non verò per iuga montium reptasse. Quin via Puteolana, non per iugum montis, neque per littus tendebat, sed introrsum per cryptam Neapolitanam.

At præterquamquod, vt rectè fatur Pellegrinus, seuerè nimium poeticas Cluuerius formulas interpretetur, nimiùmque exactas in poetarum carminibus historicas requirat narrationes, quę sæpe in ipsismet historicorum traditionibus, pleniores desiderantur; minime quidem inuenire ego possum coniecturę pauxillulùm, quo ex his Statij verbis id aucupetur Cluuerius; satis quidem dilucidè modulatur hic Statius, nec aliud Marcello, ad quem epistolam scribit, exponere vult, nec apertius exprimere potest; nisi se Neapoli manere sua patria, & quid Neapoli agebat.

Littus, vbi Ausonio se condidit hispita portu
Parthenope.

Potuit ne clarius proferre se Neapolim incolere, vbi cum esset Virgilij sepulcrum refert se in eius margine sedentem, accantare magistri tumulo, quod relatis de situ Virgiliani tumuli à Tiberio Donato nequicquam contradicit; scripsit enim ille, quod *Traslata iussu Augusti eius ossa*, scilicet Virgilij, *Neapolim fuere, sepultaque in via Puteolana intra lapidem secundum.*

Nec cessat Papinius confirmare alijs carmini-
bus,

bus, quibus Philippus triumphat, qnod Neapoli: non autem *sub Vesbio*, contra eius sententiam permanebat.

Hæc ego Chalcidicis, &c.

Quodnam est litus Chalcidicum, nisi Neapolitanum? audiatur Plinius. *Littore autem Neapolis Chalcidensium, & ipsa Parthenope à tumulo Sirenis appellata*. Magna hic quippè me perculit admiratio, Cluuerium geographum, ac historicum non contemnendum, littori sub Vesuuio existenti, illa Statij verba, *littoribus Calcidicis*, interpretantem, Chalcidici cognomentum præbuisse; cum numquam Chalcidenses, meminerim legisse, ibi habuisse sedem; nisi fortè pèr penitissimas Pelasgorum transennas, illos illic conijcere velit; quod neque Pellegrinus rerum historicarum Argus aduèrtit; ideoque neutiquam de litrore sub Vesbio potuit poeta verba facere; sed necessariò de Neapolitano loquutus fuit. Cæterum cum manifestò, constet ex primis Papinij carminibus, quod ipse Neapoli maneret, si in posterioribus exponere voluisset, quod in Vesuuianis manebat littoribus, aut contra se diceret Poeta, aut si sub Vesbio commorabatur, Partenopen sub Veseuo stare oporteret, res ne somnianda quidem. Præterea (incredibilis in hac re doctissimi viri incuria) non nè confessus est, ex Statij verbis constare, sub Vesbio sepulcrum considere, *sub Vesbio*, &c. *Virgilij fuisse monnmentum*, &c. eius sunt verba: en continuò alibi transtulit; auscultetur iterum. *Ex interuallo igitur duorum millium passuum, apud eum vicum* lo- lib. 3. c. 5.

loquitur de tumulo, *fuisse deprehenditur, qui vulgo incolis vocatur. S. Giouanni à Teduccio, inter Neapolim, & Vesuuium in litore positus.* Ac si fortè responderet, falsam suam applicationem dictionum Papinij sub Veseuo, non ità arctè accipiendam; fac esse, Statium, sententiam, quæ ipsi videtur, dixisse; cur magis vico *di S. Giouanni à Teduccio*, sine vllo adminiculo; quam loco vbi concordissimè omnes fatentur, tumulum manere, applicandam? Ad quod confirmandum, Cluuerioque vltrò ostēdēndum, quodnam sit Statij *littus Chalcidicum*; accedit huc ex Mergellina Sannazarus, quasi duo Papinij loca explicans in Arcadia his versibus.

Eclog. 10. *Cerca l'alta Cittade, oue i Calcidici*
Sopra'l vecchio sepolcro si composero.

Ne quod suæ postea dedit gloriæ Bembus, Maronis, scilicet, musa proximum vt tumulo, deperderet.

Et sanè, si dum Neapoli vixit Maro, fuit ab Augusto villa donatus in Pausilypo, cuius à Pollione, Virgilio familiarissimo, fuerat institutus hæres, ab Augusti humanitate alienum non fuisse existimandum est, vt in defuncti villa suæ iurisdictionis erecto tumulo, amici Poetæ cineribus genialiter parentaretur. Infelicioribus deindè succedentibus fatis, vix vnus, ac pauper villam colebat, quam postea pristino decori restituit Silius, quod notauit Martialis.

lib. 11. Epigr. 51. *Iam propè desertos cineres, & sancta Maronis*
Nomina, qui coleret, pauper, & vnus erat,

Silius

Silius Arpino tandem succurrit agello,
Silius, & vatem non minus ipse tulit.

Quæ omnia Seruij, & Donati testimonio suffulta, Cluuerianæ nouitati, ne pauxillulùm quidem probabililatis relinquunt; vt neque Pellegrini iudicio, qui si dubio de tumulo, vt inquit, daretur locus, potius in via, quę Neapoli Puteolos per Antinianum erat olim frequens, illum positum fuisse sibi suasisset; verùm Petri Cardinalis Bembi auctoritati tantum ab vnoquoque deberi, Pellegrinus fatetur, vt Virgilij tumulum alibi ponere, quam vbi nunc illum veneratur, temerarium foret, quippè Actij Sincerij Mausoleo huic loco proximo, sic cecinit Bembus.

Da sacro cineri flores, hic ille Maroni
Sincerus musa proximus, vt tumulo.

Verum enim verò impigra rerum natura, continuo veluti prodigio, Cluuerianæ nouitatis errorem demonstrare conatur, etenim cum rarissima vigeret in toto Pausilypo laurus; preterito sęculo sponte sua, in cacumine tumuli nuper descripti, veluti in poetę cineribus germen habuisset, laurus adolescere cepit, quam cum Hieronymus Columna, Scipio Mazzella, Fabius Iordanus, & Paulus Portarellus litterárum, bonarumque artium cultores eorum ęuo inspexissent, vt prodigij carmen tanto poetæ litarent; dum adhuc in loco tumuli morabantur, sic primo cecinit Mazzella.

Vt viret hęc laurus tumulum, super ossa Maronis
Sic viret illius gloria, fama decus.

Alterumque subiunxit tetrastichon.

Quod sacri vatis cineres, tumulumque Maronis,
Sponte sua hic viridis laurus aduita tegat;
Indicat, & musis, & diuis semper amicum
Virgilium, sperent, cui fore nemo parem.

Fabius deinde Iordanus sequenti, rem exasticho exposuit.

Busta vbi grandiloqui steterant, tumuliq; Maronis,
Vastaque seclorum pondere saxa ruunt,
Delphica formosis increuit frondibus arbor,
Atque iniussa sacras explicat alta comas.
Ne tanti cineres vatis sine honore iacerent,
Officium prestat laurus amica suum.

Prolixiori demum carmine Paulus, vltrà lauri prodigium plura notauit.

Quod super hunc tumulum creuit Parnasia laurus
Sponte sua, manesque pÿ, atque ossa Maronis,
Atque loci genium viridanti protegat vmbra,
Diuini vatis signat reuerenter honores,
Vt quoniam nemo ante illum, nec post erit vnquam,
Qui sic ruris opes, tali vel carmine Reges,
Diceret, illius vigeat per secula nomen.
Laurus, vt hæc tumulo solÿ frondentibus extat,
Obseruatq; memor sacri monumenta poetæ.

Circa verò annum 1600. venti impetu, cum è superiori collis parte, euulsa populus fuisset, super tumulum ruit, ac laurum fregit, quæ non amplius adoleuit; sed vt mirabilior res videretur, non in tumuli apice, vt prius; sed circa eius gibbum tam æquali in inuicem distantia lauri creuere, vt exactissimam coronæ figuram omnibus, hodie locum adeuntibus representent, neque id hu-

mana

mana cura euenisse est coniecturę locus; cum tumuli altitudo, in ea parte telluris defectus, ac inculta laurorum complicatio contrarium omnino demonstrent, vnde, ne tanti viri Poetarū omnium, sine vllius inuidia, facile principis, tumulum laurorum feracem incuriosa posteritas obliuioni committat: placuit in amplo marmore, ante cryptę ingressum, erecto, post absolutas citra Puteolos balneorum notas. distichon prius, quod viuus Maro sui cineris vrnæ contexuit, deinde tetrastichon lauris, quæ tanti poetæ adhuc cineres sponte coronant, obsequij ergo apponere.

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.
Ecce meos cineres tumulantia saxa coronat
Laurus rara solo viuida Pausilypi.
Si tumulus ruat, æternum hic monumenta Maronis
Seruabunt lauris lauriferi cineres.

Cumque vitæ actus cineribus venerationem impertiantur, & heroum gesta in cineribus venerentur, ne inconsulto Maronis venerentur pulueres, eius vitam à T berio Donato descriptam, tumulo nos inscribere, non piguit.

PVBLIVS Virgilius Maro parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone, quem quidam opificem figulum: plures, Magi cuiusdam viatoris initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt, quem quum agricolationi reique rusticę, & gregibus præfecisset socer, syluis coemundis

dis & apibus curandis reculam auxit. Natus est Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Crasso primũ coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur: qui est à Mantua non procul. Prægnans mater Maia, quum somniasset enixam se laureum ramum, quem compactum terræ coaluisse, & excreuisse illico in speciem maturæ arboris, refertæ varijs pomis, & floribus cerneret: sequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere diuertit, atque in subiecta fossa partu leuata est. Ferunt, infantem, vt fuit editus, nec vagisse, & adeò miti vultu fuisse, vt haud dubiam spem prosperioris geniture iam tum indicaret. Et accessit aliud præsagium, siquidem virga populea more regionis in puerperijs eodem statim loco depacta, ita breui coaluit, vt multo antè satas populos adęquauerit: quæ arbor Virgilij ex eo dicta, atque consecrata est, summa grauidarum & fœtarum religione, suscipientium ibi, & soluentium vota.

Initia ętatis, id est vsque ad septimum annum, Cremonę egit: & XVII. anno virilem togam cępit, illis consulibus iterum quibus natus erat. Euenitque vt eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum, & inde paulò post Neapolim trânsijt: vbi quum literis, & Græcis, & Latinis vehementissimam operam dedidisset, tandem omni cura omnique studio indulsit medicinæ, & mathematicis. Quibus rebus quum ante alios eruditior peritiorque esset, se in vrbem contulit; statimque magistri stabuli equorum

rum Augusti amicitiam nactus, multos variosque morbos incidentes equis curauit. At Augustus in mercedem singulis diebus panes Virgilio, vt vni ex stabularijs, dari iussit. Interea à Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæsari dono fuit missus: qui omnium iudicio spem portendebat virtutis, & celeritatis immensæ. Hunc quum aspexisset Maro, magistro stabuli dixit natum esse ex morbosa equa, & nec viribus valiturum, nec celeritate: idque verum fuisse inuentum est. Quod quum magister stabuli Augusto recitasset; duplicari ipsi in mercedem panes iussit. Quum item ex Hispania Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum, dixit Virgilius, & animum celeritatemque futuram. Quo cognito, mandat iterum, Virgilio panes duplicari.

Dubitauit Augustus Octauijne filius esset, an alterius: idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia canum, & equi naturam parentesque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris, illum in penitiorem partem domus vocat, & solum rogat an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Noui (inquit Maro) te Cæsarem Augustum, & fermè æquam cum dijs immortalibus potestatem habere scio, vt quem vis felicem facias. Eo animo sum (respondit Cæsar) vt, si verum pro rogatu dixeris, beatum te felicemque reddam. Vtinam (ait Maro) interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alij me natum Octauio, quidam suspicantur alio me genitum viro. Maro subridens, Facil-

(inquit) si impunè licenterque, quæ sentio loqui iubes, id dicam. Affirmat Cæsar iureiurando, nullum eius dictum ægrè laturum: imò non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc, oculos oculis Augusti infigens Maro, Facilius (ait) in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis, & philosophis cognosci possunt: in homine nequaquam possibile est. Sed de te coniecturam habeo similem veri: vt quid exercuerit pater tuus, scire possim. Attentè expectabat Augustus quidnam diceret. At ille, Quantum ego rem intelligere possum, pistoris filius es, inquit. Obstupuerat Cęsar, & statim quo id pacto fieri potuerit, animo voluebat. Interrumpens Virgilius, Audi (inquit) quo pacto id conijcio. Quum quędam enuntiarim prædixerimque, quę intelligi scirique nonnisi ab eruditissimis summisq; viris potuissent, tu princeps orbis iterum, & iterum, panes in mercedem dari iussisti, quod quidem aut pistoris, aut nati pistore officium erat. Placuit Cæsari facetia. At deinceps, inquit, non à pistore, sed à rege magnanimo dona feres. Illumque plurimi fecit, & Pollioni commendauit.

Corpore, & statura fuit grandi, aquilino colore, facie rusticana, valetudine varia: nam plerumq; ab stomacho, & faucibus ac dolore capitis laborabat: sanguinem etiam sæpius eiecit. Cibi vinique minimi. Fama est eum libidinis pronioris in pueros fuisse: sed boni ita eum pueros amasse putauerunt, vt Socrates Alcibiadem, & Plato suos pueros. Verùm inter omnes maximè dilexit Cebe-

tem,

rem,& Alexandrum, quam secunda Bucolicorum ecloga Alexim appellat donatum sibi ab Asinio Pollione. Vtrumq; non ineruditum dimisit: Alexandrum, grammaticum, Cebetem verò, & poetam. Vulgatum est, consueuisse cum Plotia Hieria. Sed Asconius Pedianus affirmat, ipsum postea minoribus natu narrare solitum, inuitatum quidem se à Vario ad communionem mulieris: verum se pertinacissimè recusasse. Cetera sanè vita,& ore,& animo, tam probum fuisse constat, vt Neapoli Parthenias vulgò appellaretur: ac, si quãdo Romæ (quo rarissimè commeabat) viseretur, in publico sectantes, demonstrantesque se, subterfugeret in proximum tectum. Bona autem cuiusdam exulantis, offerente Augusto, non sustinuit accipere. Possedit propè centies sestertium ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Romę in Exquilijs iuxta hortos Mæcenatianos: quãquam secessu Campaniæ Siciliæque plurimùm vtereretur. Quæcunque ab augusto peteret, repulsam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amisit: ex quibus patrem oculis captum: & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum iam adultum, cuius exitum sub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera studia (vt supra diximus) medicinæ quoque, ac maximè mathematicæ operam dedit. Egit & causam vnam omnino, nec ampliùs quàm semel. Sermone tardissimum, ac pene indocto similem fuisse, Melissus tradidit.

Poeticam puer auſpicatus, in Baliſtam ludi gladiatorij magiſtrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit.

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte die tutum carpe viator iter.

Deinde Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras, & Culicem, cum eſſet annorum quindecim: cuius materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, quum iſſub arbore obdormiſſet, & ſerpens ad illum proreperet è palude, culex prouolauit, atq; inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo culicem continuit, & viſum ſerpentem interemit: ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit.

Parue culex, pecudum cuſtos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

Scipſit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox, quum res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, & nominum aſperitate, ad Bucolica tranſijt: maximè, vt Aſinium Pollionem, Alphenum varium, & Cornelium Gallum celebraret, quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumuirorum iuſſu, trans Padum diuidebantur: indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mæcenatis edidit, quum ſibi vixdum noto opem tuliſſet aduerſus Claudij veterani militis, vel (vt alij putant) Arij centurionis violentiam: à quo in altercatione litis agrariæ parum abfuit quin occideretur. Nouiſſimè autem Æneidem aggreſſus eſt, argumentum varium, & multiplex, & quaſi amborum Homeri car-

carminum instar: prætereà nominibus, ac rebus, Græci, Latinisque communc: & in quo (quod maximè studebat) Romanæ simul vrbis, & Augusti origo contineretur. Quum Georgica scriberet, traditur quotidie meditatos manè plurimos versus dictare solitus, ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere: non absurdè carmen se vrsę more parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida prosa priùs oratione formatam, digestamque in duodecim libros particulatim componere instituit, vt quidam tradunt. Alij eius sententiæ sunt vt existiment eum, si diutius vixisset, quatuor, & viginti libros vsque ad Augusti tempora scripturum: atque alia quidem percursurum, Augusti verò gesta diligentissimè exequuturum, quippè qui; dum scriberet, nequid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit: alia leuissimis versibus scripsit, quos per iocum pro tigillis vel tibicinibus interponi à se sciebat, ad sustinendum opus, donec solidę columnæ aduenirent.

Bucolica triennio, Asinij Pollionis suasu, perfecit. Hic transpadanam prouinciam regebat: cuius fauore, quum veteranis Augusti in litibus Cremonensium, & Mantuanorum agri distribuerentur, suos Virgilius non amisit, Facta enim distributione, suos Claudio seu Ario datos recuperauit. Hunc Pollionem maximè amauit Maro, & dilectus ab eo magna munera tulit: quippe qui inuitatus ad cœnam, captus pulchritudine, & diligentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Huius Pollionis filium C. Asinium, & Cor-

nelium Gallum, oratorem clarum, & Poetam non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Euphorionem in Latinum: & libris quatuor amores suos de Cytheride scripsit. Hic primò in amicitia Cæsaris Augusti fuit, postea in suspicionem coniurationis contra illum adductus occisus est. Verùm vsque adeò hunc Gallum Virgilius amarat, vt quartus Georgicorum à medio vsque ad finem eius laudem contineret: quem postea, iubente Augusto, in Aristæi fabulam commutauit. Georgica septennio Neapoli, Æneida partim in Sicilia, partim in Campania vndecim annis confecit. Bucolica eo successu edidit, vt in scena quoque per cantores crebra pronunciatione recitarentur. Ac quum Cicero quosdam versus audisset, & statim acri iudicio intellexisset non communi vena editos, iussit ab initio totam eclogam recitari: quam quum accuratè pernotasset in fine ait, *Magnæ spes altera Romæ*, quasi ipse linguæ Latinæ spes prima fuisset, & Maro futurus esset secunda. Quæ verba postea Æneidi ipse inseruit.

Georgica, reuerso ab Actiaca victoria Augusto, atque reficiendarum virium causa Atellæ commoranti, per continuum quatriduum legit: suscipiente Mæcenate legendi vicem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronuntiabat autem maxima cum suauitate, & lenociniis miris. Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere, inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisim: eosdem enim versus

sus eo pronuntiante, bene sonare: sine illo inarescere, quasi mutos. Æneidos, vixdum cœptæ tanta extitit fama, vt Sext. Propertius non dubitarit sic prædicare.

Cedite Romani scriptores, cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Augustus verò, quum iam forte expeditione Cantabrica abesset, & supplicibus atque minacibus per iocum litteris efflagitaret, vt sibi de Æneide (vt ipsius verba sunt), vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret: negauit se facturū Virgilius. Cui tamen multo post, perfecta demum materia, tres omnino libros recitauit: secundum videlicet, quartum & sextum. Sed hunc præcipuè ob Octauiam: quæ quum recitationi interesset ad illos de filio suo versus, *Tu Marcellus eris*, defecisse fertur: atque ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari iussit. Recitauit, & pluribus, sed neque frequenter, & ferme illa de quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur. Erotem librarium, & libertum eius, exactę iam senectutis, tradunt referre solitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos versus complesse, ex tempore: & huic *Misenum Æolidem* adiecisse, *quo non præstantior alter*. Item huic, *Ære ciere viros*, simili calore iactatum, subiunxisse, *Martemque accendere cantu*. statimque sibi imperasse, vt vtrumque volumini adscriberet. Bucolica Georgicaque emendauit.

Anno verò quinquagesimo secundo, vt vltimā manum Æneidi imponeret, statuit in Græciam

& Asiam secedere, trienniоque continuo omnem operam limationi dare : vt in reliqua vita tantùm philosophię vacaret. Sed quum agressus iter, Athenis occurrisset Augusto ab Oriente Romam reuertenti, vna cum Cęsare redire statuit. At quum Megaram, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est : quem non intermissa nauigatio auxit, ita vt grauior in dies, tandem Brundusium aduentarit, vbi diebus paucis obijt, decimo Calendas Octobris, Gneo Plautio, & Quinto Lucretio, coss. Qui quum grauari morbo sese sentiret, scrinia sæpe, & magna instantia petiuit, crematurus Æneida : quibus negatis, testamento comburi iussit, vt rem inemendatam imperfectamque. Verùm Tucca, & Varius monuerunt, id Augustum non permissurum. Tunc eidem Vario ac simul Tuccæ scripta sub ea conditione legauit, nequid adderent quod à se editum non esset: & versus etiam imperfectos, siqui erant, relinquerent. Voluit etiã eius ossa Neapolim transferri, vbi diu & suauissimè vixerat: ac extrema valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon,

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur iussu Augusti eius ossa) prout statuerat) Neapolim fuere : sepultaque via Puteolana, intra lapidem secundum, suoque sepulchro id distichon, quod fecerat, inscriptum est. Heredes fecit ex dimidia parte, Valerium Proculum, fratrem ex altera parte, ex quarta Augustum, ex duodeci-

decima Męcenatem, ex reliqua L. Valerium, & Plotium Tuccam, qui ęius Æneidem poſt obitum (prout petiuerat) iuſſu Cęſaris emendauerunt. Nam nullius omnino ſententia crematu Æneis digna fuit, de qua rę Sulpitij Carthaginienſis ex- tant huiuſmodi verſus.

Iuſſerat hac rapidis aboleri carmina flummis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem:
Tucca vetat, Variuſque ſimul: tu maxime Cęſar
Non ſinis, & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemina cecidit propè Pergamos igni,
Et penè eſt alio Troia cremata rogo.

Extant, & Auguſti de ipſa eadem re veſus plures, & clariſſimi, quorum initium eſt.

Ergone ſupremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur muſa Maronis?

Et paulò poſt.

Sed legum ſeruanda fides: ſuprema voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parere neceſſe eſt.
Frangatur potius legum veneranda poteſtas,
Quàm tot congeſtos noctesque dieſque labores
Hauſerit vna dies.

Et ea quæ ſequuntur.

Nihil igitur autore Auguſto Varius addidit, quod, & Maro præceperat: ſed ſummatim emendauit: vt qui verſus etiam imperfectos, ſi qui ęrant, reliquerit. Hos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt: ob difficultatem, quòd omnia ferè apud eum hemiſtichia (præter illud, *Quem tibi tam Troja peperit*) ſenſum videntur habere

per-

perfectum. Nisus grammaticus audisse se à senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse, & qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principum, his demptis versibus.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus syluis, vicina coegi
Vt quamuis auido parerent arua colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis.
Arma virumque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt: nam nec Homero quidem Prolatis Bucolicis, innominatus quidam rescripsit Antibucolica, duas modò Eclogas, sed insulsissimè quarum prioris initium est.

Tityre si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?

Sequentis.

Dic mihi Damœta, cuium pecus? anne Latinum?
Non verùm Ægonis: nostri sic rure loquuntur.

Alius recitante eo ex Georgicis *Nudus ara, sere nudus*: subiecit, *habebis frigore febrem*.

Est, & aduersus Æneida liber Carbilij Pictoris, titulo Æneidomastix. M. Vipranius eum à Mæcenate suppositũ, appellabat nouæ repertorem: dicebatque neque tumidum esse, neque exilem, sed communibus verbis opus illud confecisse. Herennius vitia eius tantùm contraxit, Perilius Faustinus furta. Sunt, & Q. Octauij Auiti volumina, quibus annotatur, quos & vnde versus transtulerit. Asconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilij scripsit, pauca admo-

modum ei obiecta proponit: & potissimum, quod non rectè historiam contexuit, & quod pleraque ab Homero sumpsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait, cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verùm intellecturos, fac lius esse Herculi clauam, quam Homero versum surripere. Et tamen destinasse secedere, vt omnia ad satietatem maleuolorum decideret. Refert etiam Tedianus, benignum, cultoremque omnium bonorum, atque eruditorum fuisse, & vsq; adeò inuidiæ expertem, vt si quid eruditè dictum inspiceret alterius, non minus gauderet, ac si suum fuisset: neminem vituperare: laudare bonos, ea humanitate esse, vt, nisi peruersus, maximè quisque illum non diligeret modò, sed amaret. Nihil proprij habere videbatur. Eius bibliotheca non minus alijs doctis patebat, ac sibi. Illudque Euripidis antiquum sibi vsurpabat, , communia esse amicorum omnia. Quare coæuos omnes poetas ita adiunctos habuit, vt quum inter se plurimùm inuidia arderent, illum vna omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser verò, quoniam Antonij partes sequutus est, illum non obseruasse dicitur. Cornificius ob peruersam naturam illum non tulit. Gloriæ verò adeò contemptor fuit, vt quum quidam versus quosdam vbi adscriberent, eaque de re docti haberentur, non modò ægrè non ferebat, imò voluptuosum id sibi erat. Quum enim distichon, quod laudem felicitatemque Augusti continebat, fecisset, valuisque non nominato autore infixis-

fixisset, id erat huiusmodi.

Nocte pluit tota redeunt spectacula mane:
Diuisum imperium cum Ioue Cæsar habet.

Diu quæritans Augustus cuiusnam hi versus essent, eorum authorem non inueniebat. Bathyllus verò, poeta quidam mediocris, tacentibus alijs, sibi ascripsit. Quamobrem donatus honoratusq; à Cęsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, ijsdem valuis affixit quater hoc principum. *Sic vos non nobis*. postulabat Augustus vt hi versus complerentur, quod quum frustra aliqui conati essent, Virgilius pręposito disticho sic subiunxit.

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.
Sic vos nobis nidificatis aues.
Sic vos non vobis vellera fertis oues.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non nobis fertis aratra boues.

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romę fabula fuit, Maro verò exaltatior. Quum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret, respondit se aurum colligere de stercore Ennij. Habet enim poeta ille egregias sententias sub verbis non multum ornatis. Interroganti Augusto, quo pacto feliciter ciuitas gubernaretur, Si prudentiores, inquit, temonem tenuerint, & boni malis præponantur: itaque optimi suos habeant honores: nulli tamen aliorum iniusti quicquam fiat. At Mæcenas, Quid, inquit, Virgili, satietatem homini non affert? Omnium rerum, respondit, aut similitudo, aut

multitudo stomachum facit, præter intelligere. Idem interrogauit quo pacto quis altam felicemque eius fortunam seruare potest. Cui Maro, Si, quantum honore ac diuitijs alijs præstantior sit, tanto liberalitate, & iustitia alios superare nitatur. Solitus erat dicere, nullam virtutem commodiorem homini esse patientia, ac nullam asperam adeò esse fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincit. Quam sententiam in quinto Æneidos inseruit.

Nate Dea, quo fata trahunt retrahũt que sequamur.
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

Quum quidam eius amicus Cornificij in eum maledicta, & inimicitias sibi narraret, Quam putas, inquit, esse huiusce maleuolentiæ causam? Nam neque vnquam Cornificium offendi, & eum amo. En, inquit, Hesiodi sententiæ non meministi, vbi ait, architectum architecto inuidere, & poetam poetæ? De malis, inquit, Græcus ille intellexit, nam boni eruditiores amant. Sed magna cum mea laude, & gloria vindictam in manu habeo. Maiore enim cura virtuti intendam: atq; quo elegantior ego fiam, eo vehementius inuidia rumpetur. Erat Augusto familiaris Filistus quidam, orator, & poesim mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium erat: quique omnia dicta reprehendere conabatur: non vt verum dignosceret, quod Socrates facere consueuit, sed vt eruditior videretur. Hic Virgilium, vbicunque conuenire dabatur, maledictis, salibusque vexabat. Quare ille sæpe aut tacitabundus discedebat,

aut suffusus pudore tacebat. Verum quum Augusto audiente elinguem illum diceret, & causam etiam suam, si linguam haberet, defendere nequiret: Tace, inquit, rabula: nam hæc mea taciturnitas defensorem causarum mearum Augustum fecit, & Mæcenatem, & ea tuba, quum volo, loquor, quæ vbique, & diutissimè audietur. Tu loquacitate non modò aures hominum, sed muros rumpis. Augustus verò Filistum graui vultu increpauit. Tunc Maro, Si tempus Cæsar, inquit, tacendi hic sciret, raro loqueretur. Tacendum enim semper est, nisi quum taciturnitas tibi noceat, aut oratio alijs prosit. Nam qui contendit: & an contentionis finis vtilis sit non nouit, stultis illum annumerandum sapientes putant. Posteaquam Augustus summa rerum omniū potitus est, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, & omnem potestatem annuis consulibus, & Senatui Remp. reddere; in qua re diuersę sententiæ consultos habuit Mæcenatem, & Agrippam. Agrippa enim, vtile sibi fore, etiam si honestum non esset, relinquere tyrannidem: longa oratione contendit. quod Mæcenas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus, & hinc ferebatur, & illinc. Erant enim diuersæ sententię varijs rationibus firmatæ. Rogauit igitur Maronem; an conferat priuato homini se in sua repub. tyrannum facere. Tum ille, Omnibus ferme (inquit) rempub. occupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, & ciuibus, quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum iniustitiam, in-

ma-

magna suspicione, magnoque timore viuere: sed si ciues iustum aliquem scirent, quem amarent plurimum, ciuitati id vtile esset, si in eo vno omnis potestas foret. Quare si iustitiam) quod modò facis) omnibus in futurum, nulla hominum facta compositione, distribues: dominari te & tibi conducet & orbi. Beneuolentiam enim omnium, ita habes, vt deum te & adorent, & credant. Eius sententiam sequutus Cæsar, principatum tenuit. Audiuit à Silone præcepta Epicuri: cuius doctrinæ socium habuit Varium. Quanuis diuersorum philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maximè videatur, ipse tamen fuit Academicus: nam Platonis sententias omnibus alijs prætulit.

A Maronis tumulo expediti, reuertendum nobis est ad viam, vndè fuit ad villam ingressus, quæ leniter cliuum ascendendo in templum, ac cœnobium Diui Antonij Franciscanorum adducit, ac vltrà prosequendo in mediterraneum Pausilypi; quod priusquam lustremus, notare debemus, quod tam in collis mediterraneo, quàm in littore vastarum molium fundamenta, ædificiaque vetustissima adhuc constantia cernuntur, tantę soliditatis, vt scopuli potius, quam iactæ hominum industria pilæ existimentur: neque mirum, cum nobis ex Plinio constet, protractum amœnissimi collis littus multis, & angustis finibus marinos intercludens fluctus, quomdam ad piscium viuaria fuisse destinatum, quibus superbis superstructis ædificijs pro summis delitijs Romani Princi-

pes

pes vrebantur; sic enim Plinius.

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ haud procul Neapoli. In ea in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Anneus Seneca.

Potiebatur tunc villa Pausilypi hic Vedius Pollio, vir animo ferox, & genio atrox, cuius feritatem adauxerat potius, quam lenierat loci amœnitas; quippè magnum murenarum numerum hominum carnibus in viuarij assuescerat; leui enim causa seruos in piscinas præcipites dabat, qui vix mersi à murenis vorabantur, tantaque erat Pollionis immanitas; vt in eo patrando flagitio, neque ipsiusmet Augusti præsentiæ pepercerit, cœnante enim apud eum Cæsare, puer, qui mensæ deseruiebat fortuitò chrystalli poculum fregerat: & neque ius hospitij, neque Augusti auctoritas potuere, nè infelicis piucernæ ad murenas coniecti exitio, fœdarentur cœnę: est rei apud Dionem memoria.

A Vedio villæ Pausilypi hęres fuit institutus Augustus, qui Vedij inhumanitatem stomachatus, sceleratas diruit ædes, quodque in eis pretiosum erat, Romam, vt Iulię portico in ornatum substitueretur, transmisit. In nostri Pausilypi mediterraneo, vbi in Austrum inclinat, passim antiquorum ædificiorum vestigia calcantur, atque in edito ingens, & erectum adhuc eminet templum, quondam Fortunæ dicatum, in cuius penetralibus fuit olim marmorea reperta tabula, vt apud

lege-

alcum habetur, in qua, quę sequuntur litteræ habentur.

Vesorius Zeloius post assignationem ædis Fortunæ, signũ Pantheõ sua pecunia. D, D.

Veneratur nunc ibi templum veriori cultu, cui titulus *S. Maria à Fortuna*, hinc quoquò per collem dirigantur gressus antiquorum ædificiorum premuntur ruinæ incerti nominis, ac dubiæ famę. Porrò ab Augusti temporibus, nil deindè quod sit memoriæ dignum, de Pausilypo apud veteres Scriptores notatum reperio, præter ea, quæ de Euplææ Veneris, siue Doritidis fano à poetis accipimus, de quo paulò post suo loco, dum Pausilypi littoralem percurremus limbum.

Prætereà, quæ integra nunc ibi conspiciuntur ædificia, vix postremorum seculorum vnius, aut alterius, antiquitatem sapiunt. Mediterraneum hoc Pausilypi solum, vt suprà annuimus, fertilissimum est, præitque abundantia, excellentiaque vinorum, fructuum, & segetum, non solùm quasuis eiusdem Campaniæ: sed totius Europæ oras; quod nè patrij loci amore protulisse *videar*, propterea que commentitium: ex penitissimis huc Sarmatis magni viri Stanislai Rescij, ad Stanislaum Socolouium Poloniæ Regis theologum, scribentis, perquam verissimam adducam huius loci hyperbolen. Ep. 54.

Hinc imminet, quem æque, vt Veseuum ad te scribens prospicio, totus fructificus, totus ambrosius,

undisque cinctus piscosis, curaeque metuisque expers
Pausilypus, cuius ipse quoque.
Iuppiter ambrosia satur est, & nectare vivit.

Ficetis, vinetis, myrtetis, olivetis, rosetis, prunetis, caepetis omnium arborum ordinibus, & omnium generum apyrinis fructibus, atque adeo Marcotidibus vitibus, biferisque ficubus, ita consitus, atque distinctus, ut quocunque vestigium posueris, quo deorum, hominumque caenas instruas, sub ipsis illico nasci videas vestigiis. Et quod à me miraculi loco ducitur; cum totus ex omni parte collis videatur saxeus, ita tamen est naturae benignitate contemperatus, ut & aratro proscindatur, ad sementem, & vinitori cedat ad vitem, & ubique sit herbidus ad pastum, & totus tamen sit solidus ad quoduis aedificium. Crede mihi modo non ipsa eius arantur seminanturque littora. Hic illa producit mala Punica, mala Persica, mala cotonea, mala granata, aurea de omni muro, deque omni arbore mille pendentia, mala strutea, scantiana, Quiriniana, cytrhea, mustea, Mariana, verriaba, scandiana, pannucea, Punica, rubra, prosciua, sylvestria. Hic pyra Tiberiana, cucurbitina, mammosa, educa, Bergoma, Christiana anciana, milesia, calculosa, Crustumina, Graecula, laurea, Neniana Tulliana. Hic pruna, cerea, pulla, peregrina, fratresca, quod & si novo, tamen uti verbo non dubitabo; quia nobis praesentibus, praeteritis uti moribus iubemur. Hic cerasa, duracina, Siciliana, Campaniana, laurea. Hic ficus, biferas, Augustas, atras, pullas, unicas, Chalcidicas, Chias, Mar-

sicas,

ficas, Rhodias, Numidicas, Pompeianas, serotinas, Herculaneas. Hic nuces pineas, castaneas, auellanas, iuglandes, Graecas, Tarentinas, Ponticas, moluscas. Omitto multa istiusmodi saccaro macerata, illos cedrides, rosaceosque succos, acerbissimarum febrium dulcissima leuamenta. Omitto mille alias gulae, palatique illecebras, echinos, mullos, murices, ostreas, murenas, staros ab Octauio in mari Campano; tanquam in terra fruges seminatos.

Neque nostris his temporibus, vnum dominum, singularemque cultorem Pausilypum agnoscit: in innumerabiles enim ferè villas diuisum, celebre est Neapolitanorum solatium; dispersas secundum villarum multitudines habet aedes; verùm in medio collis frequentius aedificium coloniam quasi efformat, quę à Parochiali Ecclesia Sancti Strati ibi venerata nomen desumpsit. Collis deindè Orientalem limbum, siue eius littoralem partem, cuius maris vicinitate amoenitas augetur, superbarum ędium frequentia exornat, ac vt passim breui sinu littus curuatur, passim quoque capacissimas domus ostentat, quas vel circumalluit vnda, vel eas subtercurrens, occultum matronis pręstat, pura, lauacrum; electissimorum fertilis est piscium saporis gulę pergrati: est notatu praetereà dignum, Murenas, quas ingentis magnitudinis Pausilypi mare producit, spinis, quibus naturaliter carnem habent interaspersam, omnimodè carere. Neque scopuli Pausilypi steriles; seruant enim inexhaustum ostrearum, echinorum,

omniumque crustatorum thesaurum.

Dispositæ, vt diximus, sunt per littoris longitudinem milliarium fortè trium ędes, ac villæ, quæ quamuis orientis æstiui Solis radijos excipiant, qui cœli serenitatem, ętherisque puritatem produicunt potius, quam caloris intensionem; Sole tamen cæli culmen ascendente, ijs amplius non vrgentur: quippè Pausilypum in brachij figuræ Orientem versùs seipsum curuans, prænotata ædificia amplectitur; ac propriè rupis vmbra à meridianis radijs tuetur, dulcique Zephyro, qui per eius vallium decliuitatem assiduo, placidèque spirat, adeò incolas, recreat, vt intolerabilibus Sirij, non solùm non torreantur adoribus; sed perpetui Veris temperie fruantur. Tot ergo delitijs molle Pausilypum, mollius annua Neapolitanorum frequentia efficitur; æstiuo enim imminente solstitio, veluti Pausilypo immolaturi, nobilium ordines res necessarias præparant; enimuerò lintres, scalmosque, quos *felluche* indigerant, varijs simulacris confingunt; remiges geniali colore vestibus induunt; citharœdos, eunucosque canoris modulatibus exercent; pro commessationibus peregrinorum, lectorumque ciborum copias procurant, atque pretiosa suppellectile vacuas exornant littoris ędes, continuoq; indè remigio euntes, redeuntesque omnibus sensuum illecebris indulgentes noctù, diùq; optatum frequentant Pausilypum; ibique gula, venere, aleis, spectaculis, remigibus sumptuosa æmulatione licet opulenta inaniuntur ęraria, ęreq; alieno grauantur. Sancitum

præ-

prӕterea est consuetudinis lege, vt festiuis singulis diebus, Regni princeps aurata lintre, quam *gondola* vocant, optimatum comitatu, ac magno sequentium scalmorum numero, annuis his Pausilypi assistat delitijs; horis enim, quibus Pausilypum Solem ad Occasum vergentem omnimodè occupat, vrbis matronę rhedis vectæ pompa, & ornatu superbæ littore consistunt, ac palàm sumptuosissimis edulijs, gelidis aquis, Turcica Sorbet, Indicaque Cocholata torpidas irritant gulas; interim Prorex pigro remigio, vltrà ducentis sequentibus nobilium scalmis, permeat vicini littoris mare; atque cœnantes matronas inclinata fronte salutat. His ad æquinoctium ferè vsque Septembris Neapolitanorum animi adeò irretiuntur illecebris, vt effœminati egregiam alioquin suam indolem corrumpant. Octaua deindè Septembris Deiparę Virginis natiuitati dicata dies Pausilypum soluit: quippè diuę Mariæ *di Piedigrotta* in extremo littoris angulo, solennis illà celebratur festiuitas, quò pomeridianis excursibus Prorex accedit lasciuienti, multaque cum equitatus manu, quorum pompæ innumerabili sumptuosiorum, venustiorumque rhedarum numero per longum *Chiaię* littus disposito, vniuersa ciuitas spectatrix assistit, è festiuitate tandem ad vrbem redeuntes, ad subsequentem vsque messem vltimum dicunt vale Pausilypo.

Verum cum sępe accidat, quamplures scalmis per mare ire Putelos, pergratum fortè erit externis hic subdere littoralem Pausilypi limbum, quę

dum per *Chiaiæ* arenam peruentum est, ædes *Vitalis* primò sese offerunt, sub via, quę per cliuum in Pausilypi iugum ascendit, positæ; hisce ad triginta passus paruuli maris sinus, domus succedunt *Coppulæ*, in quibus è scopulo propè marinas, perennes, ac dulces aquæ affluentissimè manant: ab his ad item triginta passus Mergellinæ scopulum diuæ Marię partus cum templo, cœnobioque Seruitarum, & Principis *Collis Anchiso* domo, occurrunt, sed huiusce loci occasione non pigebit à Pausilypi illecebris ad ea transire, quę ibi sunt virtutis specimina. Pisces in hoc littore, quasi ludendo, nunc ex vndis emergentes, nunc se sub fluctibus mergentes Mergellinę etymologiam dedere; tantæ est amœnitatis locus; vt non secus sit Mergellina in Pausilypo, ac in Campania Pausilypum, villa quondam fuit celeberrimi viri Iacobi Sannazarij, quam celeberrimam fecit tanti viri in ea commoratio, ac post mortem eius, sepulchrum, vnde præbuit Ludouico Ariosto illa carmina scribendi occasionem.

E l'huom, che di veder tanto disio
Giacomo Sannazar, ch'alle Camene.
Lasciar fà i monti, et habitar l'arene.

Quorum sensum perquam lepide Latino hoc epigrammate expressit Bernardinus quoque Rota. *lib. epig.*

Quicunque Aonio perquiris vertice Musas,
Quære aliò; hinc abeunt, hospitium est aliud.
Mergellina tenet felici littore; tu si
Quæris eas, montem desere, littus adi.

Et paulò post subiunxit.

Iam

Iam vocat me Pausilypus, canenti ibidem.
Plaudit, & clari tumulus Maronis
Me vocat toto veneranda Mergil-
lina profundo.

Decere sanè existimaui, vt, si celebris est propter Sannazarium Mergellina, sit quoque propter Mergellinam hic opportunum, virtutum tradere.

Iacobi Sannazarij Elogium.

AB extremis Hispaniæ oris illustris prosapiæ viri ad Insubres quondam appulere, vbi in Lomellina, Oppido nomine San Nazar inter Padum, & Ticinum posito, potiti, relicto primi generis cognomento, ab ipsius nomine Sannazariorum familiam deduxere: hi cum Caroli Tertij Regis, qui Neapolitanum Regnum sibi debitum, ad recuperandum, sequerentur partes, Neapolim contenderunt, eoque belli cursu ea fuit erga Regem eorum virtus, ac fides, vt Simuessa, Masicis montibus ad Vulturnum vsque, alijsque oppidis Regis munificentia donarentur. Ex hac illustri familia Iacobus Sannazarius in lucem inter viuentes prodijt anno 1471. tempore, quo spoliata à Ioanna Regina bonis à Carolo receptis, Sannazariorum domus inter angustias decus seruabat uitam: At Iacobus heroicam fortitius indolem in literaria palestra impigram iuuentutem exercuit, tantùmque in ea profecit, vt magnus Ioannes Iouianus Pontanus inter viros, qui ea ætate Musas colebant, bonisque artibus vacabant, in Iacobum

primas, non solùm contulerit, sed eius familiaritate, ac necessitudine potitus, voluit, vt propter eius ingenij felicitatem, ac promptitudinem (Romanorum Academicorum more, in quibus summa sapientia elucescebat) nomen cognomentumque in Actium Sincerum commutaret. Mortuo deinde Pontano Friderici Regis à Secretis Consiliario, defuncti amici munus Actius subijt. Carolo deinde Octauo Galliarum Rege Neapolitanum Regnum inuadente, exul, profugusque inde abijt Fridericus, cuius fortunam constanti animo, intemerataque fide sequutus Sannazarius, est laudis non parum adeptus; pacatis tandem rebus Neapolim repetijt, sua ducens hilarem in Mergellina vitam, corporis cultui, & amoribus indulgens honestis. Tandem Carolo Quinto imperante Filiberti Principis Arausinorum Cesaris in Italia plenipotentiarij iracundia perterritus Iacobus Romam concessit. Interim Filibertus occasione suscepta Sannazarij villam Mergellinam, in Pausilypo positam, quam ob loci amœnitatem summopere excoluit, diruit, atque vastauit: Actius, audito facinore, rem adeò ægrè, molestèque tulit, vt lethali morbo correptus, profunda mœstitia semper obmutuisse ferant, morbo ingrauescente proximus erat vltimo fato, cùm Principem Filibertum supremum obijsse diem illi renunciatur, ad nuncium sustulit Sincerus è puluinaribus caput, ac vehementi perfusus gaudio exclamauit, *libenter nunc te mortem excopto; quia me ab iniurijs vendicasti*; alteroque die mœstitia in lætitiam con-

conuersa Romæ anno 1633. religiosissimè excessit. Vir fuit in omni literarum genere peritus, solutam orationem, non minus quam carmen accuratissimè, feliciterque conscripsit, Latino idiomate non aliter, quam Etrusco. Heroico carmine graui, elaborataque textura de Partu Virginis poema, de morte Christi quærimoniam, tres elegias, & epigrammata, composuit, odas, & Arcadiam lepida, placidaque Etrusca cecinit musa, ac vt in suis expiandis operibus oculatissimus, ita acerrimus fuit aliorum carminum censor, ac propterea felle non caruisse tradunt. Testamento cauit, vt eius ossa Roma in suam Mergellinam translata in Ecclesia, quam sibi viuens construxerat, conderentur adiectis carminibus.

Actius hic situs est, cineres gaudete sepulti,
Nam vaga post obitum vmbra dolore caret.

Mergellinam translata tanti viri ossa marmoreum meruere *sarcophagum* varijs simulcaris insculptis tantę excellentiæ, vt in tota Europa præstantius adinueniri ambigatur, situm illud est ad parietem post aram maiorem eiusdem Ecclesiæ diuæ Mariæ partus, ac in limbo sepulchri celeberrimi Petri Cardinalis Bembi sequentia carmina incisa leguntur.

Da sacro cineri flores, hic ille Maroni
Sincerus musa, proximus, vt tumulo.

Vixit annos L X I I. obijt, anno Domini MDXXXIII.

Nec voluimus non subdere Cœlestini Guicciardini Epigramma.

Ad Sepulchrum Sannazarij.

in Mer. Camp. *Actius hoc recubat nitido sub marmore vates,*
Cui radians Phœbus laurea serta dedit.
Hic vernet tellus, flores, tu funde, viator,
Vatemque ornet docta Camœna suum.
Huc riui, huc fontes tenui properate susurro,
Vt Vati obueniant somnia grata meo.
Æquora, bacchantes vltro compescite fluctus,
Vt littus dulci murmure plaudat Io.
Æolus, obscurum ventos impingat in antrum,
Ne sacros cineres dissipet aura furens:
Sique Veseue tuis gaudes splendescere flammis,
Sis Vati æternùm lampas honora meo.

de anti. Puteol. Qui plura de Actij Sinceri vita, de morte, de eius celebri sepulcro, deq; ipsius villa Mergellina desiderat, eruditum Iulium Cæsarem Capaccium consulat.

MErgellinæ, vt Pausilypi littoralem percurramus limbum, succedunt continuò ædes, quę *della Duchessa di Cantalupo* dicuntur; post has, interuallo passuum 80. magnificæ occurrunt, quæ *del Principe della Roccella* indigetantur; deindè traiecto maris sinu, pass. 180. eæ adueniunt, quæ Regia ornatæ magnificentia sunt *del Principe di Caserta*; interuallo deindè passuum 80. eæ superbissimæ veniunt in prospectum, quas *del Duca* appellitant *di Medina*, hic quondam Neapolis Prorex, tantę molis ædificium hoc in loco erigendum curauit, vt nostra hac ætate, inter Vrbis magnificentias numeretur amplissima hæc ædium strues. sinu deindè maris interposito, passuum

fere

ferè 150. superbæ adhuc structuræ eæ sunt erectę, quæ *del Principe di Colobrano* dicuntur, quibus, alio sinu interposito, passuum ferè 100. eæ succedunt ædes, quas *del Duca di Noceta* appellitant; post quas, & similem maris sinum, eæ occurrunt, quæ dicuntur *delli Spinelli*. Hactenus ędes retulimus tantæ amœnitatis, magnificentię, & delitiarum, vt earum quamlibet ab Hispania aduenientibus in regnum Proregibus, multoties, veluti in regium hospitium destinauerint; nunc ędiculas adnectemus, ad vsum, commoditatemque potiùs, quam ad magnificentiam positas: quippè versus collis extremum collocatas, & ab vrbe remotas, iis nobilium ordines non adeò vtuntur, vt suprà notatis: eas itaque ædes, quas diximus *delli Spinelli*, post spatium passuum 120. domus subsequitur *di D. Geronima Colonna* ac post passus 50. alia posita est, quæ dicitur *di Tramontano*; post quam, interiecto freto passuum 80. imperfectum succedit ædificium, quod dicitur *la casa di Martino*; huic, maris intercurrente prius sinu passuum 70. aliud succedit, quod vocant *lo Ritorno*; aliumque post sinum, passuum ferè 300 domus occurrunt, quas plurimi propter auręlenitudinem faciunt, easque indigitant *le case di Passato*; à quibus interuallo emenso, passuum 150. templum *di S. Maria della gratia* cum Cœnobio, quod Æstate à religiosis viris ordinis Diui Hieronymi frequentantur, sunt erecta; hinc rectè incedenti linea per scopulum, spatio passuum 150. ædes erectę occurrunt *di Mazzella*; quibus paulò post

in

in montjs angulo, vbi dicitur *la punta di Posilipo*, aliæ succedunt domus, quas appellitant *del Duca di Caiuano*. Ab hoc montis angulo, non amplius in Austrum Pausilypi littus protenditur; sed Occidentem versus reclinat, ac post spatium passuum 220. eminentes in cliuo visuntur ædes *del Marchese della Terza*, atque hinc emenso interuallo passuum ferè 250. domus occurrit, in littore posita, quam subter, per incisum scopulum, totam permeat vnda, eam tamen non adeò frequentant licet amœnissimam, ob horrenda spectra, quæ aliquando quorundam animos perculisse ferunt, ac propterea vulgò dicitur *la Casa delli Spiriti*, cui ædificio post interuallum passuum ferè 100. succedit *la Caiola*, Siue vndique rimosum Euplææ, vel Doritidis Veneris templum, quam falsè insulam pronunciauit Cluuerius: fuit quidem geniale Græcis patrio, ac superstitioso more, in promontoriorum extremis votiuum nautis pro felici reditu fanum excitare; eius hactenus vestigia apparent, & quasi theatrum constituentia, vasta conspiciuntur fundamenta, quæ falsè hodie à preterenntibus nautis pro *la Scuola di Virgilio* ostenduntur. Celebre fuit apud antiquos, & templum, & locus, vnde Statius.

Sylaur. lib.2.

Inde vagis omen felix Euplæa carinis.

ibidem. lib.3.

Et alibi.

Et placidus Limon, numenque Euplæa carinis.

Neque extincta apud recentiores nominis memoria; habemus enim apud Sannazarium nostrum hęc carmina.

Pauq

Pausilypus totidem vitreis Euplea sub undis.
Seruat adhuc plures Nesis mihi seruat echinos.

Et Io. Iouianus Pontanus, ficta, Euplæ in puellam, metamorphosi, dulci hoc carmine lusit. *tumul. lib. 2.*

Hic Euplea vagor tumulo sine, me maris vnda
Eÿcit, & sedes hei mihi terra negat.
Nunc misera affligor scopulis, nunc obruor alga,
Nec recipit tellus, nec mare, nec scopuli.
Aere iactamur, rapidis iactamur ab auris;
Nec mihi sunt sedes, nec loca certa mihi.
Nulla quies vmbræ miseræ, nullusque receptus,
Non nebulæ, non me nubila nigra tegunt.
Iactor in incertum, fessis Euplea carinis
Explosa, & nautis, hei mihi, quid reliquum?
Sit modus ò Euplea, tuus te portus, & ipsum
Accipiet littus, terraque amica tibi.
Et dabit inferias coniux, cineremque piabit,
Et cineri, & tumulo debita persoluet.
Interea tibi dant lacrimas Eulpea carinæ,
Littoraque ipsa suis mœsta sonant numeris,
Flebileque ad tumulum vates canit, & tibi carmen
Dedicat, ò felix vmbra, & amica vale.

Inter hoc Eupleæ templum, & Nesidem, quę, dum ab Euplæ cauernulis eximus, venit in prospectum; in sinum passuum ferè 200. curuatur Pausilypum, tantaque repenti, hirtaque altitudine ab vndis se exerit, vt veluti superbire fronte, cœloque minitari credatur: luxuriauit sanè semper summa in hoc monte sagacitate natura, vt vndique redderet illum beatum: quippè sublimis

huius

huius arginis Australibus, Occidentalibusq; ventosontibusque Phlegrę Cumeę fumis, adeò situs opportunitate resistit, vt Orientalis sui limbi incolę placido, salubrique ęthere perennè recreentur: meminit huius loci, quem falsò insulam Cluuerius pronunciat, Statius Papinius sub nomine *Limonis* illis versibus.

Syluaque, quæ fixam pelago Nesida coronat,
Et placidus Limon, numenque Euplæa carinis.

Et cum idem locus sit Surrento oppositus, illumque recta linea respiciat, eidem fuit Papinię, occasio alterius carminis, Pollij Surrentum extollenti.

Syl. lib. 3. carm. 2. *Et Domino contra recubante, proculque,*
Surrentina tuus spectat prętoria Limon.

Est apud incolas nunc loci nomen *Coruoglio*, cui p'aga succedit, vbi Balneola sunt, vulgò *li Bagnuoli*, qua in parte vsque ad exitum cryptę horridum, accliue, & repens est Pausilypi tergum; sed ne vltrà prosequamur nos vocat pulcherrima Nesis, ad quam antequam accedamus, vt (sicut fertilitas) habeant quoque Campani Pausilypi supra enarrata solatia Poloniense elogium memorati Rescij, ad eundem Socolouium scribentis de re, subdimus verba.

In hac tamen (loquitur de Neapoli) *omnium rerum abundantia, mirum est, quàm bene moratos ventres gerant istius cęli populi: Sæpius hic Nephalia, quam Dionysia celebrantur: Edunt, vt viuant, non viuunt, vt edant; nisi, quod ardente quandoq; sole, vrenteque Leone ad piscosos Pausilypi radices,*

sine

siue Rege conuiuij ad talorum iactum creato, siue cœnę, tricliniique magistris, siue structoribus, potandique Modiperatoribus non curantes, vt Iuuenalis loquitur.

Quo gestu lepores, & quo gallina secetur.

Sub vesperam littoratur: non vndarum, & calculorum causa, vt Plutarcus habet, non vt legumina, vel capparim obsonentur; aut fluctus numerent; sed, quod recentium piscium affluentia mensa redundet littorea; sub ipsa quippè sedecula modo non dolabra pisces capiuntur, qui in conuiuæ manu mortui, postquàm oculos natando, & palpitando satiauerint, è mari transferuntur in mensam Vinum è colo Geticis pleno pruinis petitur. Lacrymaque sepultis parentatur, non Saturni, quam esse Poetę mare volunt; sed Vesuuij, cuius liquor Entheata facit pectora vatum; quemque in partibus suis Batauus ille non planxisse planxit. Ibi Palamedes causam dicere cogitur, cur aqua vinum vitiare docuerit. Ibi in controuersiam vocatur Archlponestandum sit, qui ἴσων ἴσῳ par pari lympham meri miscuit. An Alexidi, qui quatuor vini partibus vnam addidit aquæ. An Diocli, qui quatuor vini partibus duas aquæ. An Nicocharidi, qui duas aquæ quinque meri partibus. An Anacreonti, qui quinque meri ciathis duos addidit aquæ. Menandri certè sententia omnium calculis reprobatur, qui tribus aquæ partibus vnam iubet addere vini Ὑδροποσίαν porrò idem esse statuerit, ac à Baccho Liberoque ἐποσδόσιαν ϖὺξ καὶ λάξ facessunt. Ibi sextantem vnus, triuncem alius, postulat deuncem.

cem. Non deerit, qui & heminam plenosque petat puri meri cantaros: Sunt, qui istis potandi moderatoribus, tot sumenda pocula putant, quot digiti sibi sunt in manu: alij quot amici, alij quot Principis sui nomen litteras in se continet. Alij, quot cuique charissimo vitæ precantur annos. Non desunt, qui piaculum putant, haustus numeratos sumere. Sitim sibi faciunt occinentes. Bene nos, bene vos, bene me, bene te, bene valere, iubemus, amicos. Sæpe, & Psallocitharistæ cinædicas suas tremulo ad littus, reddunt cantiones gutture, Vino pro veteri, nouas.

THER-

THERMOLOGIAE ARAGONIÆ

NESIS.

NESIS, atque Nésium Latinis, incolis vernaculo idiomate *Nisida*, insula est littori *delli Bagnuoli*, inter Pausilypi radices & Olibani montis, posito, opposita; mari, quo placidissimè [illegible]itur, à continenti dispescitur per passus ferè mille; minaci præru præque Pa[illegible]ilypi fronti *di Coruoglio* proximior, indèque quasi diuulsam crederes, ob interiacentes editi breuisque scopuli superstites reliquias, qui *Copino* vulgò dicitur, silentio haud pretereundus, ob id, quod in eo hominum industria finxit; locus erat commessationibus destinatus; propterea *Caupona* quondam dictus, undè *Copino*. Scopulus longitudine, qua *Nesidem* versus extenditur, ferro pertusus conspicitur, repræsentatque

 for-

fornicē longitudinis passuū 50. latitudinis trium, profunditatis duorum, cui ab vno, alteroque extremo expeditus est pelago aditus, & ex vno, alteroque latere per excisa foramina lumini ingressus; parua carina hinc indè subuehi quisque potest. Lucij Luculli creditur opus; ex eo, quia illi geniale erat, piscium viuarijs destinatum; nunc ab Ciuitate Neapolitana, constructo super scopulum ędificio, purgandis mercibus hoc ad mare appellentibus, contagio suspectis, opportuno; communiter dicitur *lo Purgaturo*. Huic scopulo profundum pelagus, fabrefactis pilis sub vnda latentibus, interruptum, succedit per passus 300. post quod celeberrima *Nesis* emergit ingenti, preruptaque vndique altitudine, nisi quantùm hominum industria excisa rupe ea parte, qua Pausilypum respicit, humilior eius factus est cliuus, ędificiorum Colonia nunc exornatus; insulę ambitus perfectum ferè circulum reprę́sentat, tantę elegantię; vt non facilè ab ea prospicienda oculos auerteres; eius rotunditatis amplitudinem passuum ferè bis mille complectitur; rupe Orientali, sicut, & Occidentali passuum 30. è mare emergit, tantumq; sub ipso mergitur; parte Septentrionali, neque tam preceps, neq; editus cliuus; sed natura, & arte remissior: breuem hinc habet portum, recenter fabrefactum, interiectumque inter ipsum, & littus, mare, ingentibus pilis sub vnda gliscentibus, magni alicuius quondam tentati operis fundamentis, interruptum ostendit; vbi verò Austrum respicit intrà insulæ ambitum

ada-

adapertam voraginem intueris, in quam per angustas fauces expeditus est pelago ingressus; tutum placidumque exacti circuli figuræ efficit portum, diametri passuum ferè quinquaginta, primo intuitu illum artis crederes opus; at semicircularis clivus, mare propè angustior, ac dum in insulæ culmen progreditur congruenter amplior; ita, vt in diametrum passuum ferè bis centum dilatetur, incendij potius subterranei ob impetum rem euenisse, conijciendum suadet, quod annuere videtur Lucanus. *lib. 5.*

tali spiramine Nesis
Emittit Stygium nebulosis aera saxis,
Antraque lethiferi rabiem Typhonis anhelant;
Inde labant populi, &c.

Confirmatque Statius.

inde malignum *Syl. lib. 2. Car. 2.*
Aera respirat pelago circumflua Nessis.

Quomodocumq; se res habuerit; sufficiat nunc, insulam hac voragine pretereuntibus tutum perfugium præbere carinis, insignitusque est nomine locus *di Porto Pauone*; fortè, quia expansæ pauonis caudæ figuram repræsentat.

Fuere, qui crediderunt, re exactè non explorata, hanc Nesidis insulam Pausilypi continenti fuisse quondam continuam, ac motu terræ ignium eruptione, hominum industria, vel maris æstu à promontorio disiunctam, disiectamque nunc vndis circumcingi, quod situs dispositione, *Purgaturi* interiectione, distantieque breuitate verisimile existimari facilè poterat, roborata fide Strabo-

nis, & Plinij traditione, qui Prochytam, Pythecusas, Siciliam, Cyprum, Euboeam, Macriam, Belbicum, Leucosiam à copulata cum ipsis continenti diuulsas perhibent, deque Neside singulariter hęc Filomatus habet.

in itine. *Post hanc asparagis plenam Nesida videmus*
Pars hæc Pausilypi, quondam maris insula nunc est;
Multus ibi seruat furtiua Cuniculus antra,
Antra Typhoneos quondam spirantia fumos,
Et circa Eumenidum nebuloso tristia luco.

Hinc fortè occasio exorta poetis, nouas texendi fabellas; Nesidem enim nympham fuisse suadent, quam Pausilypus agrestis vinitor medullitus exarsisset; vnde Iacobus Sannazarius sub Actij Sinceri nomine de ea sic cecinit.

Te quoque formosæ captum Nesidis amore
Pausilypo irato compellat ab æquore quæstu.

Et alibi.

Totidem vitreis Euplæa sub vndis
Seruat adhuc plures, Nesis mihi seruat Echinos.

Idemque poeta alibi musa sic cecinit noua.

Dimmi Nisida mia, così non sentano
Le riue tue giamai crucciata Dorida,
Ne Pausilypo in te venir consentano.
Non ti vidd'io poc'anzi herborsa, e florida,
Habitata da lepri, e da cuniculi?
Non ti vegg'hor più ch'altra incolta, & horrida.
Non veggio i tuoi recessi, e i diuerticuli
Tutti cangiati, e freddi quelli scopuli,
Doue tempraua Amor suoi ardenti spiculi?

Actijq; Amici genio lusit sic quoq; Pontanus.

Illum

Illum Nisa tenet deserti ad littoris algam
Nigra genu, croceisque genis, & lumine glauco.

Subdimus, & alius ebrium carmen.

Hò del Colle, ch'amò Nisida, e l'Aura
Izuccari fumanti, e l'ambre altiere,
Di possente Falerno armo il bicchiere,
E d'Ischia il mosto il calice m'inaura.

Prolixius tamen fabulam expressit suauissimo carmine, omnique lepore referto Berardinus Rota; dulcissimus iste Poeta cum Pausilypi montis vinum, cui *lacrima* vulgò nomen est, ad Rodulphum Pium Cardinalem, Romæ degentem mitteret, quam hic Subdo Elegiam, Comitem addidit.

O quem Roma vocat meritò decus Vrbis, & Orbis lib. 3. el. leg. 10.
Quem vocat humani delitias generis;
Cui iam templa, aras ponit quo Principe magna.
Concipit, & supplex vota, precesque parat;
En tibi Pausilypi lacrymæ, quas fudit ad vndas,
Dum fugiens Nesis vertitur in scopulum.
Tu cape (parua licet) magni sunt pignora voti,
Siue leges lacrymas, siue bibes lacrymas.
Fortè sub vmbrosa cantabat vinitor vlmo
Pausilypus: domino spem dabat vua suo.
Iamque arbusta, lacus, vtres, & prela sinebant
Calcari immundo feruida musta pede.
Nesis Nympha olim felicis gloria collis
Optatus iuueni, dulcis, & ardor erat.
Vinitor hæc blandis iactabat verba querelis,
Quę poterant quercus flectere, saxa, feras.
Huc propera, ò Nesis, Nesis dulcissima cura,

En volat ad te animus, deserit en me animus.
Est procul à nobis Campana licentia fandi,
Indigna obscœnis casta puella iocis.
Quò vocat Autumnus, quo te vocat ipse Lyæus
Nympha veni: non sum, qui tibi damna parem.
Dispeream, caris oculis ni carior ipsa es,
Ni matura vua dulcior ipsa mihi es.
Ecquis tam seuus, placidam, qui turbet amicam?
Ecquis erit, qui te lędere vita velit?
Sordidus haud ego sum, media, sed natus in vrbe,
Qui videar, pes est testis, ipsa manus.
Rustica non facies, non barba est vuida musto,
Non mihi pes est, non fece perunta manus.
Hic tibi frondentes texunt vmbracula vites,
Hic vlmus virides pandit opaca comas,
Hic mulcere potes iucundo lumina somno,
Lumina, quę memet surripuere mihi.
At vereor, somnus ne, dum blanditur ocellis,
Detineat deiu captus amore tuo.
Ipse, & odoratis componam serta racemis,
Qualia non Indo Bacchus ab orbe tulit:
Queis vitare æstus poteris, queis cingere crines,
Ah crines vitæ retia Cara meę.
Depictas soleas palea, textumque galerum
Seruaui, illum rure, has & ab vrbe tuli
Quin tibi meq; ipsum seruaui: num dare maius
Quis valet? & plura his te quoque dona manent.
Pausilypus tuus est totus, vindemia tota est:
Non ego, non sine te viuere, & esse velim.
Huc propera, ò Nesis: quę te nunc inuida nobis
Otia, quę choreę, qui retinentue chori?

Num

Num me fastidis tenuem num spernis amantem?
Cui sit villa parens, & tibi villa parens.
Et si non diues, tamen est mihi vinea villę
Proxima: dat Græcum, dat Latiumque merum.
Quæ benè culta nitet fœcunda septa labrusca,
Implet, & ipsa meri quatuor vna cados.
Illa aderat latitans post sepem, dumq; pedem fert,
Arguto sepes obstrepit icta pede.
Sensit adesse miser: sequitur: fugit illa propinquum
Ad litus, sueto non benè tuta loco.
Atque ait: O Nymphæ fatili succurrite dextra:
Inter Nereidas culta Diana quoque est.
Sic illa, exiliens medias euadit in vndas,
Tum uersa in scopulum protinus obriguit.
Protinus obriguit, poterant hoc numina, & ultra,
Vt saxum, atque uno tempore Nympha fuit.
Hęsit amans, monstrumq; horret, nec plura locutus
Heu totus dulces liquitur in lacrymas.
Flerunt Nereides, sociam fleuere Napeæ,
Est syluis pietas, est pelago, & pietas.
Tuncque Dicarchæi dederunt suspiria colles:
Ex illo semper sulphure flagrat ager.
Gaiola vicina fleuit, lacrymasque dedere
Mergellina suas, Antiniana suas.
Nec non ipsa uelut uenturi prescia fati
Vberius lacrymas spargis, & Ægla tuas.
Ægla, olim ad numeros, quę responsare solebas
Piscantum, sed nunc non nisi flere tuum est.
Et sat erat seruasse tuos ad funera fletus,
Quę scribenda meus morte reliquit amor.
Verum ille, ut uidit mutato corpore Nympham,

Vidit, & infelix, nec sibi credit amans;
In mare precipitem sese demittere tentat,
Caro etiam sperans posse frui scopulo.
Sed Bacchi pietate (canat quis mira Deorum?)
In vitem, hærebat cui modo, versus abit.
Quę nunc mœsta etiā illacrymat, quę cortice manat,
Heu memor exitij tempus in omne sui.

Verùm exactiùs re trutinata, propositæ sententiæ inhærere minimè potui; primò, quia apud Ciceronem, cęterosque veteres Latinos scriptores, receptum quondam à Gręcis nomen, insula retinuit sic enim ille scribebat in philippicis *Ad huc ipsis ludorum diebus viuebam in Insula clarissimi adolescentis Luculli propinquitui*, vnde etiam habemus
lib. 16. Nesidem Lucullianę domus fuisse villam, & ad
epis. 17. Atticum. *Bruto tuę literę gratæ erant; fui enim apud illum multas horas in Neside, cum paulo an-*
ibidem. *te tuas literas accepissem.* Et alibi. *Hęc ego conde-*
epist. 3. *scendens è Pompeiano tribus actuariolis decem scalmis Brutus erat in Neside, etiam nunc Neapoli Cassius.* Quod coniecturæ dat locum, primo ad has oras Græcarum coloniarum appulsu, insulam fuisse Nesidem, atque non carere mysterio, superstitiosos illos populos, nomen omnibus scopulis, quos circum mare fluit, commune, huius vnius tantùm efficisse proprium; constat itaque ex ea, quæ apud nos viget rerum Italicarum memoria, Nesidem semper fuisse insulam, non secus, ac insulam semper designauerat Nesis, ac si Plinij æuo, qui insulæ nomen illi tribuit, de abscissa à Pausilypo Neside fuisset fama vagata, certè ille in adducto

su-

supra loco, vbi singulatim insulas enumerat, à continenti quondam abscissas; non secus, ac de proxima Pytecusarum insula pronunciauit, de Neside pronunciasset.

Secundò cum *Purgaturi* scopulus ansam dederit aliquibus credendi Nesidem aliquando fuisse Pausilypi partem, quę per dictum *Purgaturi* scopulum erat illi continua, proderit animaduertere quod mare inter ipsum scopulum, & Nesidem fluens in latitudine passuum ferè centum, profunditatem habet trium, quatuorue passuum; ea verò parte qua scopulus in Pausilypum elongatur intercurrens mare vix quatuor, aut quinq; pedes profunditatis complet, quod dat coniecturæ locum *Purgaturi* scopulum rupem aliquando fuisse Pausilypi, sed nullo modo Nesidem, à qua in scopulum, tantum abest vt in illo euripo abruptionis vestigia cernantur, vt in illo interuallo iactis molibus fuerit olim arte, quod natura negauerat, tentatum. Nec quicquam veri pronunciant, autumantes geniali Lucij Luculli cupidine, perrupto scopuli isthmo, fuisse pelago dirempta repagula, quibus Nesidem circumfluere prohibebatur; cum id Neapoli; vbi nunc *il Castello dell'Ouo*, Castrum Lucullanum olim, mari eminet, quondam euenisse sit traditum, vbi Varronis, quæ supra retulimus verba applicanda, non autem hic in Pausilypo: nomen quippe erat scopulo apud Græcos *Megaris*, siue *Megalia* à Megala, siue Megara Herculis vxore, dicto, vnde Plinius. *lib. 6. c. 6.*

Inter Pausilypum, & Neapolim, Megaris.

At-

Sylu. li. 2. Atque Statius.

Quaque ferit curuos exerta Megalia fluctus.

Saxo deindè à Lucio Lucullo excifo, Lucullanæ Arcis apud fcriptores appellationem retinuit, atque nunc retinet. Credo equidem euifceratio-nem *Purgaturi* fcopuli opus fuiffe Luculli; qui Nefidis Dominus fuit: verùm fornix ille eo fuit ordine difpofitus, vt à continenti ad Nefidem tenderet, non autem, vt mare Occidentale cum Orientali coniungeret, infulamq; Nefidem à Meridie relinqueret.

Deducitur tertiò ex faxi diuerfitate, atque ex ijs, quæ in Nefide,& Paufilypo diuerfa apparent: etenim prçterquamquod durior eft Nefidis,quam Paufilypi fcopulus, huius pumiceus, illiufque fciffilis,Nefis quondam fuo Vulcano non caruit, fubterraneis incendijs, fulphureifque effluuijs, vt fupra de portu *Pauone* ex Tatio deduximus;& nunc vnicuiq; obferuanti funt obuia in parte infulę Occidentali furentis quōdam incendij veftigia: quippè à Septentrione Meridiem verfus viginti fupra maris planitiem pedibus, trium pedum latitudinis folea per infulæ faxum intercurrit, quæ nigrorum lapidum aceruum, fulphure concrematorum, eoque redolentium oftendit. Subterraneos hofce Vulcanos in Paufilypo exarfiffe, non eft adhuc memoriæ proditum, nec in eius tractu aliquo monemur incendij figno; cum locorum difpofitio ad illud auertendum concurat;lacus enim Agnani, & balneolorum ager planus, & humilis inter Vulcani forum, & Paufilypum pofiti, fubter-

terraneis ignitis effluuijs effluxum adeo facilem prestant, vt eorum in aera dissipatorum sit tantùm spectator Pausilypum, non autem conseruator; hinc balneorum venæ quę propè radices Occidentalis Pausilypi fluunt, vix tepidæ, ferèque frigidæ experiuntur; vt nō prætereàm Pausilypi pumiceum molleque saxum, nil commune cum eo Olibani montis, omnium durissimo, habere, quod ex vtriusque è centro terræ distincta emergente linea, effici, nemo est, qui in dubium vertat, id quod trepidantis Neapolis securitati inter fumidum Vulcani Forum, ingiferumque Veseuum, positæ, non parum conducit.

Nesis ergo Occidentali sui parte, qua Puteolos respicit, ac humiliori alluitur vnda, cum Olibano monte subter mare communicat, cum quo sulphureorū ignium commercia intercedebant; ab eius planitie Thyrreni maris cratera vndique conspicitur, præter inflexum inter Megarim, & Pausilypum sinum. Marci Tullij Ciceronis temporibus Nesidem incolebant non paruæ notæ viri, vt ipsemet testatur adductis suprà verbis. Quod etiam aliquorum vetustissimorum ędificiorum ruderibus illorum seculorum texturæ modum seruantibus, quæ in insula conspiciuntur, confirmari vltrò potest; nec reticendum, quod culturæ occasione, dum tellus ligone excauatur, aliquæ inueniuntur tumulatorum cinerum, integrorumq; cadauerum arcæ, fictilium vasorum varietate, ac multitudine repletæ, gladijsque, quos vidimus rubigine consumptos, alijsque armis, decoratæ.

Cre-

Credo equidem nemorosam tunc Nesidem, vt eo annuit Statius carmine.

Syluaque, quæ fixam pelago Nesida coronat.

rara inter suas vmbras, & ad paucorum delitias tunc habuisse edificia.

Minimè quidem temerè suprà Lucani adducta carmina, & Statij interpretantibus, nostræque amœnissimæ Nesidi malignum, pestilensque cœlum tribuentibus, aliqua est adhibenda fides; cum apud notatos Poetas carmina nilsonent, præter subterranei Vulcani eruptionem, quæ aliquando Nesidi accidit, quod apertissimè ostendunt Lucani versus.

tali spiramine Nesis.
Emittit Stygium nebulosis aera saxis,
Antraque lethiferi rabiem Typhonis anhelant,
Inde labant populi, cœloque paratior vnda
Omne pati virus durauit viscera cœno.

Atque hoc disertè magis de Vesuuianis eruptionibus facile concinere cuicumque poetarum foret; attamen Vesuuij, neque malignum, neque pestilens experimur aer.

Celebris fuit ob asparagorum fertilitatem Nesis, & excellentiam, quod sequentibus verbis notauit Plinius; cum *quod asparagum, Quod in Neside Campaniæ insula sponte nascitur, longè optimum existimatur*, scribat. *lib. 19. cap. 8.*

Neque hodie illis caret; sed vbi inculta est, frequenti asparago viret: ferax vbique quoque semper cuniculorum fuit; eoque in diem eorum fœcunditate completur; vt in tam breui insulæ circulo

culo data multoties omnibus venandi libertate, omnes cuniculos perdere numquam fuit hactenus possibile. quod etiam apud Ateneum notatum legimus ijs verbis. *Multos quoque nos vidimus cum Neapolim à Dicearchia nauigaremus in Insula à terra parum dissita, quæ ad extremam Dicæarchiæ partem iacens, hominibus paruis.* (legendum puto paucis) *incolitur, & his abundat cuniculis.* Ob accuratam nunc Insulæ præsentis Domini vigilantiam, præter res notatas, excellentis est quoq; olei, & vini, ne dicam fructuum omnium insula ferax: mare quo circum alluitur, quod est suæ iurisdictionis, piscosissimum est; vnde singulari industria Præsidentis Astuti Moderatoris est insulæ census adauctus: quippè per adaptatas sub vndis insidias ingentis magnitudinis thynni, in venatoria veluti septa adducti, ferro cateruatim exanimantur, quorum mercatus lucri præstat non parum. Apud Bedam notata reperiuntur hec verba. *Nesidanũ Monasteriũ, haud procul Neapoli Campaniæ* de quo Monasterio nihil aliunde constat. *Dispnosop. lib. 9*

Est sane memorabile quod Neapolitanum hoc Regnum in seditioso pelago naufragum, in parua hac insula tranquillum, pacutumq; inuenerit portum; Etenim anno quadragesimo septimo Currentis Seculi, cum malignum aliquod astrum Neapolitani Regni inuideret felicitati, Plebeorum animos eò concitauerat, vt cum illis non fuisset satis in Nobiles, Regniquc Primates sub plebeis ductoribus truculenta seuijsse rabie: insano furore perciti in Augustissimum iustissimumque Austriacum

con-

conſpirauere Monarcam, vt illum tanto Regno priuarent; in hac patranda perfidia, cum ſuis non fiderent, Henricum de Lorena Ducem Ghiſium ſibi aſciuere, cui pleniſſimam conceſſre poteſtatem; Hic Regnum, quod illi ſors obtulerat, affectare cępit, totiſq; incumbebat viribus vt Hiſpanos ab Vrbe expelleret, quod appulſu claſſis Regis Gallorum, quam iam ſoluerant, eſſe ſine dubio obtenturum Plebi pollicebatur; Interea Neſis à parua ruſticorum manu pro plebe occupabatur, aduentuſque Claſſis præcurrebat rumor, cui, cum Neſidis portum occupare, liberum eſſet, maximo Hiſpanorum detrimento; Comes de Ognatte Prorex triremem ad Neſidem miſit cum militum cohorte, qui, fugatis ab inſula ruſticis, eam in cuſtodiam recæpere. Id cum perſenſiſſet Ghiſius, ſiue quod ſuis finibus multum intereſſet Neſidem in ſuam redigere poteſtatē: ſiue quod hiſpanos nihil audere poſſe crederet, ſequentibus eum armatorum copijs, præcedentibuſque bombardis, Vrbem inermem reliquit, & in Pauſilypi ſupercilium petijt, vt inde Neſidem expugnaret; Comes de Ognatte, Ghiſij imprudenti audita deliberatione, vt eum, ad perſiſtendum in ea, vlterius ſtimularet: triremes à portu ſoluere iuſſit, vt pigro remigio circa Neſidem oberrarent. Interea ipſe occaſione ſuſcepta, ſequentibus eum nobilium ordinibus, militumq; cohortibus, Plebeiorum argines, quibus Hiſpanos occluſerant, nemine reſiſtente, ſuperat, à Neapolitanis pacifice recipitur, totamque Vrbem per anni ferè curſum ſeditioſè tumultuantē, breui horę ſpa-

tio

tio in Regis redigit potestatem, & pristinæ tranquillitati restituit. Ghisius ab omnibus relictus aufugit, & prope Capuam in Regiorum militum manus incidit, & per aliquod tempus carcere detentus, tandem à Regia munificentia obtinuit libertatem; ita Nesis Regi restituit Regnum, Regno pacem, Ghisio, post recuperatam libertatem, pristinam paupertatem, & errores: Seditiosis Crucem malam.

Fuit olim Nesis sub Piccolomineis Amalphientium ducibus dominio, quod de inde in Scillæ Principes transijt; ab his in potestatē Vrbis Neapolis deuenit, quæ insulam Conchæ Principi concessit, iterumque in eiusdem Vrbis Dominium fuit recepta, possedítq; illam demum nobilis Macedoniorum familia. Nunc nostris diebus Nesis ius feudi acquisiuit, quod cum suis priuilegijs in Ioannem Dominicum Astutum Regio ærario Præsidentem collatum est; Vir prudentiæ iuris summè peritus, ac rerum agendarum promptitudine donatus; hic magnis assuetus rebus, vt exiguā Nesidem Genij amplitudini conformem efficeret, nil hactenus prætermisit; etenim insulam ex agresti, nemorosaque sylua, hominum commercio imperuia, tutaq; solum cuniculis, ad cultissima pomaria excoluit, fructuum varietate, & excellentia Hesperidum hortis comparanda; Arcem, in Nesidis culmine ab Amalfiensibus ducibus Piccolomineis quondam miro ædificij ordine, constructam, inhiantem iam; fereque collapsam, pristinæ magnificentiæ, ordinique restituit, hospitando Re-

gem

gem haud imparem, illique viam adiunxit, qua, licet repenti cliuo, à littore eò placidiſſimè aſcenditur. A parte Auſtrali circum Pauonis portus argines, non pauca ædificia erexit, piſcinas excauauit, fontes aperuit, complanatis tumulis amplas excidit ſemitas; ita, vt nunc ibi inſula, habitantibus frequens, nil ſuo Orientali littori inuideat; iamque coloniam deduxit, arginibus exploſis vndis, inſtituto hoſpitio, multiplicatis ædificijs, additis munimentis, erecto templo, in quo aſſidua Sacerdotis permanſione quotidie Sacra fiunt quò per mobilem pontem eſt aditus, ſupraque illius ianuam hæc in marmore carmina leguntur.

Nauita ſiſte ratem, temonem, velaque fige;
Meta laborum hic eſt, grata quies animi.

P P.A.D.M.D.LXI.

Addidit, & bomborum numerum in loci defenſionem, conſpicuo iam oppido ſuperbientis, quod haud augeri deſinet, ſi quam Vir Magnus fouet in mente ideam in opus deducat, ſcilicet, vt iactis in mari molibus vſque ad *Purgaturi* ſcopulum, à continenti in inſulam aggeratum iter pateat euntibus.

Hæc de Neſide, quam poſtremo celebrem reddidit vir Doctus Dominicus Antonius Iordanus vernaculo idiomate de ea elucubrato opuſculo ſub titulo *l'Isola di Neſide* quod legere neminem poenitebit.

THER-

THERMOLOGIAE
ARAGONIÆ
BALNEOLORVM AGER.

ANeſide, ſi in continentem tellurem ſeptentrionem verſus oculorum aciem dirigas, non ſine delectatione amplam intueberis planitiem, quæ, à frequentibus thermalium aquarum ſcatebris in litore manantibus vernacula voce appellitatur *li Bagnuoli*. Hæc planities ab Auſtro in ſeptentionem per duo millia paſſuum extenditur, ac ſpatio non minori ab Oriente in Occidentem dilatatur; ab Auſtro litore terminatur, in reliquo verò ambitu exertis cingitur collium iugis: quippe ab Oriente, à Neſidis mare vſque in exitum cryptæ, illi Pauſilypum eminet; ab exitu cryptæ, à quo ſeptenrionem verſus Pauſilypi nomen in Antinianum, vulgo *Anitgnano* mutatur, repentibus eius, continuiſque tergoribus veluti muro ſepitur, nam *Antinianum* Occa-

ſum verſus flectitur, & ſuper *Agnani* lacum altiſſima rupe, in cuius culmine Camaldulenſium nunc veneratur Eremus, indigenis Nazaret, deſinit; hinc ipſi ſui nominis etymon *ante Agnanum*; Quod locorum poſitionem non ſolum, verùm etiam eorum proprietates denotat: quippe *Agnanum* græcum eſt nomen adulteratum à vulgo, quod in ſua puritate erat *ἀνία* triſtitiam, moleſtiam, moerorem, doloremque deſignans: ſed cum lætitiam, placidam amœnitatem, animi Gaudium, & relaxationem experirentur in oppoſito colle Græci, addita prępoſitione *ἀντανίαν* illum appellitauere: atq; non aliter Pauſilypi nomen compoſitum fuiſſe reor. Antaniana igitur erit correcta collis pronunciatio, non autem Antoniana, vt quibuſdam placuit, qui coniecere Antoniorum Romanæ quondam familiæ in eo colle fuiſſe villam. Collis eſt apud Iouinianum Pontanum perquam celebris, quem, carminum vi facta metamorphoſi in Antinianam nympham, reddidit illuſtré; In amœniori huius collis parte, quæ Pauſilypi mari imminet villam habuit Pontanus prope viam, quæ ad Appiæ inſtar ſtratam olim Puteolis per Antinianum Neapolim ducebat, adhuc alicubi ſuperſtes. Recoiit nunc locum Vir nobilitate, & doctrina Illuſtris Iacobus Capicius Galeota Eques Sancti Iacobi, Dux Sancti Angeli, & in hoc Regno conſiliarius à latere; excitatis enim ibi ſuperbiſſimis ædibus, ornatis hortis, villiſque excultis, ſolitarium illum tractum frequenti iam nobilitauit Colonia, obſcuratumq; cultiſſimis ſuis Muſis

ſis

ſis, quarum commercio, quamuis Regni implicitus curis, ſæpiſſimè gaudet, priſtinæ celebritati reſtituit: vnde loci Camenas à Pontani letho profundiſſimo oppreſſas lethargo, excire ſic placuit.

Eia Sorores Antinianæ plauditæ Muſę:
Pontani genium, nam Galeota fouet.

Antinianę rupi, humiliores aliquantum Agnani lacus tumuli ſunt continui, ad Auſtrum vergentes, qui lacum *Agnani*, & planitiem balneolorum, cuius nunc deſcribimus fines, dirimunt; poſſidentur à religioſis Dominicanis viris, propterea à loci Colonis *le Colline di S. Domenico* indigitantur. hi tumuli, à parte lacus, in ſemicirculi figuram curuantur, à parte verò planitiei, reſpondenti conuexitate extuberant, ac ſublimiori colli, quem *Monte Spino* appellitant, iunguntur in via, quæ in *Agnani lacum* deſcendit; Collis iſte *Spino* ſuper auſtralem lacus limbum frontem eleuat, Antinianæ oppoſitæ ſibi rupis ęmulam, ac Occidentem verſus in ſterilem *Olibanum* degenerat; qua verò Pauſilypum, & Orientem reſpicit, leni, cultoque cliuo verſus Neſidis mare in hanc noſtram Balneolorum planitiem, & litus decreſcit; huius planitiei, & collium, quibus cingitur, ſumma eſt fertilitas vini, ſegetum, omniſque fructuum generis; verum tamen eſt quod in plano perfectam maturitatis ſuauitatem non acquirunt, propter ſolis Orientis defectum, quo, ob Pauſilypi eminentiam, quatuor, aut quinque horarum ſpatio priuantur, ſpiſſaque obruuntur nebula, e ſubiecta pingui tellure effluente, quam etiam inſalubrem experiuntur

coloni. Ager iste apud incolas triplici nomenclatura distinguitur; etenim pars quæ mare attingit dicitur *li Bagnuoli*, quæ verò Antiniano subiacet, ob lapidum fodinas, dicitur *Soccauo*; tertia inter has media, in quam cryptæ Neapolitanæ, supra descriptæ, aperiuntur fauces *fuora grotta* appellatur.

Neapoli itaque per cryptæ tenebras abeuntes Puteolos, vbi lucem recuperant Pagum ingrediuntur à rusticis frequentatum, qui à situ dicitur *Fuòra grotta* ibi cryptæ via abit in triuium. Primò sinistrum Iter aperit, quod per Pausilypi montis radices ad litus prope *Purgaturi* scopulum ducit; procedit deinde rectà, ac ab Ecclesia Parochiali, quæ in eius medio occurrit in nouum leuum, & antiquum dextrum dirimitur cursum.

Ecclesiæ titulus est Sanctæ Mariæ gratiarum Puteolanę Diœcesis, quamuis Colonia, & locus Neapolitanæ sint ditionis. Ante Ecclesię plateam, erecta est marmorea moles, quę à crypta venientiũ ferit aspectum, vt gloriæ nominis Perafani dę Ribera Alcalensium ducis, optimi olim Regni Proregis, conscij fiant; in marmore enim, quod sublime tenet, seqnentia leguntur.

PHI-

PHILIPPO II. CATH. REGNANTE;
Perafanus Ribera Alcalæ Dux, Prorex,
Qui vias fecit ab Neapoli ad Brutios,
Ad Appulos, ad Samnites, ad Latinos; opere
Amplissimas: hanc quoq; viam, cliuis
Antea difficilem, arctam, interruptam;
Cum iter eius ad mare direxisset;
Vastaq; scopulorum immanitate Constrata
Nouam aperuisset, Puteolos
Multo breuiorem, perpetuam, illustrem,
Atque latam perduxit
M. D. LIX.

Latique huiusce marmoris in calce vtrinque schedulę adhuc marmoreæ sunt positę, quę hæc habent.

Incerti authoris vetus antrum adeo illuminauit, perfecitque, vt sit procul dubio Perastanium

Cuius opera pulcherrimæ viæ, eius & prouidentia tutissimæ.

Erit hic oportunum de viarum tum antiquarum, cum nouarum, quæ ad hunc pertinent locum, diuersitate, aliquid tradere; discrepant enim quodamodo aliqui, in ijs assignandis scriptores; Cum Orbis Dominio potiretur Roma, eius Principes viri, plusquam alias delitias, frequentabant Baianas, qui vero negotiationibus, & mercaturis vacabāt, Puteolos celebre adibant Thyrreni maris Emporium: his, quoties per mare licebat, ab Ostia soluentibus felicior, commodior, breuiorque erat

ad Baias, & Puteolos appulsus; verum cum maris vicissitudinibus fidere non poterant, per Appiam viam, Roma per Minturnum, & Sinuessam, nunc *Rocca di Mondragone* Capuam vsque, ab Appio Claudio silicibus stratam, ad ea loca perueniebãt; cum enim à Sinuessa per Capuam eundi Puteolos longius esset iter, quam à Sinuessa per litus Thyrreni maris, licet arenæ lubricitate, & restagnantiũ circa mare Saonis, Vulturni, & Clanij fluuiorum cœno infelicius, vt de eo Statuis cecinit.

Syl. li. 4. car. 3. *Hic cœno populis vias grauatas,*
Et Campos iter omne detinentes
Longos eximit ambitus, nouoque
Iniectu solidat graues arenas.

Tamen, quia breuius, altioribus Reipublicæ temporibus frequentabatur, vt testis est Liuius ijs verbis (lib. 23.) *Sinuessę, quòad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa Liternum Castra posuit.* idemque fuit Ciceronis iter, quod in vna ex suis familiaribus (lib. 9. 23) epistolis commemorat. Huius itineris infelicitatem, opere humanis viribus impossibili, Nero Cęsar auferre pręsumpsit, allectus spe inexhausti cuiusdam tesauri, qui ex Africano solo erui posse illi promittebatur: decreuerat enĩ ab Auerno lacu Ostiã vsque, hominum labore, aperiri fossam, in quam immisso mari, veluti per imperturbabile stagnum, omni tempore tuta, commodaque fuisset in Baianum nauigatio; huius stultitiæ in eius vita Suetonius (cap. 31.) meminit, eamq; non reticuit Plinius, remanseruntque, vt hactenus extant prope Cumas, *vestigia*

gia irritæ ſpei vt Tacitus ſcripſit. *Annal. lib.* 13.

Domitianus verò in voluptatum illecebris Neroni haud abſimilis,in hoc itinere reſtituendo prudentiori vſus conſilio, ſummam ſuo nomini gloriam comparauit;Appiæ enim viæ vbi per Sinueſſam erat conſtrata,ſuam copulauit,illamq;per litus释Liternũ,Cumas,deinde Puteolos, & Neapolim ſimilibus ſilicibus,& modo ſtratam, produxit.Hanc Domitiani viam in ſuo itinerario ſingulari dimenſione ita menſurauit per ſucceſſiuum locorum ordinem Antoninus.

Iter à Tarracina Neapolim. M.P. LXXXVII.
Sinueſſam.M.P.XLIV.
Liternum. M.P.XXIV.
Cumas. M.P.VI.
Puteolos. M.P.III.
Neapolim. M.P.X.

Hac eadem via ſtrata, non adeo frequentabatur Appia verſus Capuam,vt Puteolos conduceret,ob longiorem circuitum,propterea mæſtam illam finxit Statius adducto nuper loco.

Illic Appia ſe dolet relinqui.

Vbi etiam quæ ſequuntur habet carmina, tum Domitiani hanc viam à Maſſicis montibus inceptam, connotantia,tum ſolicitam curam,quam in ea perficienda Imperator fouebat.

It longus medias fragor per vrbes,
Atque Echo ſimul hinc, & inde fractum
Gauro Maſſicus vuifer remittit.
Miratur ſonitum quieta Cyme,
Et Literna palus, pigerque Sauo.

At flauum Caput humidumquè late
Crinem mollibus impeditus vlmis
Volturnus leuat Ora.

Eiuſdemque carminis rithmo eiuſdem vię vtilitatem, commoditatemq; efferre non præterijt Statius ita.

Hic quondam piger axe vectus vno
Nutabat Cruce pendula viator,
Rodebatque rotas maligna tellus,
Et plebs in medijs Laitina Campis
Horrebat mala nauigationis.
Nec Curſus agiles, ſed impeditum
Tardabant iter orbitæ tacentes,
Dum pondus nimium quercus ſub alta
Repit languida quadrupes ſtatera.
At nunc quæ ſolidum diem terebat,
Horarum, via facta, vix duarum.
Non tenſæ volucrum per aſtra pennæ,
Nec velocius ibitis carinæ.

Domitiani ergo via, non Appia, à Sinueſſa per litus Cumas ducebat,& à Cumis Puteolos, ni velint aliqui propter copulam cum Appia, & ſtructuræ ſimilitudinem, viam Domitianam,Appiam dicere.

A Puteolis deinde Neapolim iter pręſtabat hæc via per Olibani montis iugum, deſcendebatque in radices collium lacus Agnani,ſiue S.Dominici, quos circuibat,& verſus Antignani cliuum pergebat per ſiniſtrum latus Eccleſię parochialis *di fuora grotta*, quam ſupra notauimus, diciturque hodie *la via vecchia di Pozzuolo* cuius paſſim hactenus

ctenus cernuntur ad modum Appię ſtrati ſilices. Inſtauratores olim habuit hęc via à Puteolis Neapolim Imperatores Neruam, et Traianum, vt ex quibuſdam inſcriptionibus à Capaccio in ſua hiſtoria Neapolitana relatis, conſtat; fallitur tamen Capaccius, vt ante ipſum à vero aberrauit Sabellicus in commentario ſuper Suetonium in vita Caligolæ, Appiam, hanc viam exiſtimantes, vt dignitatem illi adderent ex Statij authoritate, apud quẽ *Regina viarum* Appia dicitur, ſatis enim eiuſdem Statij muſa id ſupra demonſtratum eſt, idemque alibi confirmat hiſce carminibus. lib. 2. c. 5. cap. 19. Syl. li. 2 car. 2. Syl. li. 4 car. 4.

Curre per Euboicos non ſegnis epiſtola campos
Hac ingreſſa via, qua nobilis Appia creſcit
In latus, & molles ſolidus premit ager arenas.

Verum poſita diſtinctione inter Appiam, & Domitiani viam, libenter fateor, quamlibet antiquam viam, ſilicibus ad Appię modum ſtratam, Appiæ apud populos meruiſſe nomen.

Redeo nunc ad exitum cryptæ, vbi in erectæ molis marmore nouam quandam viam Neapoli Puteolos ducentem à Peraſano Ribera adapertam, legebamus. Optimi huius Proregis tempore via Domitiani, quæ per iugum Olibani Neapolim ducebat, iam diſiecta, & perfracta erat, & latrunculorum inſidijs in collium receſſibus ſubiecta, propterea in cryptæ exitu, vbi nunc eſt parochialis Eccleſia, relicta à dexris antiqua via Domitiani; à ſiniſtris nouam, planam, amplam, illuſtremque aperuit Peraſanus, quę poſt protenſum à ſe ramum à dextris, in Agnani lacum ducentem, continua

eſt

est in Balneolorum litus vbi *la Torre di mezania*, Oliuetanæ Religionis rurale domicilium; eandem deinde amplitudinem retinens per longum litus complanatis scopulis, miroque strato ponte Puteolos planissima pertingit, estque via, cuius in marmore memoriam legimus.

Est preterea notandum, quod tota huius agri Balneolorum planities humile habet, respectu circumeuntiū collium, solum, ita, vt eleuatiori sui parte altitudine viginti palmorum plano maris emineat. pingui, roscidaq; tellure; cumq; Vulcanus sub adiacentibus montibus, clausus impetu furens, per impositā supra se molem erumpere nō possit, versus hanc planitiem se se egerens, per humile eius solum effluit, fracescente eiusdem soli humore, in vaporem solicitato, indutus; ita quòquò versum planitiem perfluens, eius aerem imbuit, reddens illum tum maturandis fructibus, tum animalium respirationi ineptum, & insalubre, quæ damna à Pausilypo monte non parum augentur, cum ferè ad meridiem vsque Orientis solis radijs ab eius vmbra planities priuetur, quod causam fuisse puto locum alioquin amœnum, mare, thermarumq; scatebris à natura dotatum, neque cospicua ædificia, neque incolas, præter rusticos hactenus meruise: quamuis Blondus, quem sequutus est Cluuerius, scripserit in huius agri medio, è regione lacus Agnani illam fuisse Lucij Luculli memorabilem villā cum piscina. Marcum Varronem, Plinium, & Plutarcum in Lucullo, sinistrè interpretatus; Marci, Varronis traditionem iam supra expli-

plicuimus in Pausilypo; Plinius verò hæc de re memoriȩ prodidit. *Lucullus exciso etiam monte iuxta Neapolim, maiore impendio quam Villam ȩdificauerat, euripum, & maria admisit, qua de causa Magnus Pompeius Xersem togatum eum appellabat; quadraginta millibus ipsius piscinæ, à defuncto illo, veniere pisces.* Plinio conformem habemus Plutarcum, apud suum interpretem, hæc habentem. *Quid de his operibus, quæ iuxta mare circa Neapolim magnificè splendidèque constructa sunt, iudicandum arbitramur? vbi altiores profundis fossis tumulos ipse suspenderat; vbi maritimas ædes, easque pulcherrimas, atque amplissimas ȩdificarat? vbi discursus maris piscososq; riuos ædibus, circunduxerat? quȩ singula cum stoicus Tubero haud satis mirari potuisset, Xersem eum ex togato homine appellauit.* Quid quæso argumenti habent horum scriptorum traditiones, quod Lucullanum ædificium in litore balneolorum, in Pausilypo, vel iuxta cryptam Pausilypi olim fuisse, insinuet? certe nihil, cum particulæ illæ *iuxta Neapolim* apud Plinium, & *Circa Neapolim* apud Plutarcum, & *ad Neapolim* apud Varronem nullo modo litus balneolorum, Pausilypum, vel Neapolitanam cryptam designare possint; Hęc enim loca, Luculli, & Plinij temporibus, neque iuxta, neque çirca, neque ad Neapolim erant, licet nunc ita esse quodamodo appareant; quippe Neapolis non solùm antiquioribus illis temporibus, sed sub Caroli primi Andègauensis principatu, non vltra Oliuetanorum monasterium, qui locus nunc est in vrbis medio

lib. 9. c. 54.

In vita Luculli

dio

dio versus Occasum suos extendebat ciuitatis fines, reliquum sub cliuo Sancti Erasmi, & in *Echiæ* iugo, qui nunc *Pizzo Falcone* apellitatur, Sylua-, erat, & nemus in mare vsque: ita vt collis, qui Luculli euo, sua exerta fronte mare proscindebat *iuxta, circa, & ad Neapolim*, ille erat, quem *Megaram* ab Herculis vxore appellauere Græci, medius inter Pausilypum, & Neapolim; hunc à parte sinus Pausilypi in sinum Neapolis proscidit Lucullus, *& Euripum*, *& maria*, Orientale scilicet Neapolitanum, & Occidantale Pausilypi, in suas piscinas *admisit*, vt notauit Plinius, qui propter huiusmodi collis proscissionem à Lucullo factam, Megaram inter insulas Thyrreni maris enumera-

lib. 3.c. cap. 6. uit ijs *verbis Inter Pausilypũ, & Neapolim Megaris*. Meminit etiam huius collis Statius Papinius in Syluis, vbi de Surrento Pollij habet.

lib. 2. *Inde vagis omen felix Euplea Carinis,*
Quæque ferit Curuos exerta Megalia fluctus
Angitur ———

Curuabantur quidem fluctus à protenso in mare collis fronte versus Pausilypi, & Neapolis sinus; verùm an *Megaria* pro *Megalia* legendum sit, ansam dubitandi exhibet primò Liuius ijs verbis

lib. 2. *M. Brutus ædem magnæ matris Deum in palatio dedicauit, & ludos ob eam dedicationem factos, Megalesia appellauit*. Deinde Cicero de Aruspicum responsis conformi traditione. *Quid de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu Megalensibus fieri voluerunt*, poterat enim in colle ma-

gnæ

gnę matris Deorum erectum esse phanum, ante quod Megalenses celebrarentur ludi, ac propterea rupis illa Megalia Statio dicta.

Ob sumptuosas diende Luculli piscinas, obque villam,& ædificia in quibus magnifice construendis vir ille impendio non pepercit, & profusissimus fuit, scopulus à continenti abscissus Lucullanus, appellari cœpit, fuitque olim dictus,& nunc dicitur locus à rudi vulgo Neapolitano corrupta voce *Locuglia no*. scopulus etiam iste *Sancti Saluatoris* quondam denominatus fuit à Monasterio illius tituli ab Atanasio Neapolitano Episcopo, ibi ædificato, vt refert Capaccius, quod firmioribus deinde propu gnaculis munitum, castri nomen acquisiuit; propterea à Friderico Secundo Imperatore, & à Carolo Primo, & Secundo Andegauensibus Castrum Saluatoris appellatum fuit, eratque locus vbi Neapolitani isti Reges suos seruabant tesauros; fuit etiam per interualla Aragoniorum Regum demicilium; nunc à figura Neapolitanis dicitur *Castello dell'Ouo* verùm latinis scriptoribus semper Castrum Lucullanum, vt super eiusdem Castri ianuam,quò per pontem, stratis in mari molibus, accedimus, hęc in marmore legimus.

PHI-

PHILIPPVS II. REX HISPANIARVM
Pontē à continenti ad lucullianas Arces,
Olim Auſtri fluctibus conquaſſatum
Nunc Saxis obicibus reſtaurauit,
Firmūq;reddidit.D.Ioan. zunica Prorege
Anno M.D.LXXXXV.

In Supercilio vero collis, qui à Luculli proſciſſione in continenti remanſit, aliquibus *Echia*, pleriſque *Pizzofalcone* dictus, Andreas Carrafa villam conſpicuis nobilitatam ędibus excoluit,inquarū Ianuæ fronte extenſum marmor hæc habet.

Andreas Carrafa Sanctę Seuerinę Comes
Lucullum imitatus, par illi animo, licet
opibus impar,Villam hanc à fundamentis erexit, atque ita Sanxit, Senes emeriti eam fruuntor, delicati Iuuenes,& inglorij ab ea arceantur, qui ſecus faxit exhæres eſto, proximiorque ſuccedito.

Iuxta has ędes poſtremo Petrus Antonius Aragonius ampliſſimum excitauit militum tentorium fortiſſimæ, & in expugnabilis arcis munimenta præſeferens, opus tum ratione vſus, tum ratione magnificentię inter celebriora, non ſolum huius Vrbis,ſed Orbis reponendum.

Atq;prolixè iam demonſtrauimus celebrē illam Luculli villam circa Neapolim in agro balneolo-

rum

rum contra Nesidem ad Agnani lacum non fuisse, vt multi, locorum inscitia decepti, crederet; & verè in tam insalubri plaga, tot tesauros contriuisse, delicati sensus, & consumatæ Luculli prudentiæ, non fuisset.

Venerabile tamen est antiquitatis monumentum in hoc balneolorum agro aquæ Ductus, qui ab *Antiniano* descendens, per huius agri medium, productus Puteolos, Baias, & Misenum deducebat affluentissimas Sabati fluminis vndas: equidem integer, licet antiquo, induratoque limo obstructus, perseuerat hactenus, presertim in sinistro latere viæ, quæ nunc in Agnani lacum ducit, cursumque vlterius tenere demonstrat Domitiani vię, de qua paulo supra. *lib. 5.*

Præterea extant in huius agri litore pleraque, balneorum ad Neapolis iurisditionem pertinentia, de quibus, adductus alibi Strabo, hæc apud suum interpretem memoriæ prodidit. *Habet, & Neapolis Calidarum aquarum scatebras, & apparatissima balnea nulla ex parte Baianis inferiora, numero autem, & multitudine cedentia*. inconsultè conijcere aliqui Vrbem Neapolis ex adducto Geographi loco intra, aut prope sua męnia apparatissimas olim thermalium aquarum habuisse scatebras, quum litus inter Pausilypum, et Leucopetram extensum, neq; signum calidi alcuius effluuij præseferat; erat his aduertendum, necessarium non esse id, quod ab aliqua Vrbe haberi dicitur, in eiusdem Vrbis ambitu contineri: sed etiam, Vrbis alicuius esse aliquid intelligi posse, quod in eius

eius agro, & regione, ipsius Vrbis ditioni subiecta, pruducitur, et exercetur: precipuè si id, quod asseritur Ciuitatis esse, in eius agro natura produxerit; Strabonis ergo verba de balneis in agro Neapolitano existentibus intelligenda sunt, non quidem de ijs, quæ intra Vrbis męnia arte constructa Culinario igne calefectam continebant aquam, vt in ea, qui se in gymnasio (quod Neapolis à suis primordijs habuit) exercebant, lauarent; verùm de ijs quæ tum in hoc balneolorum litore, tum in Agnani lacu, Asturio, collibusque Leucogeis, ex calidis aquis, in hisce locis sponte à tellure manantibus apparata erant. Hinc Pliniu s scripsit *Leucogei fontes inter Puteolos, & Neapolim: oculis, & vulneribus medentur*, quippe Neapolitanus ager, in Vulcani vsque forum, *nunc la Solfatara* se olim extendebat, quò etiam nunc extenditur; vnde idem Plinius cum modum conficiendi Alicam describeret, hęc habuit *Postea admiscetur creta, quæ transit in corpus, coloremque & teneritatem affert; inuenitur hæc inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogæo appellato*. subditque paulo post. *In eodem reperitur, & sulphur, emicantque fontes Oraxi* (Cluuerius mutationem vocis *emicantque* in *emanantque* suadet; delendamque esse alteram vocem *Oraxi*) *oculorum claritati, & vulnerum medicinæ, dentiumque firmitati*; nec preterijt posteritati tradere colles Leucogæos intra Neapolitani agri fines esse contentos, allato Augusti decreto, qui annua vicena millia ex Ærario suo Neapolitanis solui iussit, vt per illos Capuanis

lib. 31. capit. 2.

lib. 18. cap. 11.

nis liceret, cretam in Leucogæis collibus pro Alica conficienda effodere: ait enim Plinius. *Extatque Diui Augusti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari iussit è fisco suo, Coloniam deducens Capuam; adiecitque causam, quoniam negassent Campani Alicam confici sine eo metallo posse*, eosdemq; Neapolitanos fines iterũ commemorat vbi de Sulphure loquitur scripsit enim. *In Italia quoque inuenitur in Neapolitano, Campanoq; agro* (legit Pellegrinus *Campaniæ* pro *Campanoq;* & rectè, dissentitq; à Cluuerio) collibus, qui vocantur Leucogæi.

Legimus ergo apud Antiquos in Neapolitano agro octo in vsu fuisse Balnea, quorum Primum *Sudatorium Sancti Germani* fuit dictum in Agnani lacus litore; Secundum *Bullæ Balneum* appellitarunt in collibus Leucogæis; Tertium *Astruni* à loco nomen accępit; de his tribus, in subsequenti opusculo dictis locis designato, plenus habebitur sermo; reliqua quinque per longum Balneolorum litus, de quo nunc scribimus, suas habent scaturigines; horum primum dicitur *Foris Cryptæ*, Secundum *Iuncara*, Tertium *Bagnolo*, *seu Plaga*, Quartum, *Pietra*, Quintum *Calatura*. oportunè nunc hic singulorum recensébimus historiam, atque vt sine ambiguitate, quærenti illud occurrat balneum, cuius medicina indiget, ad fauces exitus cryptæ occidentalis viatorem reuoco.

BALNEVM FORIS CRYPTÆ.

Ab ostio itaque cryptæ Occidentali exeunti, primò à sinistra, via est continua, quæ per radices

montis Pausilypi, in mare Nesidem alluens viatorem plano processu conducit; ante verò, quam ad mare spatio accedat passuum 112. vetustissimũ, è terra eminentem, habet tumulum, inter quem, & Occidentalis Pausilypi cliuum, planities intercedit passuum ferè 130. ædificium circumstantes ruinæ, magnificum quondam illud fuisse demonstrant; interni parietes adhuc quadratorum lapidum structuræ elegantiam seruant, ac præter laterum muros, quatuor pilę ad fornicem sustentandum, erectæ cernuntur, quæ altioris ædificij suprà olim impositi, ac nunc collapsi certum exhibent argumentum; imum eius inane aqua, terra, & lapidibus, plenum, nullius existimabatur momenti, erratiq; circum tumulum frutices nil, pręter collapsorum lapidum ostentabant aceruum, nullaque apud præsentes homines erat in hoc loco memoria balnei, eiusque vsus nulla traditio. Primus ego cum attentus, loci thermarum inquisitioni vacarem, à situ, ædificijque forma balneum ibi ab Alcadino descriptum sub nomine Foris cryptæ, latere conieci, nec me coniectura fefellit; etenim auerruncatis extra fruticibus, extractoque eo, quod intus inane replebat, lympha apparuit, de qua Alcadinus.

Lympha Foris cryptæ iuxtà maris edita littus,
A stomacho pellit debilitatis onus;
Sed nocet hydropicis, cum sit dulcissima potu,
Vim consumendi non habet, inde nocet.
Leniter ignitos assueta refrigerat artus,
Pulmonem læsum sanat, & inde iecur.

Pe-

Pectoris antidotum, tussis medicamen amicum,
Desiccata febris caumate, membra rigat.
Ipsa per occultos telluris ducta meatus,
Subuenit ægrotis, est quibus aegra cutis.
Vt dicunt veteres, (satis est mirabile dictu)
Ipsa foris cryptæ Bulla ministrat aquam.

In chirographo anni 1300. depictum hoc est balneum cum figuris humanis, quæ digitis stomachum, hepar, pectus, ventremque ostendentes aqua sese abluere, eamque bibere conspiciuntur: adsunt, & figuræ excarnes, ac veluti tabescentes; notatumque ibi quoque est huius balnei vsum frequentissimum apud Neapolitanos; accedebantque ad illud cantionibus, & choreis.

Nec prçterquam nomine Sauonarola ab Alcadino dissentit; locus enim huius lymphæ apud ipsum legitur *Tripta*; ex relatione error fortè processit; est itaque corrigendus, verba eius sunt hæc.

Balneum de Tripta, substitue *Foris cryptæ, iuxtà littus maris existens, non est aqua calida, & est dulcis ad potandum. Membra nutrimenti. Debilitatem stomachi tollit potata, & hepatis. Sed nocet hydropicis. Membra pectoris. Pulmonem læsum sanat, & tussim mitigat, ac tollit. Membra expulsionis. Calefacta, & bibita ventrem lenit. Febres, Ariditatem membrorum ex febre venientem tollit. Decoratio. Aufert cutis infectiones.*

Vgulinus non solum nomen loci vitiauit; (apud ipsum enim legitur *Balneum Balneoli foris scriptę*) sed hoc balneum cum eo, quod Balneolum

dicitur, de quo paulò infrà, confundit, ac vnius nomen in alterius descriptionem transposuit; eius itaque notationes, quę ad hanc quadrant lympham, eæ sunt, quas de balneo Balneoli falsè conscripsit hac serie.

Aliud est balneum Balneoli foris scriptæ, dele dictionẽ balneoli, & lege: *Foris cryptæ, & est aquæ dulcis, in qua nulla est potentia consumendi, & ideo nocet hydropicis, nocumentum pulmonis aufert. Valet contra tussim, stomachi debilitatem tollit, & hepar sanat, ex febribus exiccatos reducit, sanat cutaneos morbos.*

Franciottus huius aquæ meminit his verbis. *Propè littus præterea est balneum de Grotta.*

Mengus Fauentinus ad verbum notationes huius balnei à Sauonarola transcripsit; expurganda quoque itaque est dictio illa *Tripta*, reponendo *Foris cryptæ*. Quod deinde de eo, quod fossile balneum fouet, subiungit. *Nos autem dicimus, quod omnes isti effectus possunt resolui in solum nitrum; quare nitrum est minera huius balnei*. An verum sit infrà, exacta aquæ anatomia, patefaciemus.

Ioannes Villanus in chronica Neapolitana hęc habet de hoc Foris cryptę balneo barbarè scripta.

Torna in drieto per el lito, vscendo dalla Grotta andando per le radice de monte Posilypo alla faccia dello mare si troua vno bagnio, lo quale dello sito del luoco dicto fuora della Grotta: questa acqua perche ella è dolcissima da beuere: & di operatione mirabile: refrigera li membri rescaldati: bagnia li membri

bri

bri deficcati dalla febre : sana il pulmone el fecato : el petto offeso : tolle via la debilitate de stomacho : medica la tosse, & la cute inferma ouero tigna : ma noce alli hydropici.

Elysius Alcadini vestigia calcans, omnia accuratè huius Foris cryptæ vndę notauit, sic enim de ea scribit.

Situs loci inuitat me, vt retro veniam, itaque à Crypta exiens per radices Pausilypi montis incedens ad oram maris, reperio balneum, quod à situ loci Foris Crypta dicitur; hęc aqua cum sit potu, & operatione dulcissima, ignitos artus refrigerat, deficcata febribus membra rigat, pulmonem læsum, iecur, & pectus sanat; debilitatem stomachi tollit, tussi, & ægræ cuti, hoc est tineæ medetur, nocet tamen hydropicis.

Franciscus Lombardus Alcadini, & Elysij notationibus contentus, ijs aduerbum transcriptis: nil quod illorum scriptorum traditiones in dubium vertat, annotauit.

Bartholomæus Taurinensis neque in suis de balneis libris hanc nostram præterijt lympham, eamque elegánter, et accuratè hisce verbis descripsit. *Septimum*, pone quartum, vt infra notabimus, *balneum de* adde, *Foris, Crypta appellatur, iuxta maris littus existens, eius aqua calida non est; sed dulcis quæ bibi potest. Potata ventriculi, & hepatis debilitatem tollit, hydropicis nocet, pulmonem læsum sanat, & tussim mitigat, ac aufert.*

Andream deinde Baccium virum alioquin ac-

curatiſſimum non parum admiror, qui dum Foris cryptæ lympham deſcribere voluit: multis ſe erroribus implicuit: rubrica enim habet. *Potulentæ in Puteolanis.*. Cum hæc quidem ſolo fluat in Neapolitano: ſubdit poſteà.

Subinde in Puteolanis, Cryptam vocant in hoc censù fontem, non longè à radicibus Gauri montis, quem barbarum hodie nominant, qui, vt natura soli arida, vegeta tamen ob ſulphures, quibus ſcatet halitus, Gauranum olim nuncupatum vinum producebat Falerno proximum; ita nunc aquas habet in potibus medicatis perutiles. Hæ ſapore dulces ſunt, limpidæ, inodoræ, operationibus nitroſę, ac gelidæ, quamobrem excalfactæ commodiùs ſumuntur. Refrigerant potentia, thoracem leniunt, pulmonarios iuuant, tuſſim mitigant, iecori ventriculo, ac omnibus viſceribus benefaciunt: niſi quis, aut de malo habitu, aut de Hydrope ſuſpicetur; replent enim breui temporis proceſſu, atque impinguant, calidis, ac ſiccis potiùs affectibus, quam frigidis, aut laxis idoneæ.

Sub Gauro frigidę non manant venæ, ideoque *non longè à radicibus Pauſilypi* reponendum; fortè Baccium feſellere aliquorum ſcripturę, quæ falsò Falerni nomen indidere Pauſilypo.

Omnia huius balnei, quę extant alia apud Mazzellam, Capaccium, Mormilem, cæteroſque à prædictis, ex omni parte, tranſcripſere autoribus; proptereàque hic conſultò non ſubdimus.

Summa nunc diligentia fuit locus à ſordibus expurgatus ad aquæ vſque ſcaturiginem, cæmentoque

toque refectus puteus; vndè ab vnoquoque educi commodè lympha poteſt.

Deponit hęc aqua ob notabilem à Phlegręis diſtantiam mineræ calorem, ſeruatque telluris, ex qua effluit, temperiem, eam ſcilicet, quam aliorum puteorum, octo pedum profunditatem habentium, aquę, in non Vulcanijs locis habere ſolent. *Calor.*

Dum è ſuo fonte hauritur, nil quod naribus percipi poſſit, emittit; clauſo deindè vaſe aliquantum aſſeruata: quamuis incorrupta perſeueret; aliquid tamen ſpirat ſulphurei, quod nares leniter ferit: fortè quia contentum in ea ſal fermenteſcit, & in motu, ſuę indolis effluuia eructat, quod in deſtillatione manifeſtius apparet; nam ex aquæ partium motu, vaporumque aſcenſu, mineralis odor acutius ſentitur. *Odor.*

Oculis tenuem quandam perſpicuitatem, ſimplicibus aquis propriam, minimè oſtendit; verum ab ea parum declinat; ità vt, ſicut notabili minimè craſſitudine, ità quoquè pura ſimplicique tenuitate prędita, haud exiſtimari poſſit. *Color.*

Simplici hauſtu nullus in ea ſapor aduertitur; ſed ſi aliquantulùm clauſis labijs per os circunducatur, aliquam ſalſedinis nitroſæ, impreſſionem linguę relinquit, ſtyptici aliquantum præſeferentem: ſalium enim ſpiritus, vt in acidorum ſpirituum mechanicis patet, ex inito cum terra commercio, aluminoſam recipit indolem. *Sapor.*

Deſtillaui aquæ huius libram placido igne, admotisque ad retortæ orificium naribus, mine- *Analyſ.*

ralem ſpiritum ſenſi; primas ipſius quatuor vncias in vas recepi, aliudque ad reliquas ſuſcipiendas appoſui, vſque ad fixæ materię exiccationem.

Didici ex his, ſal, quod hac aqua fouetur, de quo paulò poſt, aliquid volatilis, & bullitione vaporantis, continere; primę enim quatuor vncię exhalatæ, aliquid acuti pręſeferebant, atque ex iniecto in eas cupri fruſtulo, viriditate tingebantur; reliquę ſeptem aliquid exotici linguæ imprimebant quidem, verum non acuti: ſed cœnoſę cuiuſdam dulcedinis, ac credo hanc ex telluris, per quam fluit, impreſſione pendere; quandoquidem ſalis ſpiritus acidi ſi cretę, fixæque alij terrę impingantur, immutantur, ac dulceſcunt; quod occurret ſi vitrioli ſpiritus, vel ſalis nitri in dictas illiderint terras, iterumque in aquam rareſcant.

Miner.

Tandem in vitro, cum pauxillulo irreſolubilis ócrę, media ferè albiſſimi ſalis vncia remanſit, quod in ignita lamina ferrea, pauxillulo peracto ſtrepitu conſtans permanſit, neque ignem corripuit; vnde falsò, rei infecto periculo, Vgulinus nitrũ in hac aqua contineri ſcripſit; hoc ſal primo linguę experimento, quid veluti reſoluti cuiuſdam *alKali* exprimit, ac continuò, exindè grato ſalis marini ſapore ſenſum mouet; dein, ſi diutius lingua contrectetur, vtrumque confundit, ac in auſterum, fereque amareſcentem ſapor abit; ſal eſt embryonati ſulphuris, quod terræ tactu viribus exantlatum in fixionis conſtantiam abijt, acquiſiuitque abſtergendi ſordes virtutem; non propterea mi-

rum

rum si huius lymphæ potu ij curentur affectus, quos suprà ex antiquis notauimus; etenim contenti salis efficacia, absterſis viſcerum fibris, degeneribus humoribus; qui occaſionalitet ſua acredine ad calidos affectus vitam concitabant; exaſperatus corporum calor ad priſtinam reducitur temperiem, ſuffragantibus quoq;volatilibus aporrheis, quas de deſtillata aduertimus aqua; illæ enim cum volatilium ſalium indolem ſeruent, per diaphoreſim abeunt; atque in ſolidis corporum partibus, quidquid occaſionalis cauſæ latitat, mirum in modum reſoluunt,atque per emunctoria deturbant; nocet exindè hydropicis; nam cum hydrops morbus ſit reſolutus, à ſalium robore, reſolutio, cum infirmi pernicie, augeretur.

Duos hoc anno huius aquæ potus curauit infirmos, calore æſtuantes, ferèque conſumptos; leuiter purgatis prius corporibus, aqua vſi ſunt, vnòquoq; mane, ad quindecim dies librarum ad pondus vſque trium, eam per vrinam ac ſeceſſum reddendo.

Neque prętereundum hic exiſtimaui id, quod ærario fabro, hypoçondriaca affectione laboranti, vel ex caſu, vel ex fide, exue huius aquæ efficacia euenit; vexabatur hic quoquè artuum omnium doloribus, acuto cum calore: conſului ego illi Balneoli lauacrum, qui huc aduectus; cum hoc Foris cryptę balneum continuò occurreret, putauit Balneolum eſſe, ac extemplo in ipſo ſe vſque ad collum merſit: vix horæ ad quadrantem in ea durauit, ac rigere cœpit; exiluit, ac proximam

se in littoris arenam transtulit, vbi sole excalfactis paulatim artubus, illos omninò à doloribus liberos sensit, atque hactenus in acquisita perseuerat sanitate: prodigium omnibus singulari energia recitans.

BALNEVM IVNCARÆ.

A Balneo Foris cryptæ expeditis, vel cryptæ ad ostium reuertendum est, vel per littus procedendum: per littus enim euntes, post millia passuum, viam Regiam, quę à crypta Puteolos ducit, ingredientur; à crypta verò exeuntes, relicta à finistra via, quam nuper in balneum Foris cryptæ ducentem, descripsimus; amplam rectamque si etiam à finistra calcabunt, in littus adhuc peruenient, quod dicitur ob Oliuetanorum turrim, ibi erectam *la Torre di mezza via*; fortè quia medium est inter Neapolim, & Puteolos; totum hoc littus, inter Pausilypum, & hanc viam, positum, iuncorum feracissimum est, pręcipuè vbi telluris decliuitatem stagnant aquarum lacunæ. Hic præter antiquorum traditiones, typis mandatas, fuisse balneum, apud viuentes ne aliquid erat quidem famæ, neque per loci ambitum balnei apparebat vestigium: dũm itaque anxius (nam hic omnium traditiones Iuncaræ balneum fluere concordabant) illud explorabam, fortuitù, in culto hortulo, qui à dextra, vbi via in littore spatiatur, remanet, è telluris plano haud omninò emergentem parietem intuitus, rem tentare

non

non restiti; effossa igitur terra balneum nobis sese obtulit, ordine vetusto dispositum; illius loci planum, ad quindecim pedes è maris area eminebat, propterea, vt aquæ scaturigine vterentur, subterraneum ferè condidere ædificium; ità dispositum: longitudo pedum erat 60. latitudo verò 12. quà longum erat, in quatuor diuisum erat ædiculas, æqualis fermè mensuræ, quarum, duę extremæ duobus medijs eminebant; vtraque extremarum propriam habebat ianuam, erantque in illis circum parietes cęmentitia strata ad Stragula destinata sustinenda; per gradus ab vtraque in subsequentem ædiculam, conchas circuncludentem, vbi balnei aqua colligebatur, descendebatur; mediusque inter duo lauacra paries integer erat; fortè vt viri à mulieribus separato vterentur balneo; ex quatuor ędiculis iam vna extrema versus littus corruit: dum viam aperuere Regiam, vt eam rectam facerent; vnde ego, vt ad pristinam balnei formam ędificium restituerem, mediam trium superstitum cubiculorũ, longitudinem, diuidendam curaui, atque in alterutra parte balneum cum lauacris aperui, ita vt partem in alteram altero laterali cubiculo, in alteram altero separatim esset ingressus; in erecto deindè super planum telluris fornice, aperta ianua à dextera, & à sinistra duplices, vt conderentur effeci scalæ (viris alteræ alterę mulieribus, si opus fuerit) ad ipsas laterales tendentes ędiculas, in quibus pro expandendis stragulis, aliaque loca post lauationem necessaria, omnia sunt opportunè, disposita; at-

que

que hæc est vetusta, ac præsens *Balnei Iuncariæ* dispositio, & locus.

De hoc balneo *Iuncaræ*, siuè *Iuncarię*, quod à iuncis, ibi nascentibus, nomen desumpsit, proptereàque quoque *Bagno delli Giunchi* dictum, apud Lombardum; sequentia Alcadinus primò scripsit carmina.

Balnea Iuncaræ, quæ sunt in littore Ponti,
Prosunt consumptis, ni sit adusta cutis.
Pectoris amissas reparant in corpore vires,
Lætificant animos, gaudia sumpta fouent.
Quæ veniunt per se, mentis suspiria tollunt.
Et faciunt alacres in muliere viros.
Efficiunt Veneris renes ad prælia fortes,
Confortant stomachum, lumina læsa iuuant.
Quas hominum febres cœtus interpolat vsus,
Annihilant, nec non triste medentur hepar.
Talibus vsus aquis discrimina nulla timebit,
Quę quandoque solent extenuare cutim.

Quę circum hæc Lombardus.

Hepar. vox hæc habet primam productam, grecè enim scribitur ἧπαρ. *Sed gratia metri (vt in cap. 6. diximus) primam corripuit mutato:* η. *in* ε. *sicut fecit Macer. 3. cap. 8. nec mirum, quando (vt ait Manilius 3.* ἀστρονομικῶν. *ornari res ipsa negat contenta doceri; Et sicut herbarum vires (Stoę sententia) difficile est elegantissimo celebrare stylo, sic à simili dicam de Alcadino, & Eustasio penes materiam balneorum.*

Annihilant. aliter sic, ad nihilum redigunt, purificantque iecur.

In-

Interpolat. gratia metri aufertur alterum, l. ſicut mos eſt Poetarum in reperi retuli, & alÿs huiuſmodi.

In chirographo anni 1300. depictum eſt hoc balneum cum figuris humanis in aqua ſe mergentibus, atque alijs eas ob debilitatem ſuſtentantibus, notaturquè quoque ibi, prodigioſum in conſumptis reficiendis fuiſſe balneum.

Et Ioannes Villanus in ſua chronica Parthenopæa de eo ſic barbarè loquutus fuit.

Andando oltra per l'arena ſe troua l'acqua de Iuncara: la quale ſe chiama Iuncaria: da li gionchi che naſceno: quale credo ſi denomina: queſta onda letifica la mente, nutrica l'allegreza, tolle via li ſuſpiri che veneno da ſe: prouocala luxuria, & fa forte li rine, conforta lo ſtomacho, ioua alli occhi offeſi de corta viſta, corobora le forze dello fecato, ſana la milza, ingraſſa il corpo, humilia la febre erratica, e priuede, e fa che la cute non ſa ſottilia.

Meminit quoquè huius balnei Sauonarola, aliqua cum nominis alteratione indigitauit enim illud *Deiuncare*; imprudenter ipſe, quiue impreſſere, articulum ac nomen ſimul compreſſerunt, quod admiror Capaccium, loci patrium, nominis animaduerſa varietate, toleraſſe; deme igitur *de*: hæc eius ſunt verba.

Quintum Deiuncare dictum: eſtque iuxtà litus maris poſitum. Membra nutrimenti. Confortat ſtomachum, & hepar. Membra pectoris. Pectus confortat, animum lætificat, & gaudia in eo inducit,

tit, suspiria tollit, & faciunt alacres in muliere viros. Membra expulsionis. Confortat renes, & coitum excitat. de quibus dicitur. efficiunt Veneris renes ad prælia fortes. Febres. Aiunt annihilare fortes, & tetras febres. Et quod valent hecticæ primæ, & secundæ speciei: hoc credere mihi difficile est.

Neque illud præterijt Vgulinus in suo de balneis libro, hæc enim huius notauit Iuncariæ balnei.

Aliud balneum vocant Iuncariæ, istud animum lætificat, & omnia per se venientia suspiria tollit, consumptis multum prodest, omnes exiccationis causas remouet, pectus debile forte reddit, visui confert, stomachum valde confortat, & febres omnes interpolatas annihilat, estque inter cætera saluberrimum balneum.

Ac item de eo accuratè loquutus fuit Mengus Fauentinus, adiecto, vt Sauon. loco, quem in balneorum obtinet numero, scilicet quinto; nàm in ordine ab Alcadino, seruato, Iuncariæ balneo Sudatorium S. Germani, Balneum Bullæ, Astrunis, & Foris cryptæ præcedunt; ad huiusmodi igitur ordinem reducenda est successio balneorum quorumcumque, aliter eam subuertentium, autorum; sunt itaque Fauentini verba.

Quintum balneum à Iuncare corrige, vt suprà *dictum, iuxta litus maris positum est. Sauonarola transit ad effectus sine minera. Membra nutrimenti: confortat stomachum, & hepar. Membra pectoris: pectus confortat: animum lætificat, & gaudia*

dia in eo inducit : suspiria tollit : & facit alacres in muliere viros. Membra expulsionis : confortat renes : & coitum excitat, de quibus dicitur, efficiunt Veneris renes ad prælia fortes. Nos dicimus, quod ex effectibus minera est nitrum, & ferrum : & forte etiam participat de aura, vel de marchasita auri.

Elysius nostrorum balneorum accuratus scriptor, siuè potius exactus Alcadini carminum prosaicus exscriptor; eodem seruato ordine, de nostro hęc habet Iuncarę balneo.

Vltra per arenam procedenti occurrit vnda Iuncaræ, quæ à iuncis ibi nascentibus nomen habet. Hæc vnda mentem lętificat, gaudia fouet, tollit suspiria vltro venientia. venerem prouocat, & ad eam fortes efficit, renes confortat, stomacho prodest & læsis luminibus. vires iecoris reparat, hepar sanat, corpus impinguat, febres erraticas annihilat, & prouidet ne cutis extenuetur.

Franciscus Lombardus in sua synopsi suo loco Iuncaræ notauit balneum, Alcadini, Elysijque additis traditionibus.

Bartholomæus Taurinensis sequentia protulit de nostra lympha, verba.

Quintum de Iuncare pone sicut suprà *dictum, iuxtà littus maris positum est : ventriculum, & hepar roborat, cor & animum exhilarat, suspiria tollit, gaudia inducit, & alacres homines reddit, renes roborat, & coitum excitat. Ferunt eius vsu febres curari, etiam vehementissimas, ac malignas, quin & heticas primæ, & secundę speciei, quod*

cre-

creditu perdifficile est .

Tangitque quoque Franciottus ; at cum plagæ Balneoli aqua confundit, sub huius nomine illam exarando : dum itaque scribit.

Postea vero est illud de Giuncara, seù de Vincara dele vltimum , quæ subdit in Balneolo expe-cta.

Andreas Baccius sub eadem, *Potulentæ in Puteolanis* rubrica, hoc Iuncaræ balneum post illud Foris cryptæ describit, recto seruato ordine; minimè verò notatorum ibi balneorum, loco; sunt eius verba. *Iuncaria porrò, quæ haud longè à crypta ad oram maritimam inter iuncos emanat, pariter ebibita impinguat: viribus nimirum non languidis, ac cibis boni succi exhibitis. Vnde, & Venerem iuuare dicitur, renes confortare, chronicas febres decernere.*

Noster Capaccius, & descriptis nuper virtutibus, & non inerudita appendicula nostram hanc decorauit vndam. Sic enim ait.

E caminando per l'arena si ritroua l'altro bagno detto Giuncara, così detto da i Giunchi, che vi nascono, chiamato Deiuncara da Sauonarola, e Vincara da Franciotto, che conforta lo stomaco, e'l fegato, gioua al petto, rallegra gli spiriti, toglie via i sospiri, conforta le reni, eccita il coito, cagiona forze liete nelle donne, determina le febri croniche, con l'esser beuuta ingrassa, ma non bisogna star languido di forze. Giungono di più i medici, che quest'acqua beuuta hà l'istessa virtù, ch'anno Ficuncella, Grotta, Villa, Plaga, Gibberoso, Porrettano, Albula, Apo-

Apono, Paganello, Tritulo, Petra, S.Giorgio, Furnello, Succellaro, molti de i quali sono in varÿ luochi d'Italia, & altri in Ischia, & in Baia, di giouar quei, che vrinano sangue, e di mandar via l'arenella dalla vessica, e dalle reni. Nè si deuono merauigliare alcuni, dice il Baccio nel suo libro delle Terme, che l'acque medicate rompano la pietra vedendosi, che molte di esse, e particolarmente quelle che sono aluminose, e ferrigne, s'impietrano ne i luochi, per li quali passano; percioche appresso i Filosofi non si fà, quodlibet ex quolibet, mà, determinatum ex determinato, talche sopra la terra queste acque generano la pietra; e beuute nel corpo humano la frangono. Non basta, che cosi insegna l'esperienza.

Spinus Mons hic, vbi situm hoc balneum Iuncariæ est, incipit sese eleuare; verùm tam placidè, vt eius incrementum vix sensus percipiat; propterea, cum ipsius lympha sublimiori telluris mole, quam Foris cryptæ operiatur, sitque Vulcani regiæ proximior, calorem secum fert mineræ, humano æqualem, vel paululùm remissiorem; ità vt in ipsa tunc è vena scaturiente gratissima sit lauatio, exciteturque in animo gaudium vegetem indè abeunte, in cupidinem. *Color.*

Dum recens effluit, aliquid: sed vix comprætensibile ad nares promouet; dum verò extra venam frigescit penitus est inodora; fortè quia virgineum sablum, penitus limo expers meat, neque in cretam, vel cœnum impingit; vt illa Foris cryptæ; ac propterea nec omninò frigescit, nequè fermentescit, nequè aliquid eructat, cum simplex, per quam *Odor.*

fluit, arena, ipsius actionis non sit subiectum.

Color. Oculis sensibilem, ad albedinem inclinantem, crassitiem ostendit, paululum illa Foris cryptæ crassiorem.

Sapor. Calida vti effluit, frigefactaue si celeri haustu bibatur, nec palato, neque stomacho ingrata sentitur; imò stomachum eius ex accessu, grato perfrui sensu, experitur; verùm ore diutiùs detenta, suæ mineræ vires exerit, & aliquid salsi, placidèque austeri in lingua excitat, quod paulatim in suaue, & palato quid gratum degenerat; est quoquè hic notandum, quod si in his aquis, æs, ferrum, aliaque metalla ponantur, latitans in ipsis sal, ab iniecti metalli sulphure terminatur, accipiuntque ipsæ recepti metalli indolem, atque saporem, fiuntque Spadanis similes.

Anatomia. Libram inieci vitro, ac placida ad euaporationem pruna cumpeli, primisque aquæ motibus spiritus quidam mineralis nares validè ferijt, qui destillationis processu euanuit; eleuata medietate, elapsas seruaui stillas, aliudque, reliquum ad recipiendum, vas supposui, ad contenti vsquè salis spissitatem: factoque deindè gustus sensu periculo, inter mediam antè destillatam libram, ac postremam, nullam animaduerterè sensibilem potui differentiam: vtraque quodam erat sapore prædita; verùm non acido, vel austero, aut salso; sed palato subdulci, linguæq; grato, nullamque quidem nauseę, displicentiæué notam illius relinquens: salis deindè portio in vase residua easdem omninò proprietates, ac illud Foris

ris cryptæ aquæ,retinebat, præter quantitatem; nam vbi ex illius vnciam ferè mediam, ex huius vix drachmæ collegimus medietatem;vndè coniecci huius balnei lympham, inter virgineam emanãtem arenam,(quia obiecto caruit,in quod contentum in ea ſal,agendo, exantlaretur, fixamque acquireret indolem) ſal ſuæ mineræ, ab omni labe alienum,in volatili ſua natura ſeruare;virgineum enim ſabulum nequicquam à ſalium ſpiritibus patitur,neque ipſi ab eo patiuntur;ſed reciproca permixtione vtrique in propria conſiſtunt ſubſtantia. Itaq;hanc Iuncaræ aquam,ſalem,quem ex fermento in minera recepit,purùm,atq; volatilem, ſecùm intrinſecùs permixtum,immutatum aſſeruare comperimus, ac in diſtillatione ſimùl aſcendere cum ipſius vapore;cumque penès vtentes,in volatilibus ſalibus ſumma eluceat medendi energia, miraque vis diaphoretica experiatur; perfacilè erit intelligere,huius aquæ potum ea in corporibus efficere, quæ fuere à veteribus obſeruata, & annotata; diaphereſi enim in illis ſol licitata,bonus habitus,hilaritas, virium refectio, quæque hæc ſubſequuntur, continuò eueniunt:magni ergo facienda hęc aqua; nam cum ipſe conſumpto cuidam dupondium hoc anno potare conſulerim;.bonum paulatim acquiſiuit habitum,fuitque ſanitati reſtitutus;eiuſque externum vſum non parum laudo; cum vim diaphoreticam in membris,vel debilem, vel abolitam mirum in modum promouere poſſit, ob contenti volatilis ſalis efficaciam,ſummè penetrantèm, atq; maximè noſtris ſpiritibus ſociabilem.

Mengum interim corrige Fauentinum ferrum aurum, vel auri marchesitam, & vnumquemque cęca coniectura metalla Iuncariæ in lympha contineri, asserentem, cum ne metalli quidem signum in anatome appareat; quod si ab effectibus id coniecere, scire debebant, salium efficaciam volatiliũ longè auri, argenti, cæterorumque excellere metallorum viribus: dummodò volatilem in essentiam hæc redacta non fuerint.

BALNEVM BALNEOLI.

A Iuncariæ balneo si rectam viam per littus prosequeris, 400. post passus balneum Balneoli, à dextra reperies; *Balneolum* dictum fuit vulgò *lo Bagnuolo* ex fontis breuitate, atque angustia; ab eoq; denominationem tota illa desumpsit plaga; dictum quoque fuit Balneum Plagæ, vbi enim manat arenosus est, planus, ac mari proximus locus: apud Sauonarolam, & Taurinensem sub nomine quoquè *loci* notatur, apudq; Mengum Balneum inscribitur *Fontis*, at admodum inconsideratè, vt infrà notabimus: apud nostrorum autorum ordinem sextum hoc balneum est; vndè cum rectè apud Mengum, cęteri qui illum non seruarunt, ad illum sunt reducendi: est notandum hoc primum esse balneum, quod sub Olibani montis rupe fluit; à parte enim superiori balnei Orientem versus vallis descendit, quæ Montis Spini cliuum, & Olibani dirimit, res est admiratione digna, Spinum ab Orientali vallis parte totum, vt diximus, fructiferum,

arbo-

arboribusque refertissimum conspici; cum Olibanus altera ab Occidentali parte scaber, incultus, aridus, omnisque ferè plantę expers appareat. Hoc balneum summæ venerationis apud Neapolitanos antiquitus fuit; vt illius, cum minimè de alijs omnibus, hactenus superstes esset memoria; licet decem retrò per annos omninò iam ab vsu recessisset; erat ad illud, vti nunc quoq; est, cuiusdā domus per atriū ingressus, contigui ruris colonis hospitandis extructæ; tria habebat mediterranea cubicula angusta, vetustaque, à quibus per gradus quindecim in puteum veluti descendebatur, vbi in effosso monte aqua balnei colligebatur, eratque ranis, alijsq; immunditijs putens: fuit nostræ curæ vt vsque ad aquæ profunditatem, antè balnei ædificia, excauaretur atrium, obductoque deindè fornice, medio pariete facta diuisio fuit; vt parte altera mulieres, viri altera commodè vterentur; ab vna alteraque parte in balnei fontem aditus, ac in vtraque ad facilem, commodumque vsum lauacrorum disposita multitudo; indequè ductus ad mare vsque exiguus fornix, vt inutilis aqua præceps excurreret; ab his lauacrorum locis, quæ dum balnei aqua perfunduntur, caldariorum antiquorum vices gerunt, paucos per gradus ad quatuor cubicula scanditur; vbi balnei vaporum elatione tepescit aer, circumque eorum parietes, pro sternendis stragulis, cœmento sunt lectuli è plano eleuati, vt lota corpora, ibi ad quietem se opportunè componant, communisque ambientis temperiem acquirant; ex his quoque cubiculis duplex in atrium exitus, ianuis munitus; vt

qui intus balneo vtitur, clausa retrò ianua, ingredientium importunitatem auertat; ac huiusmodi commoditatibus fuit vsui *Balneoli* lauacrum, siuè *Plagæ* restitutum, dè quò primus his carminibus Alcadinus scripsit.

Inter aquas pelagi prope littus sub pede rupis
Magnus in effectu fons, breue nomen habet.
Balneolum dictum, tantæ virtutis amicum,
Vt patiens illic sentiat esse Deum.
Nam morbo quocumque dolet, seu rheumate quouis,
Lotus aqua tali tempore liber abit.
Et caput, & stomachum, renes, & cætera membra
Confortat, tepidam si renouabis aquam.
Hæc prodest oculis, oculorum nube fugata,
Consumptos reficit. quos tenet aegra fames.
Materiamque rudem consumit, & amphimerinen,
Hoc gens plus alijs Parthenopensis amat.

De quibus noster Lombardus, annotando, cum prius Eustasio tribuerit ex Matera.

Inter aquas. hi versus adscripti sunt Alcadino; & non Eustasio; vt apparet in opere illo de Balneis, quod apud Iuntas excusum est anno 1553. *nec non in codice manuscripto Bibliothecę superadictæ* (hæc est *venerabilis* vtor Lombardi verbis *Monasterij S. Seuerini de Neapoli*) *quid iudicem, ignoro, sed* (*vt Themist. verbis vtar*) *sit monstrasse satis.*

Vt patiens. Lotus. hi duo versiculi citantur à Sauonarol.

Nam mor. aliter sic, de morbo quocumque doles, seu caumate quouis, Lotus aqua tali corpore liber eris.

Ma-

Materiamque. aliter sic apud Iuntas, Materiam tritiei consumit, sed cum in hac dictione sit diphtongus, quę producitur à Martiali in 2. epi. 91. & Macro in 5. c. 7. ideò versiculum hunc sic commodius restitui, Consumitque tritici hylen, ac amphimerinen.

Amphimerinam, vox hæc quoniam græcè scribitur δια ηῶν. habet secundam productam: sed gratia metri hic, & cap. 46. corripitur. de hac febre Gal. 1. de crisi capit. 17. 2. de diff. febr. capit. 8. & alibi sæpiùs.

Parthenopensis. sic. aliter, Plus aliis genus hoc Parthenopæus amat; ego verò sic legerem, Plus aliis hoc gens Parthenopæa fouet. fouere enim apud Maronem in bucolicis, habere significat.

Ac scripsit quoque de eo Ioannes Villanus vernacula in sua Neapolitana chronica hunc in modum.

Se ancora anderai oltra per l' arena, trouarai vno bagnio detto Bagniolo, questo fo si chiamato dalla paucità della fonte; ma tanta, è la virtù, & efficacia sua oltra li altri che l'infermo sente grande adiuto: perche questa acqua lo capo: lo stomaco: le rene, & tutti li altri membri conforta cazia le nebule dalli ochij fortificali debili: questa, e la materia de la quartana continua febre: libera da li dolori procedenti da ogni infirmitate: à febre libera: li Napolitani vsano questa aqua più che niuna altra.

In exarato codice anni 1300. humanę figuræ in hoc conspiciuntur balneo depictæ, quarum vna

ventriculum, frontis altera partem, capitis verticē tertia, & pedem digitis signant, quarta tabidum, marcidumque ostendit corpus; quinta mulier, quæ puerulum in aqua sustentat mersum, est; leguntur que in notis admirabiles balnei huius virtutes, eiusq; placidam operationem, & ad puerolos aptā, vteroque gerentes esse.

Est & nostri Balneoli apud Sauonarolam notatio sub nomine *Loci*; corruptè enim Alcadini legit in versu *locus* pro *lotus*, balneiq; cęcè facit nomen: vt videre est his ipsius periodis; omnes itaque Alcadini, quos ponit, alijs quoque mendis refertos versus, vt suprà, expurga.

Balneum Lotus substitue (*Balneoli*) *est apud littus maris: est enim fons paruus, & viribus amplus. De quo scribitur. De morbo quocumq; dolore, seù grauitate quauis, Locus aqua tali tempore liberabis. Membra capitis. Confert oculorum obscuritati, & caligini, & cataractæ. Confortat caput, & catarrho subuenit. Membra nutrimenti. Confortat stomachum, & eius digestiuam. Membra expulsionis. Confortat renes, consumptos reficit, & multa operatur auditu miranda. Et ideò Neapolitani hoc prę cæteris diligunt, quo scribitur. Vt patiens illic se credat esse Deum. Est enim aqua suauis, tepida, & corpori multum grata.*

Meminit, & Vgulinus his verbis, alterius alteri tribuendo vires, sub vitiato nomine Foris cryptæ errorem notauimus suprà.

Aliud est balneum quod de Foris scripta nominatur, & non est balneoli de quo suprà diximus. dele

om-

omnia præter *aliud est balneum, & balneoli,* quæ simul dispone, *Istud capitis passiones; & singulariter hemicraneam, & dolorem supercilij remouet, nubem, & caliginem oculorum tollit, sanguinemque oculorum, & panniculum ibi generatum remouet, opilationes aurium aperit, & illarum tinnitum curat, & sanat.*

Est apud Mengum huius balnei rubrica; *De sexto balneo Fontis,* verumq; subticet nomen Balneoli, & Plagæ: ipsum tamen ponit in ordine, sextum; cuiusmodi apud nostros est autores; apud quorum descriptiones cum legisset, quod *Fons* erat paruus, temere verbum hoc ipsius nomen fecit; vt apertè conijcitur ex his, quę subiunxit verbis, quæ nostro conueniunt Balneolo.

De sexto balneo, quod est Fons paruus, sed viribus amplus apud litus maris: dicit Sauonarola, de quo scribitur de quocunque morbo, & de quocunque dolore, siuè grauitate quauis, aqua tali liberaberis. Mēbra capitis: confert oculorum obscuritati, & caligini, & catarhactæ: confortat caput, & catarrho subuenit. Membra nutrimenti: confortat stomachum, & eius digestiuam.

Membra expulsionis: renes consumptos reficit: & multa operatur auditu miranda: & ideò Neapolitani hoc præ cęteris diligunt, de quo scribitur.

Vt patiens illic se credat esse Deum: est enim aqua suauis, & corpori multum grata. Corrige versum, vt Alcadinus.

Nos miramur, quod nihil dicat de minera. Nos autem dicimus, quod tenet de alumine, ære, & ferro.

Sunt

Sunt quoq; apud Franciottum huius balnei notæ huiusmodi. *Deinde est aliud, Balneolum dictum, quia paruum est*: verum huius uires continuo postea falsò Iuncaræ tribuit, vt suprà notauimus, balneo; undè suo uerò restituimus loco. *Quod iuxta littus maris residet: & est fons paruus, sed viribus amplus, & Neapolitani illud præ cæteris non immerito diligunt, & tanquam Deum colunt: cuius aqua tepida, corporique valde grata est.* Signandum, autorem hunc, dum nostra describit balnea, Puteolis Neapolim ire uersus; ideoque hæc ultimo sunt loco, quæ nunc nos exaramus.

Elysius noster, de Balneolo sic in prosam Alcadini carmina, uertit.

Si adhuc per arenam processeris, balneolum inuenies. hoc nomen olim à breuitate fontis inuenit. Sed tanta est virtutis efficacia, & eius præstantia, vt infirmus non solum aquam ibi, sed Deum adesse putet. Nam caput, stomachum, renes, & cętera membra confortat, fugat nebulam oculorum, consumptos, & debilitatos reficit. Materiam quartanæ, continuę, & quotidanæ destruit. à doloribus ex quocunq; morbo, vel febre procedentibus liberat. hac aqua Neapolitani plus cęteris vtuntur.

Bartholomæus Taurinensis à Sauonarola balneoli nostri nomen mutuatus fuit; indigitatur enim apud illum *Locus*; hoc corrige, cætera Balneolo adamussim conueniunt, quę ita subdit.

Aliud est iuxtà littus maris locus appellatum, fons est paruus, sed viribus ingens adeo, vt de eo literarum monumentis proditum sit, à quocunque

mor-

morbo, à quouis dolore, à quà voles angustia, loci aquàm liberare. Capiti oculorum fluxionibus, caligini, suffusioni, ventriculi coctioni, & renibus consumptis subuenit. Et multa alia operatur auditu miranda, vnde Neapolitani hoc præ cęteris colunt, & extollunt. Porro prętereundum non est, quod de balneantibus sic scribitur, vt patiens illic se credat esse Deum. Expurga hic quoq; versum. *Est enim aqua suauis, & tepida, & corpori multum grata.*

Franciscus Lombardus aliam prędictis viribus ex Altomaro, addit.

Hinc celeberrimus, æquè ac disertissimus (adsit verò reuerentia) præceptor meus Donatus Antonius ab Altomari in sua admirabili Arte Medica (quæ anno elapso Typis Venetijs fuit excusa) nimis commendat balneum hoc in Gonorrhęa.

Andreas Baccius pręterquamquod in Putęolano falsè simul cum pręcedentibus balneum hoc locauit; ordinem quoque ipsius subuertit, nam subsequi Petrę balneum, Sanctęque Anastasię præire, scripsit; postquam enim de Balneo Petrę mentionem faceret, hęc de Balneolo subiunxit.

Proximus huic, nec virtute dissimilis fons Plaga: Multo autem vsui hodie est Neapolitanis Balneolum: sanè ob pręclaras vitutes, quibus viscera roborat, & caput, & sensoria omnia. Et quod maius est, omnem chronicarum febrium materiam paucorum dierum potionibus dispergit.

Ab antiquorum traditionibus de admirandis Balneoli nostri virtutibus, ad eius transeamus aquę examen, vt ad eas pręstandas efficacissimas esse irre-

fra-

fragabili demonstratione confirmemus; lymphæ huius balnei, cũ è tellure erumpit, duobus caloris gradibus illam Iuncariæ superat: ea enim vix non frigida sentitur; sed hęc nostrũ sensum aperto calore solicitat: ita vt qui ea vtuntur, post pauca momenta sudore madeãt; id etiã thermometro, quod infra proponã, cõstabit, causãq; cõijcere erit facile, si vtriusq; balnei situm perpendamus; quippe manat Iuncaræ balneum in plana humilique tellure à qua faciliter calor effluit; Balneoli vero latex sub alta rupe surgentis Olibani effossus, integrum seruat sue mineræ Vulcanum, qui cum salis volatilis indolẽ pręseferat, & à montis materia ad actionem non concitetur; perseuerans in forma volatili vsque in balnei fontem, ibi etiam in suo calore perseuerat; secus res euenit in aqua Iuncaræ cuius volatilis spiritus in vdæ telluris heterogeneas partes impingens, agendo figitur, & calor, qui motu partium volatilis salis in minera vigebat, ipsarum fixione in tellure tepescit.

Calor.

Tenuior hæc Balneoli lympha, illa Iuncariæ oculo apparet, nequæ illius præsefert albedinem; fortè ex ijsdem rationibus, quas ad caloris excessũ retulimus demonstrandum, cum enim sal figitur volatile, crassescit, albescentemque in aqua producit colorem.

Color.

Cum intrinseco suo calore balneoli huius aqua calescit, vel proprio in fonte vel indè translata, aliquid mineralis eructat, quod pauxillulum vix nares mouet; dum deindè frigefacta est, nil huiusmodi in ijs excitat.

Odor.

Quia verò, quod fouet, sal in sua originali volatili persistit essentia, palato vix admota, salsedinis sensum mouet; celerius, vehementiusque tamen dum proprio calet calore, quã dum friget; ac quãuis linguam, & ventriculum ad nauseam non prouocet; grata tamen suauique illa Iuncariæ dulcedine omninò caret; fortasse quia volatilis salis particulæ ventriculum nimia adoriuntur velocitate qui celeri illo excitamento minimè gaudet; secus in Iuncara, vbi propter aliquarum partium sequutam sui salis fixionem, haud ità generosè mouentur, mitioremque sensum excitant. Sapor.

Tandem aliarum aquarum more, huius balneoli aquæ libram distillandam inieci vitro, ac præstò fuit, primis ab igne motibus, mineralis ille spiritus, quamuis leuis, vasis ad os naribus admotis tantùm perceptibilis; in destillatis primis vncijs nil, quod esset à reliquis distinctum, percepi, sed in omnibus volatilium aporrheæ contentorum salium liquidò sentiebantur; suauiori tamen impressione, quam antè aquæ destillationem; nil acidi, nil austeri, nil salsi; sed quid subdulce imprimentibus: peracta distillatione, vix salis fuit residua drachma, eundem coagulationis modum nacta, ac Foris cryptæ aquę, atque Iuncariæ primò linguæ tactu lixiuij illum *alKalium* pręseferebat saporem; salis deindè marini gustum excitabat, perseuerabatque sine amarore eo, quem in vtroque præcedentium balneorum notauimus: hoc vnum singulare in hoc sale animaduerti, quod, scilicet, caloris vi exiccato, si à caloris remouebatur vicinitate, suscepta statim

ab

ab ambiente aere humiditate in muriam iterum attenuabatur, quod semel examinatorum balneorum sale exiccato, id non euenit: pendet id caloris ex excessu, quo exploratas in præcedentibus lymphas aqua balneoli superat; existimaui etenim, quod sicut vegetantium *alkalia*, quo magis igne torrentur, eò celeriùs humidi ambientis accessu fluunt, vt in calcinato vini tartaro obseruamus; ità salis particulæ huius aquæ, quę caloris actione priùs, ac deindè destillationis bullitione, *alkalizantur* (vt spagyrico vtar verbo) *aklalium* assumunt indolem, fiuntque exhalantis capaces humiditatis, ex cuius accessu veluti oleosum in liquorem abire minimè desinunt. Occasione hac notare hic non prætercam, quod sicut in vegetantibus, antequam in cinerem abeant, nullum est actuale sal alkali; sed quidquid vegetans omne constituit sub forma manet concreti, qua ignis aduentu ex proprij sulphuris colliquatione pro aliqua sui parte fixatur in alkali; ità quoque thermales aquæ antè earum distillationes, fixo omninò carere alkali existimo, ac quicquid salis post destillationem relinquunt sulphurei spiritus, qui destillationis feruore crassescit in illis gliscere sub forma fixumque abit in alkali: pendent itaque harum aquarum virtutes, in prædictis contumacibus debellandis morbis, ex con tenti salis volatilis energia, quę ægrotorum corporum diapheresin, vel impeditam promouet, vel sistit furiosam; vtrumque enim, dum immutatur, vt latius alibi, perficere efficaciter potest.

Legimus in allatis antiquorum traditionibus, tan-

tantam habuisse huius Balneoli vsum in morbis curandis energiam, vt Deum, naturalibus spretis causis, ibi crederent esse, qui diuinę potius munificentiæ vi, quam ipsarum concursu, morborum non paucorum rabiem deuinceret seuientem; ac in posteros fluxere deindè mirifici non solum balnei traditiones istæ; at passim ex vsu experimenta quoquè; ità vt non desint grandæui in Vrbe homines, qui ex huius balnei vsu maiora, quam quæ ab antiquis traduntur, miracula sua se vidisse acerba testentur, ætate: ac rebellium seuitie morborum, sæpissimè afflictos, deperditum iam Balneoli vsum, præsentaneumque leuamen lacrymasse concìues: restituto iam itaquè Balneolo, eadem nunc præstanda fides, atque non minus, vt antiquitus, Neapolitanis illius frequentandus est vsus; non solum quia ex vicinitate omnibus, tam mari, quam terra vectis, prestò est; sed enim ex innumeris vt ità dicam, miraculis, quæ ab hoc balneo recenter restituto in morborum curatione, summa cum nostra delectatione, sumus experti, quorum historiam aliquorum hic haud recensere pigebit.

Princeps Sancti Buoni ex magna Caracciolorum Prosapia, Regni dynastes; vt heroicę indolis exsuperis sortitus est animum; ità sui corporis imbecilla, ex tabido fortè contaminata genitore, generationis adsciuit principia; infantiam propterea, adolescentiamque valetudinariè transegit, tanta organorum gracilitate, vt duobus retrò annis circa ætatis suæ decimum nonum Magna cum Heroina

reina Ioanna Caracciolo matrimonio coniunctus, de prole pro huius, de omnibus benemeritæ Domus perpetuitate,ambigeretur; visus iam erat, vt aliquid corporis, roborisque adipisceretur pro medentum cupidinibus remediorum myriadibus; at extrà beneficium: anno elapso cum restituti iàm Balneoli multoties perfunderetur aqua; adeò vegetum sensit corpus, tantaque fuit carne, atque robore adauctus, vt præter aspectus immutationem,quam omnes mirabantur, ex Principis Vxoris abortu futuràm prolem non amplius in dubiũ verteretur; currenti deindè anno securiori,largiorique animo prolixius balnei frequentauit vsum, atque adiutus eò est, vt suæ ætatis iuuenibus roboris,habitusque non habeat, iu quo inuideat corporis;suscepitq; iam ex Principe Vxore deficientis illustris suæ prosapiæ germen.

Eleonora Vallis Boschi Princeps Loffredorum Maidensium,Daualorumque Propago, Alphonsi Principis Piccolomini vxor; inter seculi matronas,forma, & animi dotibus nulli planè secunda; elapso anno vtero gerens; cum inter venandum violento veheretur ab equo,vterus apertus est, atq; vix bimestrem eiecit fœtum; puerperio fluente ad venationem redijt; suppressus est indè fluor,fuitq; acuto correpta morbo;conualuit demum; sed sanguinis profluuio ex vtero inaniri cœpit,lipothymijs comitantibus,malo corporis habitu,artuum doloribus,vigilijs, ingestorumque ciborum nidoribus:tot morbi multis iam inuasi remedijs, pertinacissimè perseuerabant, postremò postquam decies

cies Balneoli nostri in aqua se merserat, perfectissimè curata permansit.

Episcopus Tricaricensis Carafa, cum hypocondriorum affectibus, capitisque imbecillitate vexaretur; huius balnei vsu ex vtraque conualuit inualetudine.

Similique multis annis morbo vexatus Pater Bonuinus ex Societate Iesu; cum nunquam prius aliorum remediorum efficacia aliquod persensisset leuamen; balnei huius vsu se prȩter expectationem adiutum summopere sensit.

Tandem non prætercam hic, tam medicis, quã ægrotis circà huius balnei consulere vsum; Puteolanorum vt mercenariorum, Neapolim balneorum aquas vehentium fidei sese non committant; iniquissima enim gentium, in fraude delectatur, atque vnam Subueni homini aquam, vti calidiorem omnibus substituit balneis; nec suffragatur, vt ægrotorum famuli illis assistant; vulpina enim versutia, qua callidissimi sunt facillimè illos decipiunt; vt non prætercam quoquè táli temperie Balneoli hanc aquam, dum è sua emergit, esse, vena, vt indè educta facilè ab ea declinet; ità vt quos illi attribuunt, minus integrè operetur effectus; huius aquæ potus progressu non minus facili notatis medetur affectibus, corpus mediocriter soluit trium librarum pondere ingesto.

BBLNEVM PETRÆ.

PEtrȩ, Balneolo, post viæ spatium passuum 30 à sinistra succedit balneum, cuius antiquus

fons in crypta in littore adaperta, ac viam subter montem excauata versus, latebat, integrum cryptę fornicem arena occupante; verum quia admirabiles semper huius aquæ vsus produxit effectus; nec memoria, neque vsus omninò perierant; ac ab occupante licet arena vetustum in fontem prohiberetur ingressus; in cryptæ ore propè vndam ex excauata fouea balnei effluebat lympha, eaque, & in eadem fouea, & in proprias domus transuecta, vtiliter vtebantur; nec amplius de vetusto fonte, neque de repurganda ex eo arena vlli vnquam curæ fuit; postremò dum balneorum venabamur loca, vix paucos per palmos in cryptam apparebat aditus, indeque paulatim arenam subtrahendo, cryptam in monte reperi effossam, longitudinis pedum 60. latitudinis decem, altitudinisque duodecim, in cuius fundo receptaculum erat balnei in monte effossum, atque hinc, ac illinc in lateribus cęmentitia aliqua lauacra: his omnibus ad superficiem vsq; explanatis, in hanc, quam subdo formam balneum restitui: è cryptæ medio, per eius longitudinem, vt paries erigeretur curaui, qui fornicis ad superficiem pertingeret; vt non solum cryptæ latitudinem æqualiter secaret; sed vt fulcrum quoquè fornici esset; nè (sub via obducto) ob transeuntium motum corrueret; eius in solo tribus sub superficie aquæ palmis effodiendum curaui pro ea receptaculum, atque sex se extendens in illius longitudine palmis, postque illud sex deinceps cæmento obducta lauacra alterutra adiunxi in parte, ab quorum extremo septem adhuc cæmentitia

vtrin-

vtrinquè strata, trium palmorum latitudinis, septemque longitudinis exili discreta pariete ad os vsquè sequuntur cryptæ; ac huiusmodi dispositio notata in loci angustia commodissimum exhibet viris separatum, ac mulieribus balneum; ducente ad illud semita inter medium parietem, & strata relicta trium palmorum: vapor hic ab aqua ascendens vtramq; adeò balnei excalfacit partem, vt breui temporis spatio ibi degentibus sudor erumpat. antè cryptæ ostium fluctuum, vt impediretur ingressus, constans erectus est paries, atque per lenes gradus à superextructa via, est in cryptæ solum descensus.

Apud authores omnes Petræ nomen hoc retinuit balneū; ex eo quia inter miras eius virtutes, ea præstantissima erat, quæ à renibus, & vesica lapides, calculos, & arenulas celerrimè deturbabat, siue in eius aqua se mergerent calculosi, siue eiusdem potu vterentur; apud Alcadinum, aliosq; veteres nostros septimum est in ordine, cui aliorum traditiones sunt accomodandæ, extantque huiusmodi eius carmina:

Cui petra dat nomen mirum reor esse lauacrum
Quod lapidem possit frangere nomen habet.
Et caput à multis facit absentare querelis,
Auribus auditum præstat, & addit opem.
Lumina detergit tunicis maculosa piatis,
Pectoris, & cordis esse medela potest.
Vesicas aperit, de renibus vrget arenam,
Interiora lauat potus, & huius aquæ.
Quamplures vidi calida potare petrosos,

Queis vrina fuit post lapidosa satis.
Vos igitur, quibus est durus cum pondere venter,
Liberat assiduè potio talis aquæ.

Quæ, noster Lombardus, Eustasi de Matera esse existimat, eaque ita corrigit.

Cui petra. hi versus adscribuntur etiam Alcadino.
Et caput. sic, infestos capiti solet hoc arcere dolores.
Tunicis. sic, nebulis maculosa fugatis.
De renibus. nos sic restituimus, renes expurgas arena
Venter. sic cum pondere mictus.
Liberat. sic, Assiduus talis liberat vsus aquæ.

In veteri codice calamo exarato depictum hoc balneum est, in eoque quinque hominum expressę figuræ; quarum prima ad scapulas vsquè in balneo mersa, manibus designat pubem; digito secunda caput ostendit; tertia dexteræ digitum in oculos, sinistra peluim aquæ plenam eleuat, caputque perfundit; amplo quarta vase aquam potat, ac de pene exeuntes ostendit calculos; quinta in balneo mersa, capitis digito signat verticem, fistulamque ore tenet, quasi sonitum, vel susurrum exprimere velit: prætereà omnium circa capitis, renum, vesicæque affectuum curationem, tam de potu, quam externo de huius lymphæ vsu, mirabilia dicto leguntur in Codice.

Ioannes Villanus de hac lympha hunc edidit sermonem.

Sequita lo bagno de la Petra: lo quale, e posto in fine de questo loco sotto la ripa del monte appresso la marina: haue lo nome per lo effecto suo, perche rompe la Petra; prouoca la vrina: monda li rini:

mena

mena fuora la renella libera lo capo da li dolori: laua le macule da li ochij: dona lo audire alle orechie: remoueil sonito: medica lo core, e lo petto, el beuere de questa acqua calda monda li interiori.

Huncque Sauonarola.

Reliquum Petra dictum: quoniam petram frangit. Membra capitis. Omnes capitis querelas depellit, surditati subuenit, caligini oculorum, & cataractæ. Membra pectoris. Confortat pectus, & cor: aperit vrinæ vias miro modo: vt sic ab eis expellat arenulas, & lapidem in eis genitum frangit cum calida potata fuerit.

Nec silentio Vgulinus committit, scribendo.

Aliud est balneum, quod vocatur de Petra, id à multis passionibus caput liberat, auribus præstat auditum, abstergit oculos, & eorum scabiem curat, cordi quoque, & pectori medicinam præbet, renum lapidem frangit, arenam curat, vesicam aperit, & vrinæ difficultatem remouet.

Mengus Fauentinus octauum in serie hoc ponit balneum, vt suprà ideò corrige, dum nos eius subdimus verba.

Octauum balneum, quod dicitur Petra, quoniam frangit Petram. Membra capitis; omnes passiones capitis expellit, surditati subuenit, caligini oculorum & catarhactæ. Membra pectoris: confortat pectus, & cor: aperit vias vrinæ, sic vt expellat arenulas, & lapidem in eis genitum frangat, cum calida potata fuerit. Nos dicimus, quod isti effectus similiter reducuntur in nitrum tanquam in causam: quare nitrum est minera eius.

Franciottus breuissimè tangit, ità excurrendo. *Sub eodem etiam monte est illud quod Petra dicitur: quia lapidem frangit.*

Noster suo more Elysius sic prosę præbet Poetę numeros.

De Petra lauacrum sequitur, quod in fine huius littoris sub rupe montis positum ab effectu consecutum est nomen; nam petram frangit, vrinam prouocat, renes mundat, educit arenulas, caput à doloribus liberat, detergit ab oculis maculam auditum auribus præstat, & sonitum remouet, cordi, pectorique medetur. huius aquæ calidus potus interiora mundat.

Neque Bartholomæus Taurinensis hac vnda voluit suum carere libellum; his enim verbis ibi complectitur.

Aliud est Petra dictum, quoniam petram hoc est calculum frangit, omnes capitis molestias propellit, surditati, oculorum caligini, suffusioni succurrit: pectus & corroborat, vrinæ meatus aperit, arenulas eijcit, lapidem, si calida bibatur frangit.

Andreas Baccius, licet sub eadem adulterina rubrica, perbellè nostram dat literis lympham; at fallitur quoque in eo, quod æris portionem in ipsa contineri conijcit quod clarius infra.

Quę verò à Petra cognomentum habet, hanc sibi pręcæteris mirandam prerogatiuam vindicare visa est, quod arenulas ebibita pellit, & calculos confringit. Partium valdè subtilium, ex aliqua æris portione cum nitro, quam ob rem oculorum caligini, suffusionibusque auxiliatur.

Foris cryptæ lympha actu friget notabili à Vul

canis

canis distantia, & telluris humilitate, qua tegitur; tepet illa Iuncariç, quia Vulcanis proximior, & quia altiori contegitur solo; calet illa Balneoli vix viuentium suprà calorem, & quia Vulcanis proximior aliquantulum, & quia eminentem, licet pumiceam, ac mollem, montis rupem, effluendo, transeat. Calidioré prætereà hanc Petræ balnei sentimus lympham, cum è duro fluat saxo, durumque super, ac peraltum habeat montem, quod efficit, vt conceptus non effluat in aqua calor, & vt contenti in ea originalem sales seruent indolem; cum nulla aut debilis in montis materiam illorum sit actio; hic, quem hæc lympha fouet, calor, adeò viget, vt è vena ipsam emergentem in vapores tenuet, qui balnei excalfacientes locum, sudorem ibi degentibus excitant ex corporibus, quæ proprio in fonte hoc vtuntur balneo, cum quoque profusum egerunt, vixque suprà horæ medietatem tolerare illos possunt, cuius caloris graduum exactas differentias, thermometro emensas, paulò post in Calaturç balneo trademus. *Calor.*

Huius balnei aquæ color à simplici aliquantisper aquæ perspicuitate ad albedinem declinat, illo Balneoli paululum crassior, salis ob abundantiam, qua illi præpollet, estque quodammodo colori aquæ Iuncariæ similis. *Color.*

Vbi hæc lympha è vena emergit, qui eleuatur indè halitus, sulphuris odorem præsefert, quo vndique cryptæ spatium perfunditur; atque indè asportata, non solum dum intimo feruet calore, sed frigefacta quoq; undé sulphuris odorem eructat. *Odor.*

Potus huius aquæ, vti è vena effluit, quo innumeri hoc anno saluberrime usi sunt; caloris ob exuperantiam, mineræ ipsius saporem exprimere experitur; sed si tepida, uel omninò sine originali calore sit hausta: extẽplo sui ex prompta alacritate saporis palatum ferit, & linguam; id quod primò imprimit, tenuati in fumum, ac ab aqua ebibitum, sulphuris saporis indolem exprimit; sed dum resoluti acrimoniam sulphuris perseuerare credis, marini salis in sensu diffunditur salsedo; ità ut, cum nauseæ aliquid concitare primus sulphuris sapor uideatur, à continuò superueniente salis marini sapore, nausea in quid tale gustui pergratum commutatur, eosdemq; in stomacho, ac in palato producit effectus.

Sapor.

Vitro deindè aquę libram inieci, atque aliarum more eam destillandam curaui; uehementior ex hac, quam ex alijs spiritus ille sulphureus effluxit; primæ destillationis stillę speciali aliqua qualitate, à medijs, ac postremis minimè distinguebatur; sed tota destillata lympha acidulum pręseferebat saporem. neque sulphuris indolem penitus deposuerat, constabatque ex colore, saporeque plus salis spiritus ex hac aqua, quam è cęteris auolasse; nam saporis energia, qua cęteris, non iam destillata hęc aqua præpollebat: salem cœteris vberiorem fouere ostendebat; verumtamen sal à destillatione residuũ in vitri fundo, vix semidrachmæ pondus æquabat; nilque habebat singulare, quo ab illo, ex Balneoli lympha residuo, distingueretur; imò hoc quodammodo alkalibus percipiebatur magis affine, illum

que

que imprimebat saporem, qui à sale marino, sulphure torrefacto, exprimi solet; prætereà, exactam vt industria omnia tentarem, destillatam huius balnei aquam pelui excepi, Soliq; exposui: vt suaui humoris vaporatione, in lateribus, quidquid intus coagulabile foueret, inuenirem; res pro voto successit; etenim tenuissimum sal pergratum gustui, & penetrans, vasis lateribus adhæsit, quantitatis haud exilis.

Affluenti itaque volatilium salium sulphuræorum copia, quæ hac aqua fouentur, nil mirum si externo tam, quam interno eius vsu, totq; patrentur miracula, quę ab antiquis traduntur; ea enim omnia, fortasseque maiora potest sua resoluenti, abstergenti, discutientique vi, ac tandem diaphoreticam: quod minimè temerè, & ex coniectura asseruissem; nisi duorum annorum assiduo multorum vsu confirmata, vltrò experimentis, quę tradita ab antiquis sunt, fuissent; etenim cum balneum hoc Vrbi proximum sit, atque tam mari, quam terra facilis ad illud accessus; vltrà sexcentorum ægrotantium numerum pr æsenti, pręteritoque anno, eius vel omninò curati sunt vsu, vel saltem summoperè leuati: scabie siquidem, aliouè cutis contagio infecti, quinta, vel sexta aquæ in immersione, vbi se per horę medietatem detinuissent, mundati, ac perfectissimè curati, abibant; meiendi impedimento, & quouis vesicæ labore vexati, ex quauis causa, huius balnei vsu illicò vrinam eodem in balneo absque vlla molestia reddidere, ac labores, doloresque cessauere; qui verò fixa causa, veluti lythiasi vexabantur

tur, vel vlcere, recidiuā perpetiebantur; quamplures eius intrà duarum librarum pondus vsi potu sunt, ventrem his leniter turbauit, vrinam augebat nephriticis, cum expulsione sabuli, phlegmatum, & arenarum: in dies validioré ventriculū experiebantur; caput à doloribus, emicranijs, alijsque insolentijs paulatim liberum agnoscebant, vltrà dupondium quò magis augebatur quantitas, eò magis ventrem soluebat, absque impetu, sine dolore, procul à torminibus, constantiori semper ventriculo cum ciborum apperentiæ incremento; ac ab huius vsu hypocondriaci maximè leuabantur. laborent medicamentarij in purgationum medicinis, quas abstergentes, mundificantes, refrigerantes, ac diureticas vocant salis prunellæ, absynthij, tartari, aliorumque similium commixtione; nam vnica hac lympha, naturæ præparata artificio sine sumptu, absque imposturæ periculo, ea omnia, quæ ab illis perfunctoriè sibi promittunt, obtineri feliciter possunt, aliquot itaque historiarum non pigebit, hic recensere, quæ ex vsu virtutes confirmarunt balnei.

Stephanus Carriglius de Salcedo inter illustres, qui huc ex Hispania appulere, togatos, doctrina, magnarum rerum agendarum prudentia, morum integritate, nulli quidem secundus; iura Regis, & Regni postquam alijs in tribunalibus dixerat; acerba adhuc in ætate, claborati tamen consilij, Supremo in Regni Senatu, Regiam ut regeret Cancellariam, politicà, ciuilique lance regni uicissitudines libraret, moderareturque cum alijs, adsciuit

lo-

locum;indè ab utraque grauatus mole,ex caufis in copiofam arenularum generationem inciderat; quapropter huius aquæ potu ad duarum librarum pondus per menfem ufus,ieiuno ftomacho quolibet mane in omnibus feliciffimè meliorem fe habuit;ità ut ex Heroina Francifca Barionuouo, & Monroy, fuprà fexus conditionem ingenij acumine,morumque honeftate illuftri Vxore, fufcepturum fe retardatam hactenus prolem, non defperet, quod Deus faxit: ut Petrellę oppidum,cuius nunc eft Dominus, fub hac illuftri perennè fuperbiat profapia.

Marchio Alfidenę ex illuftri Gattolorum familia, atque ex proprijs animi, & corporis dotibus fummæ inter huius Vrbis Primates exiftimationis,hypocondriorum doloribus atrociter uexatus, huius aquę ufum in potu tentauit ad tres libras, quo fuit fummoperè leuatus; ex eo quia uenter leniter foluebatur, ac quamuis ab largiori ufu fe abftinuiffet,ob poplitum inflationem; liber tamen à doloribus uiuit, nec amplius fuit recidiuam paffus.

Didacus dę Sylua Hifpanus pedeftrium militum præfectus, nephriti, & arenulis laborans, per decem dies hanc aquam fummo cum leuamine affluenter potauit; fuperueniente deindè diarrhęa, ab ufu ceffauit.

Archipresbyter quidam ex oppido Balneolo, tanta calculorum copia affiduò uexabatur; ut per duos annos nunquam diem, in qua calculum non eijceret,prætcrijffe,recordabatur; fepiffimè in urethra

thra cumulabatur, vrinamque retardabat; per integrum mensem quatuor librarum vsus aquæ fuit potu, ac omninò calculorum generetionem extinxit, perseueratq; hactenus in perfecta acquisita ualetudine.

Versutus quidam famulus, qui è balneo aquam Domino asportabat; cum brachiorum, & crurum doloribus, ex lue uenerea exortis, atrociter uexaretur, nemine id illi cõsulente, affatim se huius aquę potu, dum è uena emergebat, implere cepit, illamque serosis excrementis refertam, affluenter per sedem reddebat, ac quindecim post dies ex assiduo usu à doloribus se liberum sensit.

BALNEVM CALATVRÆ.

PEtræ Balneo proximum illud Calaturæ est; nam alia ab parte rupis, lauacro supereminentis Petræ, eadem in via post spatium passuum 25. à dextra hoc Calaturæ occurret balneum: ob confusas scriptorum traditiones (de quibus infra) incõpertus erát huius balnei locus, ac apud huius ætatis homines pœnitus extincta, & balnei, & loci memoria: uerùm ego Alcadini lucernam sequutus cum codice uetusto, Villano, & Elysio, Lethæis ab tenebris balneum in lucem reduxi; etenim locum horum scriptorum descriptionibus respondentem, ad explorandum aggressus; nullo quidem eius in ambitu alicuius ædificij occurrente vestigio, ferè de re desperaueram; cum è littore eminentem, ad viæ fulcrum erectum parietem intuitus: arenarum agge-

aggerem, veluti e pariete in littus prouentem, conspexi: arena itaque mare uersùs exaggerata; crypta sese obtulit subter uiam, montem obducta versus, illi Petræ, de qua retulimus, haud dissimilis; erat hæc in monte minime effossa; sed cemento constructa; longitudo pedum erat quadraginta, latitudo sex, altitudo pedum decem; aderant circa eius medium lauacrorum vetustorum signa; balnei hunc locum, industriam comitante fortuna, repertum, in huiusmodi formam restitui. Cryptæ ostium pelagum versùs adapertum, muro obduxi, fenestra, lumen tantum admittente, relicta; deinde à dextera viæ parte, vbi cryptæ longitudo terminabatur, scalas aperui, qua per extremum parietis latus cryptæ, circà eius medium descendebatur, ubi ostiolo altero, & altero adaperto, duplicem feci in cryptam ingressum, pariete inter ostiola per latitudinem erecto, eam diuidente; ità vt viris à mulieribus separata esset in balneo, lauacris, alijsque cum commoditatibus mansio.

Indidere antiqui huic Calaturę balneo nomen vernaculum, quod decliuitatem significat; cum enim Petræ balneum Olibani rupes, mare vsque producta, supereemineat, quod post illicò Calaturæ est balneum; tam ista ab Oriente rupes, quam, quæ, locum circundantes, succedunt, in cliuum abeunt, & angustum, sed planum efformant agellum, sub quo balnei Calaturę lympha fluit, cuius vires his complectitur Alcadinus metris.

Pulmoni solidam dat Calatura quietem,
Inde fugat tussim, quam graue rheuma parat.

Hec

Vgulinus nominis mendam adauxit; vocat enim *Collaturam*. Sunt eius verba.

Aliud est balneum quod Collaturæ pone (*Calaturæ*)*dicitur. hoc virtute sua pulmoni quietem præstat, curat tussim à rheumate causatam, & dicitur quod vsus continuus huius aquę pręseruat à phthisi, vires stomachi reparat. roborat etiam appetitum, & cordis lætitiam inducit.*

Mengus Sauonarolæ exscriptor omnia, quæ ille posuit, & ponit; uerum aliter nomen distorquet, additque quoq; mineram; alia ut suprà, ultimum ex anatome itaq; corriges. Ait.

Nonum balneum Colatura dicitur. Membra pectoris, cor lætificat, pulmonem à tussi liberat, & pręseruat à tussi si sæpe potata fuerit, quę descensu catarrhi facta est. Membra nutrimenti, stomachum confortat, & digestiuam eius, & appetitum. Nos dicimus, quod ista aqua tenet de nitro, & forte etiam de ferro.

Franciottus suo more ocyssimè exarat, mendosum, rectumque colligit nomen. Fatur. *In extremitate præterea montis Calaturæ est balneum, quod Calatura, seu Colatura dicitur.* Occide vltimum,

Nostras Elysius his dictionibus Alcadini soluit metra.

Ex alio rupis latere vnda surgit aquæ, quę à descensu montis Calatura dicitur. hæc vnda clarat faciem: morphęam, & alias turpes maculas ab ea remouet, cor lætificat, mentem roborat, stomachum confortat, pręteritas crapulas digerit, appetitum incitat,

tussim fugat, dat pulmoni quietim, & prouidet nephriticis ex tussi parata procedens.

Tauriensis sub vitiato *Colaturæ* nomine nostræ describit vndæ vires, nonumque dicit in ordine balneum, vtrumque enim corrige. Inquit.

Nonum Colatura vocatur, cor exhilerat, pulmonis affectus, & tussim à flussione tollit, eandem, si sæpe bibatur, prohibet, ventriculum, & coctionem roborat, appetentiam excitat.

Andreas Baccius in libro 4. de thermis hoc Calaturæ balneum, vti prædicta in libro 5. in Puteolano agro falsò locauit: robrica ex, *Balneum Calaturæ, & alia in Puteolanis*, tantùmque numen discutit, & virtutes ferê omninò silentio præbet.

De Baianis porrò, scribit, *ac* Puteolanis, *cum plus, vel minus omnia ex prædictis incendijs aliquam sëserint calamitatem, primum sordidis medici videtur, ne dicam auari, qui ad priuatos tamen vsus eas conuehi iubeant: vt quotidianas sua solicitent visitationes, & non potius si meliora non desint consulant balnea, vel alia præsidia. Deinde cum in continua hæc versentur mutatione non est, quod curiosas quis à nobis postulet historias; nam aliqua ad singulares aliorum Scriptorum de balneis remittimus tractationes, & quarundam nihilominus, quæ extare accepimus, breuem saltem facere dignabimur mentionem. Vt de hac ipsa Calatura facto est opus. Nam inter viam maritimam, quæ à Pausilippo pertinet ad Puteolanas moles, passim veterum sepulchra, vel balnea semilacera, vel destituta occurrunt,*

quę diuersi sũt generis, & plus minus sulphuereę naturæ; quod nomen recipit hæc aqua, vel quoniam ex duris colliculi salebris delabitur, vt Leander Arbertus attestatur, vel à caloris gradu, sunt enim admodum sulphureę, & calẽtes, quasi vulgò dicta Callatura. Subditque post mentionem aliquorum balneorum vix vnicam generaliter virtutem. *Recipiuntur in balneis ad terpes super cutim maculas mundandas, exiccantis, ac discussoriæ facultais.*

Hæc Calaturæ aqua remissionem, quam Petræ habet calorem, paululùmque illam superat Balneoli; ex decliuitate enim loci mineralis vis affluit, atque calor remittitur.

Odor sulphureus, ac mineralis, quamuis illo Petræ remissior, ex hac aqua manans naribus sentitur.

Perspicuitas huius aquæ media est inter illam Balneoli, & Petræ.

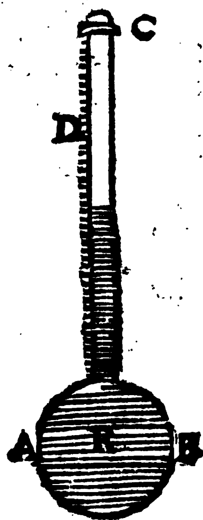
Sapor vix paulùm abacuto, salsoque aquæ Petræ declinat; ac denique hęc Calcturæ balnei aqua in omnibus qualitatibus illam gradi vno Balneoli superat, alteroque illa est Petræ remissior; quod facto destillationis periculo, confirmatum adhuc fuit; cum lympha destillata, illi aquæ Balneoli vaporatæ simillima, eiusdem speciei, & quantitatis sal in vasis fundo reliquerit.

Cum duobus elapso anno asthmaticis mulieribus hoc consuluissem balneum, berbellè sese huius habuere ex vsu; vndè cum nobilissima Matrona ex Strambone familia. S. Manghi Princeps asthmate, assiduaque laboraret tussicula, huius balnei

vsu

vſu morbum rebellem ceſſurum, exiſtimaui; opportunitatem itaquè nacta temporis, decies ad ſcapulas vſquè balnei ſe merſit in lympha, horęque in ea tranſigendo interuallum, inſolenti ab morbo liberam ſeſe ſentijt.

Opportunum demum hic, erit promiſſa ſæpè de termometro verba facere, qua deſcrittorum balneorum exactiſſimè caloris gradibus emenſis, inter ſe quantum ipſa differat, quantumque vel viuentium calor eorum ſuperat calorem, vel viuentium ab calore ipſorum ſuperetur calor, certa regula examinari poſſit; ad quod huiuſmodi excogitaui vitreum inſtrumentum, quod facto periculo, ad vſum accommodatiſſimum fuit.

C
D
A
R
B

Huiuſmodi conſtructo inſtrumento, igni admoueatur eius pars A. B. rarefactus vt per C. aufugiat aer, exeatque per adapertum foramen D. ac illicò inſtrumenti pars C.D. in aliquē immergatur liquorem; nàm pars A. B. ab igne remota, dum ad temperiem ambientis reducitur aeris, per os B. liquorem attrahit, qui in E. communis ambientis fortè caloris punctum aſcendet: ibique vſque dum, ab A globulo ad B. vſquè, aliquid, vel calidius, vel frigidius aere tunc ambienti, admoueatur, permanebit.

Re ſic diſpoſita, globulus A. niue circumobruatur; nam illicò aeris ex concretione, ſpontè E. liquor in B. vſq; aſcendet; tunc à niue abſtrahatur, ac priſtino reſtituatur cõmuni ambienti, nã aeri iterũ rarefacto, locum cedet liquor B. iterumq; in E. deſcendet; deinde immergatur globulus A. feruenti in aqua; nam ex rareſcente aere, ab E. liquor præceps deſcendet in C. reuertetq; iterum in E. ſi exēptus è feruenti aqua globulus A. communi reſtituatur ambienti: cognita ex his tria tibi erunt puncta B. ſummi frigoris, C. ſummi caloris, E. communis ambientis, adde nunc quartum caloris viuentium, quem, ſi ſani iuuenis manu, communi degente in ambienti, foueas globulum A. habebis; nam liquor E. in F. tunc deſcendet. Habes nunc ſtateram, dum, tam ad communis ambientis aeris calorem reſpectum habendo, quam ad noſtrum, calorem, & frigus ponderare cuiuſcunque corporis potes; nam circà A. quouis corpore, vel frigido, vel calido admoto, incluſus aer, vel denſabitur,

vel rarefiet, ac liquor E. aeris ex metu, vel ascendet, vel descendat, ac secundum ascensus, vel descensus suprà, vel infrà, E. & F. excessum, communis ambientis, vel viuentis calore frigidius, vel calidius erit corpus. His sic cognitis, thermometrum, nostrarum vt thermarum metiremur caloris gradus, hoc aptauimus modò.

Finsimus distantiam inter E. ambientis, & F. caloris viuentis, trium esse graduum, quorum proportione ab E. ad B. summi frigoris, & ab F. ad C. summi caloris punctum, spatiorum distinximus distantiam, ità vt thermometri longitudo à B. ad C. decem & octo contineat graduum spatia, Ergò è puteo tunc hauctam Foris cryptæ in aquam thermometri globulum immersimus A. ac liquor E. duobus alijs gradibus B. versus ascendit, Eodē facto, dùm è vena emercebat, lymphæ Iuncariæ periculo duorum ferè graduum spatium, E. liquòr F. versùs descendit. Cum hoc de Balneoli lympha experiremur quoquè, obseruauimus liquorem, E. paulò plus vnius gradus spatio sub F. descendisse. De Calaturæ verò aqua Blandeoli lymphæ affini, facto experimento, duorū graduū spatiū sub F. descendendo, liquor compleuit; ac Petræ balnei in aquam immerso globulo intensiorem ob calorem quinque graduum spatium sub F. descendit.

Notandum præstereà est, quod assignata in thermometro punctum B. frigoris, & C. caloris fixà sunt, & vbiquè immutabilia, certis enim pendent è causis, vt nix est, feruensque aqua; puncta verò E. & F. communis ambientis caloris, & viuentis, pro

am-

ambientis, & viuentis dispositionibus mutabilia sunt:itaq; temperierum balneorum puncta quamuis, respectu habito ad B. & C. fixà quoque sint; tamen secundùm hominis temperiem, qui illis vti debet, considerari à medico debent, ac ità sese ijs in consulendis gerere, vt balnei aquæ temperies per quatuor gradus, hominis temperiem, cui ea vtendum est, versùs vtrumque non excedat extremum; quò verò balnei temperies temperiei viuentis proximior, eò balneì virtutes patientis naturam ad vtilitatem promouebunt, percipiendam; quod non ita eueniet, si inter vtramque temperiem multorum graduum sit eccessus: lacessita enim natura à nimium excedente caloris, vel frigoris qualitate, nil tunc de reliquo curat; sed in lipothymias, feruores, animi defectus, tremores, rigores, ac palpitationes, secundùm qualitatum excessus, facilè pronit; sunt valdè admonitione digni medicorum huius vrbis aliquot, qui balnei in aquã Gurgitelli insulæ Ænariæ, antequam eius caloris dissipetur impetus, miseros mergere patientes inconsiderate suadent; illa enim aqua nouem caloris gradus viuentium suprà temperiem præsefert; itàut multoties præter lipothymias, aliaque horribilia symptomata, matronarum elixante ab feruore cutis in bullas, & vesicas attollatur. nostris diebus huius Balnei Gurgitelli in insula Ænerie apud Vulgus Neapolitanum ingens fama vagatur, cui se subscribunt Medici Iulij Iazzolini coniecturis seducti, accuratus ille vir quantum in hominum anatome coætaneos suos studio, & odere superauit: tan-

 tùm

rum in commentarijs thermarum Inarimis, quarũ Scriptorum nullus ante illum meminit aquarum anatome prætermissa, in tradendis mineralibus in ijs contentis seipsum, & alios decepit; Sanè hæc Gurgitelli therma, *Subueni hominibus* Therme in Puteolano in omnibus respondet, continenq; ambæ ipsissimum caloris gradum, ipsissimaq; mineralia, vt suo loco demostrabimus, illiq; hanc sine errore sobstitui posset, commodiori vsu, tutioriq; breuiorique; quàm ad Ænariam accessu; verùm hoc à priuatis viris, publicis vsibus addictis, aspernabitur consilium, quippè in ipsa Ænariæ Insula Oeconomi, qui Misericordie domui distribuendis miserabilibus largitionibus præsunt, constructis ad Gurgitelli balneum magnificis ædibus ad ostẽtationem vsque, accurrentibus vndique infirmis prandia, cænas, obsonia, & lectulos, liberaliter largiuntur.

Huiusmodi graduum caloris mensura alijs quoquè vsu venit blaneis proprijs in locis; nunc vt Agnani regionem perlustremus, ad Foris criptæ iterum pagum redaundum nobis est, vt ad Agnanum incipiente inde via recta perducamur.

FINIS SECVNDI TOMI.

RE-

RERVM NOTABILIVM, IN HOC OPVSCVLO CONTENTARVM, INDEX.

A

AGer balneolorum, & eius descriptio. fol. 97.
Antinianum, eius descriptio, & etymon. fol. 98. 99.
Auctoris de cripta Neap. annotationes, fol. 16 17. & eius difficilis tex. Strab. de ea explicatio. fol. 25.
Auctoris lepidæ cuiusdã inscriptionis explicatio, fol. 39.

B

BAlneum Foris cryptæ eius descriptio, & notanda. fol. 113.
Balneum Iuncaræ eius descriptio, & notanda. fol. 122.

Bal-

Balneum Balneoli eius descriptio, & notanda. fol. 132.
Balneum Petræ eius descriptio, & notanda, fol. 145.
Balneum Calaturæ eius descriptio, & notanda. fol. 156.
Benianim Tudulēsis error circa cryptam Neap. fol 10.
Bernardi de Christofano viri eruditi explicatio difficilis text. Strab. de crypta Neap. fol. 24.

C

Chiaia vicus delitiosus, eius descriptio, amænitates, & felicitates. fol. 1.2.3.
Colonio *S. Strati in Pausilypo, fol.* 67.
Crypta Neapol. fol. 6. *eius accurata descriptio, fol.* 7. *sine certo auctore, fol.* 9. *error vulgi circa eam à Petrarca reiectus, fol.* 9.10.

D

Digna de balneis Neapol. & Montibus Leucogæis, fol. 111.
Discussio antiquarum viarum nostri tractus. fol. 101.
Discussio de villa Lucij Luculli, fol. 107.

E

Error aliquorum Varronis interpretum. fol. 11.

F

Felluche in Pausilypo. fol. 68.
Fortunæ templum in Pausilypo, nunc nostræ Virgini dicatum, fol. 64.65
Francisci Petrarcæ, *& Lombardi* error, *fol.* 4.

Iaco-

I

IAcobus Sānazarius, & multa de eo digna, fol. 71.

L

LA Caiola, & Eupleæ Veneris templum, fol. 76.
Limon nunc Coruoglio, fol. 78.

M

MOns spinus, & eius descriptio, fol. 99.
Murentæ in Pausilypo spinis vacuæ, fol. 67.

N

NAturæ in producendo Pausilypo industria fol. 3.
Naturæ prodigium in Virgiliano sepulcro, & multa circa id digna, fol. 45.
Nesis eius descriptio, & multa circa eum digna fol. 81.

P

PAlatiorum in Pausilypi limbo breuis relatio fol. 70.75.
Pausilypum promontorium amænissimum milliare Neap. procul, fol. 1.
Pausilypi fælicitas, & ætimon, fol. 4.
Pausilypi fabellæ, & in eo antiquitatis reliquiæ, fol. 5. 63. fuit quondam Villa Vedij Pollionis, & postea Augusti fol. 64.
Pausilypi elogium Stanislai Rescij Poloni, fol. 66.79.
Pausilypi scopuli omnium maris fructuum feraces, fol. 67.
Procerum, & Proregis in Pausilypo per æstatem otio, fol. 68.

Res